

MIHAIL EMINESCU DE LA NISTRU PÂN LA TISA

Ediție: Stănculescu București

Nu se împru-
mută acasă.

MIHAIL EMINESCU

9

DELA NISTRU PAN'LA TISA

Biblioteca Documentară
Piatra Neamt
Regiunea Bacău

223.
~~1644~~

BUCUREȘTI
EDITURA LIBRĂRIEI STĂNCIULESCU
Bulev. Elisabeta 5 (Palatul Eforiei)

— 1918 —

Handwritten text in a rectangular box, likely bleed-through from the reverse side of the page.

DELA NISTRU
PAVA TISA

K.III.
7702

Handwritten text in a rectangular box, likely bleed-through from the reverse side of the page.

D O I N Ă

*Dela Nistru pân' la Tisa
Tot Românul plânsu-mi-s'a.
Că nu mai poate străbate
De-atâtu străinătate.
Din Hotin și pân' la Mare
Vin Muscalii de-a călare,
Dela Mare la Hotin
Mereu calea ne-o așin;
Din Boian la Vatra Dornii
Au umplut omida cornii
Și străinul te tot paște,
De nu te mai poți cunoaște.
Sus la munte, jos pe vale
Ș'au făcut dușmanii cale,
Din Sătmar până 'n Săcele
Numai vaduri ca acele.
Vai de biet Român săracul!
Indărăt tot dă ca racul,
Nici îi merge, nici se 'ndeamnă,
Nici îi este toamna toamnă,
Nici e vara vara lui,
Și-i străin în țara lui.*

Dela Turnu 'n Dorohoi
 Curg dușmanii în puhoi
 Și s'așază pe la noi;
 Și cum vin cu drum de fier,
 Toate cântecele pier;
 Zboară păsările toate
 De neagra străinătate;
 Numai umbra spinului
 La ușa creștinului.
 Iși desbracă țara sânul,
 Codrul—frate cu Românul—
 De secure se tot pleacă
 Și izvoarele îi seacă—
 Sărac în țară săracă!
 Cine-au îndrăgit străinii
 Mânca-i-ar inima câinii,
 Mânca-i-ar casa pustia,
 Și neamul nemernicia!

Ștefane, Măria Ta,
 Tu la Pulna nu mai sta,
 Las' Archimandritu ui
 Toată grija schitului,
 Lasă grija Sfinților
 În seama părinților,
 Clopotele să le tragă
 Ziua 'ntreagă, noaptea 'ntreagă,
 Doar s'o 'ndură Dumnezeu,
 Ca să'ți mântui neamul tău!

Tu te 'nalță din mormânt,
 Să te-aud din corn sunând

Și Moldova adunând.
 De-i sună din corn odată,
 Ai s'aduni Moldova toată ;
 De-i sună de două ori,
 Iți vin codri 'n ajutor ;
 De-i sună de-a treia oară,
 Toți dușmanii or să piară
 Din hătară în hotară—
 Indrăgi-i-ar ciorile
 Și spânzurătorile!

LA BUCOVINA

N'oi uită vr'odată, dulce Bucovină,
 Geniu-ți romantic, munții în lumină
 Văile în flori,
 Râuri resăltânde printre stânci nalte*),
 Apele lucinde'n dalbe diamante
 Peste câmpii 'n zori.

Ale sorții mele plângeri și surise,
 Îngânate 'n cânturi, îngânate 'n vise
 Tainic și ușor,
 Toate-mi trec prin gându-mi, trec pe dinainte,
 Inima mi-o fură și cu dulci cuvinte
 Imi șoptesc de dor.

Numai lângă sânu-ți geniile rele,
 Care îmi descântă firul vieții mele,
 Parcă dormită;
 Mă tăsară 'n pace, ca să cânt în lume,

1) Nant.-nant.

Să-mi visez o soartă mândră de-al meu nume.
Și de steaua mea.

Când pe bolta brună tremură Selene,
Cu un pas melodic, cu un pas a lene,
 Lin în calea sa;
Elo pe-a sa arpă blândă răsunătoare
Cânt'a nopții dulce, mistică cântare,
 Cânt din Valhala,

Atunci ca și silful ce n'adoarme 'n pace,
Inima îmi bate, bate și nu tace,
 Tremură ușor.
In fantazii mândre ea își face cale,
Peste munți cu codri, peste deal și vale
 Mână al ei dor.

Mână doru-i tainic colo înspre tine,
Ochiul îmi sclipește, genele-mi sunt pline,
 Inima mi-e grea;
Astfel totdeauna, când gândesc la tine,
Sufletul mi-apasă nouri de suspine,
 Bucovina mea!

CE-ȚI DORESC EU ȚIE, DULCE ROMÂNIE

Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie,
Țara mea de glorii, țara mea de dor?
Brațele nervoase, arme de tărie,
La trecutu-ți mare, mare viitor!
Fiarbă vinu'n cupe, spumege pocalul,
Dacă fii-ți mândri aste le nutresc;
Căci rămâne stânca, deși morre valul,

Dulce Românie, asta ți-o doresc.

*Vis de răzbunare negru ca mormântul,
Spada ta de sânge dușman fumegând,
Și de-asupra idrei fluture ca vântul
Visul tău de glorii falnic triumfând.
Spună lumii large steaguri tricolore,
Spună ce-i poporul mare, românesc,
Când s'aprinde sacru candida-i vâlvoare
Dulce Românie, asta ți-o doresc.*

*Ingerul iubirei, îngerul de pace,
Pe altarul Vestei tainic surâzând,
Ce pe Marte'n glorii să orbească-l face,
Când cu lampa-i sboară lumea luminând,
El pe sânu-ți virgin încă să coboare.
Guste fericirea raiului ceresc,
Tu îl strânge'n brațe, tu îi jă altare,
Dulce Românie, asta ți-o doresc.*

*Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie,
Tânără mireasă, mamă cu amor!
Fiii tăi trăiască numai în frăție
Ca a nopții stele, ca a zilei zori,
Viața în vecie, glorii, bucurie,
Arme de tărie, suflet românesc,
Vis de vitejie, fală și mândrie,
Dulce Românie, asta ți-o doresc.*

LA MOARTEA LUI ARON PUMNUL

*Imbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină,
Cu cipru verde 'ncinge antică fruntea ta;
Acuma din pleiada-ți auroasă și senină
Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină,
Se stinse-o dalbă stea!*

*Metalica, vibrânda clopotelor jale
 Vuește în cadența și sună întristat;
 Căci, ah! geniul mare al deșteptării tale
 Păși, se duse-acuma pe-a nemuririi cale
 Și'n urmă-i ne-a lăsat!*

*Te-ai dus, te-ai dus din lume, o geniu'nalt și mare
 Colo unde te-așteaptă toți îngerii în cor,
 Ce 'ntoană tainic, dulce a sferelor cântare
 Și-ți împletesc ghirlande, cununi mirositoare,
 Cununi de albe flori!*

*Te plânge Bucovina, te plânge 'n voce tare;
 Te plânge 'n tânguire și locul tău natal,
 Căci umbra ta măreață în falnica-i sburare
 O urmă 'n cet' cu ochiul în tristă lăcrimare,
 Ce-i simț național!*

*Urmeze încă 'n cale-ți și lacrima duitoasă
 Ce junii toți o varsă pe trist mormntul tău,
 Urmeze-ți ea prtn zboru-ți în cânturi tânguioase
 In cânturi răsunânde, suspine-armonioase,
 Colo, în elizeu!*

MUȘATIN ȘI CODRUL

*Săracă țară de sus
 Toată faima-ți s'a dus!
 Acu cinci sute de ani
 Numai codru îmi erai,
 Imprejur creșteau pustii,
 Se surpau împărății:
 Neamurile îmbătrâneau,
 Crăiile se treceau,
 Numai codrii tăi creșteau,*

Și în umbra cea de veci
 Curgeau râurile reci,
 Limpegioare, rotitoare,
 Având glasuri de isvoare.
 Bistrița în stânci se zbate
 Prin păduri întunecate
 Și mereu se adâncește
 Unde apa abia clipește;
 Și de-odată vede că
 Apa i-se 'mpiedecă
 Și de stânci i-se lovește
 Și s'adună și tot crește,
 Se iezește 'n mândru lac
 Și copacii umbră'i fac
 Iar stejari din mal în mal
 Pe deasupra'i se prăval,
 Vârfuri sprijin de-o laltă
 Și îmi fac o boltă 'naltă,
 De vârfuri ei se 'mpletesc
 Și în unibră stăpânesc
 Și în vecinică răcoare
 Undele 's scânteetoare.

Dintr'un mal la celălalt
 A căzut un trunchi înalt
 Mi-a căzut de-a curmezișul
 De îi spânzură frunzișul
 Punte lungă de-un copac
 Peste-o liniște de lac,
 Punte lungă, punte mare
 De mi-o poți trece călare.
 Ștefan Vodă tinerel
 Trece puntea singurel,
 Cu peptarul de oțel,
 Cu cușma neagră de mel,
 Drag e codrului de el!

Cum venea la vânatoare
 Purta arcul pe spinare,
 Cu lungi plete pân' pe spate
 Dar la frunte retezate.
 Copilaș în haine strâmte,
 Ușurel nici se mai, simte
 De ocheste-o căprioară
 Șoimul pe deasupra'i zboară
 De 'și întinde mâna sus
 Șoimul 'n palmă i s'a pus.
 Și tot vine chiuind
 Și din frunză tot pocnind
 Și când prinde a cânta
 Codrii 'ncep a răsuna,
 Doina când o trăgână
 Frunza toată-o legăna,
 Că o cântă trăgănat
 Codrului de legănat
 Nime'n lume nu eră
 Numai mierla șuera.
 Cucul cântă, mierla zice :
 „Ce cauți tu, băiat, pe aice?”
 Zice codrul liniștit
 M'am pus de am înfrunzit
 Pentru că tu m'ai dorit

Iară valurile sună,
 Mișcătoare se adună,
 Printre pânzele de frunze
 Cearcă soare să pătrunză,
 Ard în umbră la răcoare
 Petele scânteetoare
 Și pe-a undelor bătaie
 Varsă lumină văpaie,
 Pe șiroaie limpezi lungi
 Sboară razele cu dungi

Iar Mușatin, stând culcat,
 Se așterne pe cântat :
 „Codre, codre, dragul meu
 Par'că Ț'am spus'o eu
 Să șueri din frunzi mereu;
 Că frunzișul fremătos
 Pövestești așa frumos
 De în 'adormi în iarbă jos!“

Codrul i se închină“
 Și din ramuri clătină:
 Măi Mușatin, măi Mușatin,
 Voios ramurile 'mi clatin
 Și voios Ți-aș cuvântă :
 Să trăești Măria Ta...
 Hai, Mușat să ne 'nțelegem
 Și 'mpărat să ne alegem,
 Impărat izvoarelor
 Și al căprioarelor,
 Așezat într'un pârâu
 Să scoți fluerul din brâu
 Tu să cânti și eu să cânt,
 Frunza 'mi toată s'o frământ,
 Ș'o pornesc suind în vânt
 Pe izvoare,
 Pe ponoare
 Unde pasările sboară,
 Unde crengile se pleacă
 Și căprioarele joacă
 Apa 'i zice: „O copile,
 Măinile întindemi-le
 Vino 'n fundul luminos
 Că tu ești copil frumos!“

Iar Mușatin îi răspunde :
 Geaba mă măriți din unde

Geaba, codre, dragul meu,
 Imi mai dai frunze mereu,
 Căci m'oiu duce de la tine
 Frunza-o plânge după mine,
 Că de suflet mă apucă
 Dor de cale, dor de ducă
 Și deși mi-așa de jele
 De plânsul măicuții mele
 Eu m'oi duce, m'oi tot duce
 Dor să nu mă mai apuce
 Și m'oi duce 'n cale lungă
 Dar să nu mă mai ajungă,
 Dor de casă, glas de mamă,
 In zadar răsună 'n vânt
 Căci așa merit eu sunt:
 Să mi întind cărările
 Să cutreer țările,
 Țările și mările.

Fire-ar tare glasul meu,
 Ca să treacă tot mereu
 De ori unde oi fi eu;
 Peste ape, peste punte
 Peste codri de pe munți,
 Să ajungă pân'acasă,
 Unde mama 'mi stă de'mi țasă
 Și să'i spue 'n multe rânduri
 „Nu muri, mamă, de gânduri.

Nu te duce, mări copile
 Ci de ai în lume zile
 Toate dăruește'mi-le!
 Tu să știi, iubite, frate
 Că nu's codru, ci cetate,
 Dar de mult
 Și de somn întunecată

Numai noaptea mă trezește,
 Luna când călătorește,
 Umbra'mi toată mi-o petrece
 Cu lumina ei cea rece.
 O, atunci în corn îmi sună
 Toți copacii împreună,
 Sună jalnic frunză 'n lună
 Toți tufanii mi se adună,
 Și copac după copac
 Toți de-odată se desfac.
 Din stejar cu frunza deasă
 Iese mândr-o 'mpărăteasă,
 Cu păr lung până 'n călcâi
 Și cu haine aurii
 Mândr'i este rochia
 Și o chlamă Dochia!
 Din copaci fără de mumăr
 Ies copii cu șoimi pe umăr
 Și copile multe iese
 Cu-a lor mânece sumese,
 Și pe umerele goale
 Poartă donițe și oale,
 Se pornește atunci un sbucium,
 Sună 'mi dulce glas de bucium,
 Pe cărări fără de urme
 Vin cerboaicele în turme
 Și mugesc încet atât
 Cu talangele la gât
 Și așteaptă răbdătoare
 Mâini frumoase de fecioare
 Dele mulg în donicioare.

Căci să știi, iubite frate,
 Că nu's codru ci cetate,
 Dar vrăjit eu sunt de mult
 Până când o să ascult

Răsunând din deal în deal,
 Cornul mândru triumfal
 Al craiului Decebal.
 Atunci trunchii mei s'or desface
 Și'n palate s'or preface
 Vei vedea ieșind din ele
 Mii căpile tinerele
 Și din brazii cât de mici
 Vei vedea ieșind voinici
 Căci la sunetul de corn
 Toate 'n viață se întorn.

—Rămâi codre, sănătos,
 Că mă chiamă apa 'n jos
 Și merit în lume sunt
 Să'mi fac cale pe pământ!

Șt Mușatin s'apropie
 De Bistrița argintie
 Luntrea se juca pe valuri
 O deslegă de la maluri,
 Sare 'n ea și 'i dă drumul
 Ca săgeata zboară acum.

Și mergând, mergând departe,
 Apa 'n două o desparte,
 Cu largi unde de argint
 Ce se mișcă strălucind...
 Ici e umbră, colo soare
 Pe apă tremurătoare.
 El pe maluri înflorite,
 Vede turme rătăcite
 Care pasc lângă pârae
 Cala lebede se'ndoaie
 Gâtul lor. Și capul mic
 Ei de-odată îl ridic

Și urechile ciulesc
Pe când luntrea o zăresc.
El plutea, plutea mereu,
Codrul sună blând și greu,
Când de-odată zi se face
Codru 'n două se desface
Și pe ape rotitoare
Scânteiază mândrul soare.
Și'nainte-i vede un munte
Cu-a lui creștete mărunte
S'a clădit stâncă pe stâncă,
Incepând din vale adâncă
Și purtând pe el păduri,
Peste nori cei suri
Iși ridică, în senin,
Creștet de zăpadă plin
Și spre mal se 'ndreaptă iară
Luntrea mică și ușoară
Iar Mușatin se coboară,
Calea muntelui apucă
Până 'n vârful să se ducă,
Pân'ce noapta la ajuns
In cel codru nepătruns.
Dar cu noaptea 'n cap pornește,
Se tot urcă voinicește,
Dară culmea va sui-o
Pe când s'o miji de ziuă.
Și pe culmea înălțată
El ajunge de odată
Și făcându'și ochii roată,
(Iată vede) lumea toată
Și departe se întind șesuri
Ce cu ochii nu le măsură,
Unde râul cela sfânt
Parcă iese din pământ;
Colo'n zarea depărtată

Nistru mare îi s'arată,
 Din spre țările talare
 Si depărte curge 'n mare.
 La liman ca și o salbă
 Se'nșiră Cetatea albă,
 Iar în liniște de vânt
 Trec departe de pământ
 Cu-a lor pânze atârdate
 Mii corăbii încărcate.
 Și privind spre miază-zi
 Dunărea el o zări,
 Intr'una spre mare 'ntoarsă
 Si pe șapte guri se varsă.
 Dela Nistru pân'la ea
 Țară mândră se 'ntindea,
 Vede corbii cum coboară
 Deal cu deal, țară cu țară
 Resfirându-se pe șes
 Unde râurile ies
 Și pe vârfuri de păduri
 Mânăstiri și 'ntărituri.
 Vede târguri, vaduri, sate
 Pe câmpie presărate,
 Vede mândrele cetăți
 Stăpânind pustietăți,
 Vede turmele de oi
 Cu ciobanii dinapoi
 Cu fluere și cimpoi,
 Iară hergheliile
 Petreceau câmpiile
 Și de-alungul râurilor
 S'așterneau pustiurilor.

Iară șoimul tinerel
 Pe asupra 'i zboară el
 Și din gură 'i cuvânta:

„Să trăești Măria Ta!
 Câtă lume, câtă zare
 Dela Nistru pân'la Mare
 Fă'ți ochii roată
 C'aceasta-i Moldova toată“

SCRISOAREA III

Un sultan, dintre aceia ce domnesc peste vr'o limbă
 Ce, cu-a turmelor pășune, a ei patrie și-o schimbă,
 La pământ dormea, ținându-și căpătâiu mâna cea
 [dreaptă;

Dară ochiu 'nchis afară, înlăuntru se deșteaptă.
 Vede, cum din ceruri luna lunecă și se coboară.
 Și s'apropie de dânsul preschimbata în fecioară
 Infloreă cărarea ca de pasul blândeii primăveri:
 Ochii ei sunt plini de umbra tăinuitelor dureri;
 Codrii se înfiorează de atâta frumusețe,
 Apele 'ncrețesc în tremur străvăziile lor fețe,
 Pulberea de diamante cade fină ca o bură,
 Scânteind pluteă prin aer și pe toate din natură,
 Și prin mândra fermecare sun'o muzică de șoapte
 Iar pe ceruri se înalță curcubeele de noapte...
 Ea, șezând cu el alături, mâna fină i-o întinde,
 Părul ei cel negru 'n valuri de mătase se desprinde:
 — „Las' să leg a mea veață de a ta. In brațe-mi vino,
 „Și durerea mea cea dulce cu durerea ta alin-o...
 „Scris în cartea vieții este și de veacuri și de stele
 „Eu să fiu a ta stăpână, tu stăpân vieții mele“.

Și cum o privea Sultanul, ea se'ntunecă... dispăre;
 Iar din inima lui simte un copac cumcă răsare,
 Care crește într'o clipă ca în veacuri, mereu crește
 Cu-a lui ramuri peste lume, peste mare se lățește

Umbra lui cea uriașă orizontul îl cuprinde
 Și sub dânsul universul într'o umbră se întinde;
 Iar în patru părți a lumii vede șiruri munții mari:
 Atlasul, Caucazul, Taurul și Balcanii seculari,
 Vede Eufratul și Tigris, Nilul, Dunărea bătrână:
 Umbra arborului falnic peste toate e stăpână
 Astfel Asia, Europa, Africa cu-a ei pustiuri
 Și corăbiile negre legănându-se pe lanuri,
 Mările țărnuitoare și cetăți lângă limanuri,
 Toate se întind nainte-i... Ca pe un uriaș covor
 Vede țară lângă țară și popor lângă popor,
 Ca prin neguri alburie se strevăd și se prefac
 În întinsă 'mpărăție sub o umbră de copac.
 Vulturii porniți la ceruri, pân'la ramuri nu ajung;
 Dar un vânt de biruință se pornește îndelung
 Și lovește rânduri, rânduri în frunzișul sunător.
 Strigăte de Allah! Allah! se aud pe sus prin nor.
 Zgomotul creștea ca marea turburată și înaltă,
 Urlete de bătălie s'alungau după olaltă;
 Însă frunzele ascuțite se îndoae după vânt
 Și deasupra Romei nouă se înclină la pământ.

Se cutremură Sultanul., se deșteaptă... și pe cer
 Vede luna ce platește peste plaiul Eschișer;
 Și privește trist la casa Șeihului Edebali.
 După gratii de fereastră o copilă el zări
 Ce-i zâmbește mlădioasă ea o crangă de alun:
 E a Șeihului copilă, e frumoasa Malcatun.
 Atunci el pricepe visul că'i trimis dela Profet,
 Că pe-o clipă se'nălțase chiar în raiu la Mahomet.
 Că din dragostea-i luminează un imperiu se va naște
 Ai căruia ani și margini numai cerul le cunoaște.

Visul său se 'nfripează și se'ntinde vulturește,
 An cu an împărăția tot mai largă se sporește,
 Iară flamura cea verde se înalță an cu an,

Neam cu neam urmându-i zborul și sultan după sultan.
 Astfel țară după țară drum de glorie-i deschid...
 Pân'la Dunăre ajunge furtunosul Baiazid...

La un semn, un țarm de altul legând vas de vas se
 [leagă,

Și în sunet de fanfare trece oastea lui întregă,
 Ieniceri, copii de suflet ai lui Allah și Spahii
 Vin de 'ntunecă pământul la Rovine în câmpii;
 Răspândindu-se în roiuri, întind corturile mari—
 Numa'n zarea depărtată sună codrul de stejari.

Iată, vine-un soldat de pace c'o năframă 'n vârful de băț,
 Baiazid privind la dânsul, îl întreabă cu dispreț:
 —„Ce vrei tu?”

—„Noi? Bună pace! Și de n'o fi cu bănat,
 Domnul nostru-ar vrea să văză pe măritul împărat”.

La un semn deschisă-i calea, și s'apropie de cort
 Un bătrân atât de simplu, după vorbă, după port.
 —„Tu ești Mircea?”

—„Da 'mpărate!”

—„Ai venit să mi te'nchini,
 nu schimb a ia coroană într'o ramură de spini?”
 —„Orice gând ai, împărate, și oricum vei fi sosit,
 Cât suntem încă pe pace, eu îți zic: bine-ai venit!
 Despre partea închinării însă, Doamne, să ne ierți.
 Dar acu, vei vrea cu oaste și război ca să ne cerși,
 Ori vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale,
 Să ne dai un semn și nouă de mila Măriei-Tale—
 De-o fi una de-o fi alta: ce e scris și pentru noi,
 Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război”.

—„Cum? Când lumea mi-e deschisă, a privi gândești
 [că pot

„Că întreg Aliotmanul să se'mpedice de-un ciot?
 „O, tu nici visezi batrâne, câți în cale mi s'au pus!

„Toată floarea cea vsetită a întregului Apus,
 „Tot ce stă în umbra crucii, împărați și regi s'adună
 „Să dea piept cu uraganul ridicat de semi-lună;
 „S'a 'mbrăcat în zale lucii cavalerii de la Malta,
 „Papa cu-a lui trei coroane, puse una peste alta,
 „Fulgerile adunat-au contra fulgerului, care
 „In turbarea-i furtunoasă a cuprins pământ și mare;
 „N'au avut de cât cu ochiul, ori cu mâna semn a face,
 „Și apusul împinse toate neamurile 'ncoace;
 „Pentru-a crucii biruință se mișcă răuri-râuri
 „Ori din codri răscolite ori stârnite din pasturi,
 „Zguduind din pace-adâncă ale lumii începuturi,
 „Ingrind tot orizontul cu-a lor zeci de mii de scuturi;
 „Se mișcau îngrozitoare ca păduri de lănci și săbii,
 „Tremura înspăimântată marea de-ale lor corăbii,
 „La Nicopole văzut-ai câte tabere s'au strâns
 „Ca să stea înaintie-mi ca și zidul neînvins:
 „Când văzui a lor mulțime câtă frunză, câtă iarbă
 „Cu o ură ne'mpăcată mi-am șoptit atunci în barbă.
 „Am jurat ca peste dânșii să trec falnic, fără păs,
 „Din pristolul dela Roma să dau calului ovăz!
 „Și de crunta-mi vijelie, tu te aperi c'un toiag?
 „Și purtat de biruință, să mă 'mpedec de un moșneag?“
 — „De-un moșneag, da, împărate! Căci moșneagul ce
 privești
 „Nu e om de rând, el este Domnul Țării-Românești.
 „Eu nu ți-ași dori vreo-data să ajungi să ne cunoști
 „Nici ca Dunărea să 'nece spumegând a tale oști.
 „După vremuri mulți veni ră, începând cu acel oaspe
 „Ce din vechi se pomenește, cu Darius al lui Istaspe;
 „Mulți durură, după vremuri, peste Dunăre vr'un pod,
 „De-au trecut cu spîma lumii și mulțime de norod;
 „Impărați, pe care lumea nu putea să-i mai încapă,
 „Au venit și'n țara noastră de-au cerut pământ și apă
 „Și, nu voi ca să mă laud, nici nu voi să te 'nspăimânt:
 „Cum veni ră, se făcură toți o apă ș'un pământ.

„Te făleşti că înainte-ți răsturnat-ai val vârtej
 „Oștile leite 'n zale de 'mpraiși și de viteji?
 „Tu te lauzi că apusul înainte ți s'a pus?
 „Ce-i mână pe ei în luptă, ce-a voit acel Apus?
 „Laurii voiau să-i smulgă de pe fruntea ta de fier,
 „A credinței biruință câtă orice cavaler.
 „Eu? îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul!
 „Și de-aceea tot ce mișcă 'n țara asta, râul, ramul,
 „Mi-e prieten, numai mie, iară ție dușman este;
 „Dușmănit vei fi de toate făr'a prinde chiar de veste.
 „N'avem oști, dar iubirea de moșie e un zid
 „Care nu se 'nfiorează de-a ta faimă, Baiazid!“

Și abia plecă bătrânul...Ce mai freamăt, ce măi zbucium!

Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium,
 Iar la poala lui cea verde mii de capete pletoasă,
 Mii de coifuri lucitoare ies din umbra 'ntunecoasă.
 Călăreții umplu câmpul și roesc după un semn
 Și în caii lor sălbatici bat cu scările de lemn,
 Pe copite iau în fugă fața negurului pământ,
 Lânci scânteie lungi în soare, arcui se întind în vânt,
 Și ca nouri de aramă și ca ropotul de grindeni
 Orizontu 'ntunecându-l, vin săgeți de pretutindenii
 Vâjiind ca vijella și ca plesnetul de ploae...
 Urlă câmpul și de tropot și de strigăt de bătae.
 In zadar strigă 'mpăratul ca și leul în turbare,
 Umbra morții se întinde tot mai mare și mai mare;
 In zadar flamura verde o ridică în spre oaste,
 Căci cuprinsă-i de piere și în față și în coaste,
 Căci se clatină rărite șiruri lungi de bătalie,
 Cad arabii ca și pâlcuiri risipite pe câmpie,
 In genunchi cădeau pedesti, colo caii se răstoarnă,
 Cad săgețile în valuri care șueră, se toarnă,
 Și lovind în față, 'n spate, ca și crivățul și gerul,
 Pe pământ lor li se pare că se nărue tot cerul...
 Mircea însuși mână 'n luptă vijelia 'ngrozitoare,

Care vine, vine, calcă totul în picioare,
 Durduind soseau călării ca un zid înalt de su liți,
 Printre cetele păgâne trec rupându-și large uliți,
 Risipite se 'mprăștie a dușmanilor șiraguri,
 Si gonind biruitoare, tot veneau a țării steaguri,
 Ca potop ce prăpădește, ca o mare turburată.
 Peste-un ceas păgânătatea e ca pleava vânturată,
 Acea grindin' oșelită în spre Dunăre o mână,
 Iar în urma lor se 'ntinde falnic armia română.

Pe când oastea se așează, iată soarele apune,
 Voind creștele 'nalte ale țării să 'ncunune
 Cu un nimb de biruință; fulger lung încrement
 Mărginește munții negri în întregul asfințit,
 Pân' ce isvoresc din veacuri stele, una câte una,
 Si din neguri dintre codri tremurând s'arată luna:
 Doamna mărilor și-a nopții, varsă liniște și somn.
 Lângă cortu-i unul dintre fiii falnicului Domn
 Sta zâmbind de-o amintire pe genunchi scrind o carte
 S'o trimețã dragei sale dela Argeș mai departe.

«De din vale de Rovine
 «Grăim, Doamnă, către Tine,
 «Nu din gură, ci din carte,
 «Că nu ești așa departe.
 «Te-am rugă, mări, rugă
 «Să-mi trimeți pe cineva
 «Ce-i mai mândru'n valea Ta:
 «Codruî cu poenele
 «Ochii cu sprâncenele;
 «Că și eu trimete-voi
 «Ce-i mai mândru pe la noi:
 «Oastea mea cu flamurile,
 «Codrul și cu ramurile,

«Coiful 'nalt cu penele,
 «Ochii cu sprincenele.
 «Și să știi că-s sănătos,
 «Că, mulțămind lui Cristos,
 „Te sărut, Doamnă, frumos.

.

De-așa vremi se 'nvredniciră cronicarii și rapsozii...
 Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și Irozii...
 In izvoadele bătrâne pe eroi mai pot să caut—
 Au cu lira visătoare ori cu sunete de flaut
 Pot să 'ntâmpin patrioții ce-au venit de-atunci încolo?
 Înaintea acestora tu ascunde-te Apolo!
 O eroi! care 'n trecutul de măririi vă adumbriseți,
 Ați ajuns acum de modă, de vă scot din letopiseți,
 Si cu voi drapânda-și nula, vă citează toți nerozii,
 Mestecând veacul de aur în noroiul greu al prozii.
 Rămâneți în umbră sfântă, Basarabi și voi Mușatini,
 Descălecători de țară, dătători de legi și datini,
 Ce cu plugul și cu spada ați întins moșia voastră
 Del munte pân'la mare și la Dunărea albastră!

Au prezentul nu ni-i mare? N'o să-mi deie ce-o să cer?
 N'o să aflu între-ai noștri vreun falnic juvaer?
 Au la Sybaris nu suntem lângă capiștea spoelii,
 Nu se nasc glorie pe stradă și la ușa cafenelii?
 N'avem oameni ce se luptă cu retoricile sulii
 In aplausele grele a canaeiei de ulii,
 Panglicari în ale țării, care joacă ca pe funii;
 Măști cu toate de renume din comedia minciunii?
 Au de patrie, virtute nu vorbește liberalul
 De ai crede că veața-i e curată ca cristalul?

Nici visezi că înainte-ți stă un stâlp de cafele,
 Ce își râde de-aste vorbe îngânându-le pe ele.
 Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget,
 Cu privirea 'mpăroșată și la fălci umflat și buget,
 Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri,
 La tovarășii săi spune venioasele-i nimicuri—
 Toți pe buze au virtute, iar în el monedă calpă.
 Quintesență de mizerii, dela creștet până'n talpă!
 Și de asupra tuturor oastea să și-o recunoască,
 Iși aruncă pocitura bulbucății ochi de broască...
 Dintr'aceștia țara noastră își alege astăzi solii!
 Oameni vrednici ca să șază în zidirea sfintei Golii,
 În cămăși cu mâneci lunge și pe capete scufie,
 Ne fac legi și ne pun biruri, ne vorbesc filozofie.
 Patrioții! Virtuoșii, cititorii de-așezăminte,
 Unde spumegă desfrâul în mișcări și în cuvinte,
 Cu evlavie de vulpe, ca în strane șed pe locuri
 Și aplaudă frenetic schime, cântece și jocuri...
 Și apoi în sfatul țării se adun să se admire,
 Bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subțire—
 Toate mutrele acestea sunt pretinse de Roman,
 Toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian!
 Spuma asta 'nveninată, astă plebe, ăst gunoi,
 Să ajung' a fi srăpână și pe țară și pe noi?
 Tot ce'n țările vecine e zmintit și stârpitură,
 Tot ce-i însemnat cu pata putrejunii de natură,
 Tot ce e perfid și lacom, tot fanarul, toți iloții,
 Toți se scurseră aicea și formează patrioții,
 Incât fonții și fiecarii, găgăuții și gușății,
 Bâlbâți cu gura strâmbă, sunt stăpânii astei nații!

Voi sunteți urmașii Romei? Niște răi și niște fameni!
 I-e rușine omenirii să vă zică vouă oameni;
 Și această ciură 'n lume și aceste creaturi
 Nici rușine n'au să iee în zmintitele lor guri
 Gloria neamului nostru, spre-a o face de ocară,
 Indrăznesc ca să rostească pân'și numele tău... țară!

La Paris, în lupanare de cinizme și de lene,
 Cu femeile-i pierdute și'n orgiile-i obscene,
 Acolo v'ați pus averea, tinerețele la stos;
 Ce a scos din voi Apusul, când nimic nu e de scos?
 Ne-ați veuit apoi, drept minte, o sticlură de pomadă,
 Cu monoclu 'n ochi, drept armă bețișor de promenadă,
 Vestejiți fără de vreme, dar cu creier de copil,
 Drept științ având în minte vre-un vals de Bal Mabil,
 Iar în schimb cu-averea toată vr'un papuc de curtezană..
 O, te-admir, progenitură de origine romană!

Si acum priviți cu spaimă fața noastră sceptic rece,
 Vă mirați, cum de minciuna astăzi nu vi se mai trece?
 Când vedem că toți aceia, care vorbe mai aruncă
 Numai banul îl vânează și câștigul fără muncă,
 Azi când fraza lustrită nu ne poate înșela,
 Astăzi alții sunt de vină, domnii mei, nu este-așa?
 Prea v'ați arătat arama, sfâșiind această țară,
 Prea făcurăți neamul nostru de rușine și ocară,
 Prea v'ați bătut joc de l'imbă, de străbuni și obicei,
 Ca să nu s'arate-odată, ce sunteți: niște mișei!
 Da, câștigul fără muncă, iată singura pornire;
 Virtutea e-o nerozie, geniul? O nefericire!

Dar lăsați măcar strămoșii ca să doaruă 'n colb de

[cronici:

Din trecutul de mărire v'ar privi cel mult ironic!
 Cum nu vii tu, Țepeș-Doamne, ca punând mâna pe ei,
 Să-i împărați în două cete: în smintiți și în mișei,
 Si în două temniți large cu de-a sila să-i aduni,
 Să dai foc la pușcărie și la casa de nebuni!

U.S. GOVERNMENT PRINTING OFFICE
1917

ACTUL I

Sala gotică în cetatea Arieşului. În stânga în prosceniu tronul, în dreapta jeşuri dispuse în semicerc.

SCENA I

Sas (intră)

Aşa dar azi e ziua când şi-a cefi diata
De zece luni veninul mereu îi curge 'n vine
Dar tare în oşele de zece luni trăeşte
Încet se usucă-asemeni vâjnosului stejar
Pe care-l roade cariul... Dar cariul lucră 'n cet
El trebui să pătrundă 'n orice 'ncheetură
În dreapta şi în stânga, în inimă 'n rărunchi,
Pân' ce 'n sfârşit... (face mişcarea căderii) sfârşitul
[prea mult, prea mult nu ţine.
Nu'i vorbă ani de zile lucrez ca un păianjen,
Şi pânda mea ajunge la Craiul şi la Papa
De n'a muri degrabă, tot trebuie să cadă,
La Roma 'n cartea neagră trecut e al său nume
Ca duşman şi protivnic al legii apusene;
Se ştie că el singur mulţimea abia ţine
În turma legii grece celei răsăritene
Şi Ludovic pe care azi toată poporimea
De legea apusană îl trece printre slinţi,
Acest sfânt îl urăşte, căci tare în cerbice
E Dragul; dar mai tare socot că voi fi eu.

Cetatea geme toată, de oameni de ai mei,
 Al lui nu e nimica, nici haina de pe dânsul,
 El este ca bogatul înconjurat de-avere
 În juru'i stau podoabe și vinuri și mâncări,
 Dar n'are nici picioare, nici mâini să le întindă
 Să ia ce'i dinainte'i. Astfel pentru orice caz
 Am prefăcut eu casa lui proprie 'n capcană
 Dac'ar muri odată, ca să pot pune mâna
 Pe Bogdan Dragoș pentru că n'am nici un cuvânt
 Să'l pun acum sub pază... Sunt domn azi dară
 Nu'mi zice pe nume... cu-a iui iscălitură...
 Sunt domn.

Bogdana (intră)

Azi dar jupâne.. astăzi.

Sas

Nu-mi mai aduc aminte
 Când eu te văd, Bogdano, îmi pai o vrăjitoare
 Ce 'nchiagă apa 'n sânge și soarele 'l albește ;
 Precum s'ar pune brumă pe discul lui de aur
 Precum albește geamul când sufli în fereastră
 De zece luni acuma își târâie viața,
 De zece luni acuma sunt părtaș,
 Ș'această făr' de lege ce nici nu trebuia
 Ca netedă cărarea să'mi fie...

Bogdana

Una'i una
 Dar două sunt mai multe. Ascultă-mă. Ce-mi pasă
 De Craiul și de Papa? Chiar astă-zi meargă Dragul
 La Ludovic să'i spuie din fir în fir cum toate
 Sunt neadevărate câte se spun de dânsul ;
 Azi Ludovic desigur că l-ar cuprinde 'n brațe
 Și-alătura l-ar pune pe tronul crăiesc
 Dragul e drept, jupâne, și d'asta îmi e frică,
 Când Dragul spune o vorbă, oricine 'l va crede

Căci este în a lui vorbă acea mândrie rece
 Ce sparge țesătura minciunei. Pe când tu (Dragul meu)
 Verși pisături de vorbă la Craiul și la Papa,
 În cupa lui de aur eu picuram venin
 Eu cred că e mai sigur; căci Papa te iubește;
 Dar este om și moare; și Ludovic asemeni
 Te are lângă el... dar este om și moare;
 În toată lumea asta atât am: un prieten
 Prieten al iubirii și-al patimilor mele
 Și am găsit înc' unul mai sigur decât moartea —
 Moartea, iubite Doamne, nu moare nici odată.

Sas

Și viața nici odată nu moare. Cade tatăl
 Trăește însă fiul.

Bogdana

Găsiți și pentru fiul
 Câtând și chip și formă și l-am pus alături
 Cu Dragul Voevod.

Sas

Dar Bogdano, mă 'nspăimânți!
 O nouă 'nveninare?

Bogdana

Ce-ți pasă ție? oare
 Nu am și eu un suflet cuvântător? A mea e
 Și fapta dar și vina... Bărbate, nu gândi
 La toate astea... Dragă, mai bine te gândește
 Cum m'ai văzut odată...

Sas

Taci, taci, o. nu mai spune...

Bogdana

Eram o copilă frumoasă ca și ziua
 Și mai frumoasă încă de zi fiind ajunsă

Copil de vrăjitoare cu ochii mari sălbateci
 Cu inima aprinsă de sete și de viață.1)

. *)

Sas

Lui...

Bogdana

M'ai fost văzut pe mine și m'ai iubit.

Sas

Bogdano!

Bogdana

Mai crezi că astăzi poate vor merge două căi
 Trăit-am împreună și astfel o să murim,
 Pașii ce tu în viață făcutu-i-ai spre mine
 Rămas-au slove roșii în cartea vieții tale;
 Nedeslipită acum rămân de-a ta ființă
 A mele rădăcini viața 'ți impresoară
 Cum vâscul rădăcina și o pune în stejar;
 De te iubesc, jupâne, ce'ti pasă ție oare?
 Si nu mă cad eu oare de tine-a fi iubită?
 Mi-ai spus, Bogdano, gura ta dă-mi-o;
 Eu ți-am dat-o...

Sas

O picură'mi în suflet femeie...
 Veninul vorbei tale, ucigător de dulce.

Bogdana

Ucigător de dulce! O, vere te iubesc
 Când sufletul din tine, mare ca și al meu...
 Au crezi tu cum că lumea făcută'i pentru bine?
 Ne-o spun aceasta popii și cărțile lor vechi;
 Nu vezi ce răsplată virtutea are 'n lume?

1) In ms. indesifrabil.

Un giulgiu și patru scânduri; pentru așa comedie
 Treci însetat pe lângă a vieții dulci izvoare,
 Atunci se 'nțelege că preoții au drept
 Deșertăciuni sunt toate, când mintea ți-i în piept
 Dăr ici în picătura de vreme 'n oare suntem
 Brațul și isteția au oarecare preț,
 Și ce preț să aibă decât să te faci mare ?
 Vezi tu,... în scrinul negru de-acolo e o coroană
 Pietrele 'i scumpe în dorul luminii se topesc
 Ea arde 'n întuneric lumina căutând
 Și totuși șade-asemeni în scris, în gând, în suflet.
 Și mai la urmă ce voi? Iți cer vre-o făr' de lege?
 Nu tu înveninat-ai pe Domnul tău, ci eu;
 Nu sunt a lui supusă, sunt o femeie numai
 Ce n'are judecată.
 Eu singură voi duce tot greu făr' de legei
 Tu 'nchide numai ochii; mă lasă să lucrez
 Culege numai roade din osteneala mea.
 L'inveninăm pe dânsul voi stinge și pe fiul,
 Căci astăzi simt în sânu-mi un împărat că mișcă.

Sas

Bogdano !

Bogdana

O, Bogdano, cât ești de fericită
 Și când va spune-odată cu mica lui guriță
 Ți-a spune ție tată și mie mamă! Doamne
 Și tu 'i vedea într'ânsul al tău urmaș pe tron
 Și'l voi crește bine, va fi frumos ca ziua;
 Căci sunt o vrăjitoare și mi-oi iubi copilul
 Nu cu cuvinte blânde și nu fără lapte,
 Cu sângele din pieptu 'mi; îmi voi hrăni copilul
 Si drag mi-a fi ca ochii din cap..

Sas

Bogdano scumpă,

Femece ce cu'n singur cuvânt mă faci un demon,
Bogdano, te iubesc.

Bogdana

Dar ce negru ți-e părul,..
Tu tânăr ești iubite.. Copil vei fi odată
Copilă voi fi însumi, când voi fi și eu mamă.

SCENA II

S'aude glas de trâmbițe. Boerii de sfat și de taină intră ; se
inchină înaintea lui Sas și se așează pe scaunele în semicerc.

Un crainic

Măria Sa.

Toți se dau în lături. Intră Dragoș Voevod, galben, la față cu
pași nesiguri, răzimat de umărul fiului său Bogdan.

Se așează în scaun. Scoate din sân o chee și i-o dă lui Bogdan ; acesta deschide un scrin de fier, scoate coroana, îngemănche înainte-i ; Dragul și-o pune în cap.

Dragul

Ușor treceă odată Domniei Noastre vremea ;
Pe-a bucurii pasuri ne numărăm noi anii,
De zece luni acuma, de când de când cuprinși
de-o vrajă

Noi numărăm cu spaimă ce 'nct a noastre zile
Se strecur, de ne pare din ele oricare un an ;
Și gura ne 'ncrețită uită de multe ce'i răsul ;
Și ochiul nostru nu e 'n stare să plătească
Priviri de mulțumire celor ce ne iubesc ;
In cap ei ne fugiră, uscându-se de vii
Necredincioși lumnei, nopții necredincioși,
In loc de-a vedea ziua făpturile naturii
Ei noaptea văd aevea ce visele durează
Boeri, coroana noastră ne apasă ca un munte
Și grea ne e hlamida și trupul de pe noi,
In cât deopotrivă Domnia Mea e gata
Să zvârle pe-amândouă fugind din zarea vieții,

Asemeni cu sirepul sălbatec ce'și azvârle
 Si șeaua și presumnul fugind în zarea zilei,
 Un singur colț de viață ne-a mai rămas în suflet
 Iubirea neclintită pentru moșia noastră,
 Pentru Bogdan cel tânăr, iubitul nostru fiu,
 Rog cerul să 'mulțească hotarnicele clipe
 Ș'urnesc pe ai lui umeri domnia ce o port;
 Dar vai, abia viața 'i se desprimăvărează
 E crudă încă mintea și oasele 'ncă crude
 Și nedepins cu asprul și strâmtul țării scaun
 Coroana e în stare ca să'i slujească gâtul
 Si skiptrul brațul fraged. Gânditu-ne-am atuncea,
 Că de va fi, ca Domnul din ceruri să ne iee,
 Noi să lăsăm copilul pân' ce va crește mare,
 S'acoperim cu negru postav scaunul nostru,
 Coroana noastră scumpă s'o încuiem în scriu,
 Si să dăm mâinii sale o altă jucărie
 Decât al țării skiptru.

Voim, că de om stinge, să 'ntindem mâna moartă
 Să ținem cârmuirea chiar din sicriu fiind,
 Iar cel ce mâna noastră în locu'mi va purta-o,
 Precum poartă un dascâl mâna unui copii,
 Să fie vărul nostru Sas;... unde-a pune mâna
 Să știe c'am pus'o însu'mi și să urmați întocmai.

Roman (aparte)

Imi văd visul cu ochii.. Urât vis!..

Vodă

Uricare,

Citesce-acum hrisovul pe care'l orânduim.

Uricarul (citind)

*Cu mila lui Dumnezeu Io Dragul Wd, Domn stă-
 pânitor a toată țara Maramureșului, despot cetății Arie-
 șului, Graf al țării Săcuești, facem știre prin această carte
 a noastră, cui se cuvine și tuturor căți vor vedea-o sau vor*

auzi citindu-se, că la vreme de slăbiciune fiind, ne-am socotit moșia și casa, de față fiind credincioșii boerii noștri și fiul Doamnei mele Bogdan Dragoș Voevoda Statornicit-am până la vârsta legiuită a iubitelui nostru fiu, să fie epitrop a moșiei Dumnealui credincios boiarul nostru Sas din Bistra. Privi-se-vor cărțile sale ca ieșite de sub a noastră mână și întărită de-a noastră credință. Satele Salagiu, Artunți, Imbereche, Șiștovi Bălăunții și Bistra cu toate pământurile câte curg asupra apusului acestor sate, dărui-mu-le Mânăstirii noastre, închinată Sf. Arhanghel și arhistrateg Mihail să i se dea Sf. Mânăstiri și înscrisele vechi pe cumpărătura Părintelui nostru, cum și fidulele hotărâtor de alegerea acestor părți, ca de astăzi înainte și 'n veci să aibă mânăstirea din neam în neam a stăpâni aceste părți, cu bună pace și nesupărată despre nimeni în țară, din tot locul și în tot venitul. Drept aceea iată dela Domnia mea, prin aceasta dăm și întărim vecinică stăpânire a acelor moșii. Și spre întărirea celor de mai sus aducem credința noastră și a fiului nostru Bogdan Dragoș Voevoda și a credinciosului boiarului nostru Sas, de pe Bistra, și a tuturor celorlalți boieri ai Domniei mele. Dat în domnescul nostru scaun al Arieșului, la anul dela zidirea lumii 6865, Aprilie în 3, iar dela Christos, una mie trei sute șase zeci și cinci, care spre întocmai urmare și lucrare se întărește prin domneasca noastră iscălitură și pecete.

S'a scris de mine Toader Ghimpiș, diac de sfat în cetatea Arieșului, la anii dela Christos 1365, Aprilie în 3. 1).

Roman Bodeiu

Prea înălțate Doamne, nu fie cu bănat,
Dar grabnică îmi pare această hotărâre;
Au pentru așa lucru nu trebuie dreptatea

1) Eminescu, probabil, avea de gând să corecteze diferența acestor date.

Să se adune toate aice în cetate ?

Zic, că înțelepciunea v'a însuflat voința,

Si bine e copilul să nu poarte o casnă

Ce nu'i încă în stare, cu dreapta încă crudă,

Dar tot socot cu mintea, așa 'n prostia mea,

Că trebuie norodul, boierii, ostășimea

Să giure credință copilului Bogdan.

Prea șubrede sunt, Doamne, tocmelele în țară

De, cam cârtesc cu vorba, cioplit ca din topor

Căci n'au stătut nici Craiul, nici Papa. (*Se descopere*).

Pe amândoi

Să'i ție Domnu 'n lume ani mulți și fericiți,

Dar numai, vorba vine, nu m'am cioplit nici eu,

E vorba despre mine,... eu caut totdeauna

Nu al Măriei tale folos, ci pe al meu,

Căci mai apropiată 'mi este cămașa decât haina

Eu zic numai, Stăpâne, iertați-mi vorba proastă,

Ci d'ar fi spus diata acum, ia acuma :

Roman Bodei să fie episcopul moșiei,

Adică, cum s'ar spune, să fi fost eu acela,

Eu aș fi spus : Stăpâne, deschide'ți bine ochii,

Nu'mi crede așa orbește ci pipăe-mă bine

Și vezi, eu sunt ca alții din carne și din oase,

Sunt om... și e moșia și scaunul la mijloc ;

Sunt om... și șubred este copilul nostru încă ;

Sunt numai om, și omul la rețe e plecat

Adică, vorba vine... eu... eu sunt slab de fire,

Eu nu vorbesc de alții, sunt alții mult mai buni, —

Să'mi faceți cu iertare c'am spus și eu o vorbă

Sas

Prea înălțate Doamne, de credeți cum că Sas

Nu'i șerbul cel din urmă și făr' de nici o treabă

Dintr'ai Măriei tale... De credeți cum că ochiu-i

Setos de mărire, că n'a cunoscut bine

Supunerea că este a lui firească haină,

Rumpeți diata asta... Căci greutatea ei
Pe umărul meu cade și toată a lui tărie
A fost până acum credința ce stăpânul
O pune 'n al meu suflet...

Roman

De, n'ai ce face gurii,
Făcându'ți tot sprincene îți scoți odată ochii.

Dragul

Destul Bodei,... Puține sunt clipele vieții'mi
Stau rău cu craiul Ludvic și, și mai rău cu Papa,
Nu'i vreme să se strângă a țării Dreptate,
Se poate că chiar astăzi să fiu fim sânul morții
Și trebuie să fie un om care să 'mpace
Stăpâni așa puternici precum e craiul Ludvic.

De mi'ași închide ochii, un popă cam cu chef
E'n stare să mă 'ngroape.
Boerii mei, iertare vă cer acum la toți,
De am vorbit rău cu gândul meu propriu despre voi,
De am jinduit vre-o dată norocul cuiva,
De nu am fost de-apururi o cumpănă a dreptății,
De am greșit cu fapta, cu inima, cu gândul,
Iertați-mă cu toții, mă descărcați de vină,
Și sarcina de fapte faceți 'mi-o ușoară
Să pot trece mai liber prin vămile veciei.
(Boerii îi sărută mâna pe rând ; El îi sărută pe frunte).

Unul din Boeri

Măria Ta, uitate din partea noastră sunt ;
De-ai fost nedrept cu gândul, cu bine ai plătit.

Roman

Iertați-mi vorba Doamne, eu sunt un vraciu prea prost.
Si nu știu să măsur a vieții clipe repezi ;
Nici știu la ce sunt bune a codrului buruene.

(Cu intenție). D'aș fi un vraciu cu carte ce multe v'aș
 [mai spune
 Ce nimeni în minte nu'i vin ca din senin

Dragul

(Plecându-se să-i sărute fruntea, încet).

Bodeiu, să vii p'aceia, dar ne răspunde rog,
 Să nu ia seama... tare. D'acum boeri plecați.
 (Sună toaca și clopotele. Dragul își scoate coroana. Bogdan
 o închide).

Toți își unesc mâinile spre rugăciune.

În urmă ies toți, afară de Dragul și Bogdan.

SCENA III

Dragul

(Privind la Bogdan vorbește singur).

Să'mi ospătez vederea cu arătarea lui.
 Așa de tânăr încă, așa de dulce!
 Nemulțumit se pare el de diata noastră,
 Dar voi ca nici să știe, de ce așa făcui,
 O, ochii mei sărmanii luminători ai feței
 Se 'ntind încet spre dânsul ca mâna făr' de trup
 Cu care al meu suflet 'l apucă de departe —
 Îl pipăi de departe cu nălucirea minții.
 Ce trist!

Bogdan (aparte)

Vorbește singur... De când vorbește singur
 Mai multe luni de zile sunt de atunci la mijloc;
 El nu mi-a spus un singur cuvânt bun... (tare) Tată.
 Cu ce-am greșit, eu oare, mintea feții tale
 Că nu mai vrei un singur cuvânt bun ca să'mi dai?

Dragul

(Își întoarce fața și și-o acoperă cu mantaua; cu fața întoarsă)
 Deschide acea ușă...

Bogdan

Aceasta Doamne?

Dragul

Nu,

Drept colo în părete deschide acea ușă.

Bogdan

Aici nu'i nici-o ușă... (aparte) Vorbește într'altur
Părete gol e. Doamne, oricât cu mâna pipăi.

Hm, fi!...

Dragul

Ia un cărbune 'n mână și fă o cruce mare
Acolo în părete, căci eu văd că'i o ușe

Bogdan (face o cruce)

Să'i fac pe voie.

Dragul

Spune'mi e multă oaste 'n curte?

Bogdan

Dar gemе curtea toată de oamenii lui Sas,
Spre cinstea ta adus-au atâția oameni tineri;
Oșteni în floarea vârstei, de ți-i mai mare dragul
Ca să privești la dânșii... Ce bun e vărul Sas
Ce bună e Bogdana și plină de 'ngrijire.

Dragul

Ascultă-mă Bogdane, umplut'uți-au Bogdana
Paharul tău cu apă și cupa ta cu vin?

Bogdan

Ce 'nseamnă întrebareă? Nu, Doamne.

Dragul

Nu? Nimic

E așa o întrebare, ca ori și care alta
Vezi tu acest părete pe care ai scris o cruce!
Precum nu este o ușă acolo, tot asemeni

Nu este nici o ușă la inima mea... Dragoș
Vederea-ți mă scârbește.

Bogdan (ingenunche)

Părinte ce-am făcut?

Dragul

Ei, vina cea mai mare din lume'i că trăești,
Mulți sunt ce astă vină n'au să ți-o ierte,
Căci tu le stai în cale... De-ar fi să voiu ceva,
Ar fi să mergi în lume departe, prea departe
Să nu te vadă nimeni, să piei din ochii mei.

Bogdan

O fată!. Dar eu nu voiu, nu pot să mă duc,
De m'ai urî eu totuș lipit de-ai tăi pași sunt,
Si al Măriei tale sunt cel mai cu credință,
Șerb; care e pricina de mă urăști de-o vreme?

Dragul (incet)

De asta mi-e mai frică, ca să rămâie aici,
Deci trebuie cu deasila răpit. Dar cine, cine?
Cui să mă 'ncred.. și Roman Bodeiul prea mi-e...
E aspru, e pe față și nu au vicleșug
Asemeni inși să iasă d'apururea la mal.

Bodan (incet)

Vorbește iar cu sine... se pare că vedenii
Din lumea cealaltă 'l înconjură și el,
Iși dă de ele seama...

Dragul

Mergi tu Bogdane
Ades la vânătoare? și singur sau cu alții?

Bogdan

Pe când nu erai bolnav, mergeam d'apururi singur
Adesea rătăcit-am prin munții 'nalti ai Tissei

Până unde al lor vârfuri desparte apa 'n două,
 De curge apoi o parte spre noi, spre soare-apune,
 Pe când o altă parte se varsă 'n răsărit;
 Spre răsărit umblat am adesea zile 'ntregi
 Urmând cărarea ce și-au făcut pârae
 Si am bătut cu ele mari codri vechi și vecinici
 Cărarea abia umblată.

Adesea cu Siretul, cu Bistrița adesea
 Eu m'am tot dus la vale p'o luntre ușorică
 Alătura de mine neavând decât doar arcul.
 Găsii acolo oameni vorbind aceeași limbă
 Ca și-ai noștri. Aflat-am și munți cu piscuri 'nalte
 Așa fel, de pe unul căruia 'i zic Ceahlăul,
 În zile după gloae cuprinzi cu ochii lumea
 Dacă 'i rotești. Acolo privești din miezul nopții
 Un râu puternic, mare, curgând spre miază-zi.
 La gura lui departe pierdută 'n zarea zilei
 Vezi o cetate mândră ce-i zic Cetatea Albă;
 Iar despre soare-apune vezi iar un râu puternic
 Pe șapte guri, se zice, vărsându-se 'n mare
 E Dunărea; aproape'i de gurile'i, Chilia
 Intre aceste două râuri și între munții negri
 Privești o țară mândră de codri și de dealuri;
 Din văi cu râuri line, din codri fără capăt,
 Vezi turme fără număr în zare risipite,
 Si buciumele sună duios și cânt din fluer
 Sălbateci zbeară caii, mai iuți chiar decât vântul;
 Si încă iute falnici, ciobanii cei călări
 Străbat ca și săgeata câmpiile întinse.
 Se zice cum că țara se ține într'un chip,
 Tot de crăia noastră și tot de craiul Ludvic
 Dar cu băgări de seamă că nu'i a nimănu;
 Averi atât de multe de nu le mai știi seama
 Sunt astfel răspândite pe brazde roditoare
 Dar vai, peste pământul pe care cerul darnic
 Cu rod și cu de toate cu-asupra de măsură

L'au înzestrat... tot omul nu e de nimica sigur
 De astăzi până mâine. Țărani duc adesea
 Pe șesurile mândre prădalnicul lor...
 Și cine nu vrea doară acela fiu se leagă
 De-acea frumoasă țară. Adesea pe Ceahlău
 Făcându'mi ochii roată, am zis ce bine ar fi
 O mână să cuprinzi atât cât vezi cu ochii,
 Si nu mai mult. Intinsă ar fi domnia totuși
 Sunt ici și colo 'n țară boeri și capi de neamuri
 În Vrancea și în codri Tigheci, în Câmpu-Lung;
 Cetatea Albă are șoltuz cu multă oaste,
 Bârladul stăpânește olate și pășuni,
 Suceava are ziduri de poți umbla călare
 Pe ele. În târgul Siretului iar este
 Un episcop puternic de lege apusană
 Par toți și se aseamăn cu... măhuri
 Cu ea dușmanii țării prădalnicele neamuri
 Nu sunt toți pentru unul și unul pentru toți.
 Si roiurile's bune, prisaca înflorită —
 Dar ce folos când toate nu au un prisăca!

Dragul

Bogdan, iată cheia... din scrin adu-mi coroana
 Și e un val, înuntru un negru val, tu scoatē'l.
 (Bogdan face tot ce i se spune).

Acuma vino 'ncoace. (El își pune coroana).

[Șezi în genunchi înainte'mi

(Dragul îl acoperă cu vâlul din creștet de numai vede nimic.)

Bogdan?... Dar acum mai ieși tu la vânat?

Bogdan

Da, prea 'nălțate Doamne, și nici odată singur,
 Că vărul Sas îmi spune, că unui fiu de Domn
 Nu i se cade astfel să meargă singur numai.
 Deci el îmi dă în mână porgi și copii de casă
 Tot dintr'ai lui...

Dragul

Ascultă. E drept că nu se cade,
 Și mai puțin se cade cu oamenii altuia
 Deci totuși e mai bine să mergi tu numai singur.
 (El își ia coroana din cap, o pune deasupra capului fiului său
 și face semnul binecuvântării). Incet :
 Tu ce ne-ai dat ființă din apele spumii,
 Stăpâne fără margini al marginilor lumii,
 Noi laude 'ți aducem ție, Părinte-unice ;
 Umbrește cu a ta milă asupra acestuia
 Ascultă-mi a mea rugă, ascultă-mi Doamne plânsul
 Și apără-l, păzește-l și mântue-l pe dânsul.

Bogdan (incet)

Vorbește iar cu sine.

Dragul (incet)

N'o să'l mai văd mișcând.
 Fă'l tare cu puterea, cu groaza-a mii de grindeni
 În mâna Ta 'l pun, Doamne, frumos și tânăr, iată'l
 Tu împlinește toate câte dorește tatăl.
 (Își așează coroana pe cap).
 Acum Bogdane dragă, te du și vino iarăși,
 Dar la vânat vei merge fără acei tovarăși.
 (Bogdan închide coroana și vrea să iasă).
 Bogdane vino'ncoace (El îmbrățișează cu patimă).

Bogdan

O tată 'ți mulțumesc.

Dragul

Știi tu, eu nu sunt bolnav, ci numai așa tânjesc
 Dar azi, chiar azi de pildă, de tot bine mă simt.
 (Se 'neacă). E drept că câte odată mi-e sufletul cam
 [strâmt

Dar nu... nu e nimica, am să fiu sănătos,
 De grija mea copile tu poți să fii voios.
 Eu nu am nimic. Chiar azi de ai merge la vânat,

Să știi că din parte'mi nu e nici un bănat,
 Numai la orice ai face, te rog în deosebi,
 Ca pe un prieten vechi pe Roman Bodeiul să'l mai
 [întrebi

(Il îmbrățișează și'l sărută pe frunte; aparte).
 Mergi, mergi, acum cu bine, n'o să'l mai văz d'acuma.

Bogdan (aparte)

Cu sănătate tată. (Iese).

Dragul

Să nu mă simtă numa
 Mi-e frig, mi-e frig de moarte ca și atuncia iarna
 Pe când cu craiul Ludvic înpresurarăm Varna
 Și eu rănit de moarte și despoiat de hoji
 Simțiam cum îmi îngheață în sân rărunchii toț
 Era un ger... și lupii urlau flămânzi în câmp;
 D'asupra mea auziam într'un răstimp
 Cum croncăneau în stoluri corbi negri și sălbateci;
 Zăpadă... alt nimica pe câmpii singurateci
 Simțiam cum mă înec, îngheț ca într'o criptă
 Cu pieptul gol; săgeata stătea încă înfiptă,
 Departe vedeam încă zidul împresuratei Varne
 Corbii roteau deasupra'mi și 'mi mușcau din carne;
 Ca în vis aud un tropot de cal, o umbră vine
 În mâini îmi luă capul; s'așează lângă mine
 Apoi murii în pace...
 Când m'am trezit dîn moarte, când ochii deschisei
 Văzui un om la capu-mi, veghind, Roman Bodeiu,

SCENA IV

(Roman intră pe ușa cu cruce)

N'aveți nimic pe suflet, prea înălțate Doamne,
 Vr'o vină veche, poate uitată de de mult,
 Vr'un gând ascuns ce nimeni nu e menit să știe?
 Sunt greu la cap, știți bine, și toți 'mi zic că's prost,

Dar cea ce'mi intră 'n cap odată mie
Acea nu mai scoate nici mii de draci din el.

Dragul

Ah! gândurile mele, ce greu stau să s'adune
Eu cântăresc cuvinte; ce am să pot a-ți spune?
Ia vino mai aproape... Roman ce crnzi tu oare?
O taci! mă 'ngrozește s'aud și dela alții
Acea ce 'n suflet îmi doarme necurmat...
De'i trecu lui prin minte, lui, ce e drept și bun,
De sigur că atuncea cu Sas e fapt-aproape,
Roman, m'auzi tu oare? Nu-i om să aibă frică
Cum eu o am acuma... Iubitul meu Bogdan,
Roman, Roman așa e că'i un frumos copil?
Dulce la port și la vorbă să văd că'l iubești;
Au crezi tu vre-o dată că Sas ar fi în stare?
O nu!... taci... Ce de gânduri prin mintea mea bolnavă
[mai trec

Ți-o spun dar numai ție; auzi tu, nimănuia
Să n'o mai spui... Veghează-l, de aproape
Pe acest copil, pe care în taină-ți spun mai mult
Decât viața, suflet și Dumnezeu iubesc;
Aceasta 'mi este taina vieții și a purtării'mi;
Roman, Bodeiu pricepi tu aceea ce îți spun?

Roman

Ei? și ce'mi pasă mie, ce vrei să'mi spui moșnege?
Care 'n loc de creier ai pleavă 'n cap... și carne
Nu ești de Domn cum nu sunt eu făcut spre a fi Papă,
Dela copil luat-ai și pâinea lui din gură
La câini ai azvârlit-o... Sas nu'i decât un câine.

Dragul

Tu ești în lume singur căruia m'aș încrede
Și singur tu acela ce nu mă 'nțelegi.

Roman

Nu te înțeleg? Prea bine te 'nțeleg. Pe șes,

Pe drumul neted, mare tot numai la lumină
 Să se petreacă toate voești în lumea asta ?
 Și tot astfel de neted tu ai făcut lui Sas
 Și drumul spre coroană, spre inima din pieptul
 Copilului.

Dragul

A, nu știi.

Roman

Eu nu voi ști de sigur ;
 Tu știi tot, doară Romane prost, nimic nu știe,
 El știe numai că de vrei tu astăzi
 Nu'i aștepta mult singur dincolo în acea lume,
 Căci Sas mult te iubește... și or grăbi de sigur
 Dincolo să-ți trimeată tovarăș pe-al tău fiu.

Dragul

Roman !

Roman

Ah tu... cu a ta minte mai crezi că ești de domn
 În visuri tu trăit-ai, tu ai trăit ca 'n somn
 Ce bine e, așa e, vruși toate a dispune
 Că ții să aibă pace și turmele pășune
 Gândit'ai tu vre-o dată, slăpâne, 'n anii tăi
 Că lumea asta e făcută pentru răi ?
 Ombară fericirea unui popor... alungă
 A veacurilor pace pe vreme 'ndelungată..

[viteaz și mare te vor numi toți orbii

Pe când pe adevărații viteji îi mănă corbii
 Vei fi erou... Pe scaun te uită cum te clătini
 Tu în ochii mulțimii cu străinii, nouă datini
 Și din Apus adună sofiste cu bărbi boite
 Ca neamului să'i dea năravuri mai spoite
 S'arate cum moșnegii îmbălsămați ca mumii
 Intrec și tineretul în scandalele lumii

Unul asupra altui pe oameni să'i întăreț
Celor vicleni dă milă, onori la cei deștepți.
Ațâță-i astfel unul asupra celuilalt
Prin răutate mare, ai tu ce'i mai înalt
Mulțimea : amăgește-o cu-a vișiiilor foloase
Invie, măgulește în patimi dușmănoase
Zavistia și ura, botează-le virtuți
Spre pradă și spre 'nșelare tu mintea să le-ascuți.
Și zi viclean la găde, isteț celui viclean
Din țapi îți fă o oaste, din vulpe căpitan,
Din poftete mulțimii fa'ți scară de mărire
Și te-or urma cu toții în vecinică orbire ;
C'o frază, lingusește deșertăciunea lor,
Din roiuri risipite vei face un popor,
Fii din 'nainte sigur, la rele el urma-va
Cu sânge și cenușă pământul presăra-va
Păzește-te de una, să te ferească cerul
Că... de uitare să le spui adevărul.
Tu ? Ce-ai făcut ? Cu milă și bun fuși în păreri'ți
Ei strana 'n mânăstire e scaunul ce-l meriți.
Ai îngrijit de oameni să aibă pământ și apă
N'ai fost de domn în lume, cum n'am fost eu de Papă.

GENIU PUSTIU

GENIU PUSTIU

I

Dumas zice că romanul a existat totdeauna. Se poate. El e metafora veșei. Privești reversul aurit a unei monede calpe, ascultați cântecul absurd a unei zile, care n'a avut pretențiunea de-a face mai mult sgomot în lume decât celelalte în genere, extrageți din astea poezia ce poate există în ele și iată romanul.

Printr'o clac prăfuită de cărți vechi (am o predică pentru vechituri) am dat peste un volum mai nou: Nuvele cu șase gravuri. Deschid și dau de istoria unui rege al Scoției, care are să devină prada morții din cauza unui cap de mort îmbălsămat. Inchipuiți-vă însă că pe cine l'a pus litograful să figureze în gravuri de rege al Scoției? — Pe Tasso. — Lesne de explicat: Economia. Am scos într'adins portretul lui Tasso spre a-l compara. Eră el trăsură cu trăsură. Ce coincidențe bizare pe fața pământului—îmi zisei zâmbind prin visarea mea. Putea-s'ar oare întâmplă unui Tasso o istorie asemenea celeia ce-o citiam? Am spus o negheobie negreșit — căci totul e cu puțință pe pământ și drept dovadă vă voiu nara o istorie ciudată, în care am jucat și eu un rol, deși foarte secundar.

Uitasem însă, că tot ce nu e posibil obectiv, e cu

putință în mintea noastră, și că în urmă toate câte vedem, auzim, cugetăm, judecăm nu sunt de cât creațiuni prea arbitrare a propriei noastre subiectivități, iar nu lucruri reale. Viața-i vis.

Eră o noapte tristă. Ploaia cădea mărunță pe stratele nepavate ale Bucureștilor, ce se trăgeau strâmte și noroioase prin noianul de case mici și rău zidite din cari constă partea cea mai mare a Capitalei României. Tropăiai prin bălțile de noroi, ce te împroșca, cu apa lor cea hleioasă, îndată ce aveai cutezarea de-a pune piciorul c'un pas înainte. De prin cărciumi și prăvălii pătrundeă prin ferestrele mari și nespălate o lumină murdară mai slăbită încă prin stropii de ploaie ce inundase sticlele. Din când în când treceai pe lângă vr'o fereastră cu perdele roșii, unde în semi-întuneric se zăria câte o femeie... Pe ici pe colea vedeai pe câte un romanțios, ce trecea fluerând, sau câte un om beat, care îndată ce chiuia răgușit lângă ferestrele prostituțiunei, femeea spoită ce stă în sticlă, aprindeă un chibrit spre a'și arătă fața sa unsă din gros și sânul său veșted și gol—poate ultimul mijloc de-a sufocă dorinți murdare în pepturi stârpite și pustiite de corupțiune și beție.— Bețivul intră, semi-întunericul deveniă întuneric și amurgul gândirilor se prefăcea într'o miază-noapte de plumb, când gândeam că și acela se numește om și aceea femeie. Trebuie să scuzi— trei sferturi ale lumii e așa— și dintr'al patrulea—Dumnezeule, ce puține's caracterele acelea, care merită a se numi omenești.

Prin ușa unei cărciumi deschise auzii țârlăiturile unor coarde false, pe cari le schinguiă sub arcușul său cel aspru și cu degetele-i uscate un biet copil de țigan, și'n preajma lui săria de rupă pământul o muiere 'n doi peri și un țigan rupt și lung, cu picioarele goale, băgate în niște papuci largi și umpluți cu paie. O veselie grotescă, urâtă se desemna pe fețele amândurora.

Alături era o cafenea. Ploaia și frigul ce mă pătrunseseră, mă siliră să intru'n ea. Mirosul tutunului, eternul trictrac al jucătorilor de domino făcea un efect deosebit asupra simțurilor mele amețite de ploaie și de frig. Orologiul, fidel interpret al bătrânului timp, sună de 12 ori în limba sa metalică, spre a da lumei, ce nu-l ascultă, seamă că se scursese și a 12-a oră a miezului nopții. P'ici pe coala, pe lângă mese se zăriau câte-o grupă de jucători de cărți cu părul în desordine, ținând cărțile într'o mână ce tremură, plesnind din degete cu cealaltă înainte de-a bate, tăcuți, cu ochii fixi, mișcându-și și mușcându-și buzele fără a zice o vorbă și trăgând din când în când, cu sorbituri șgomotoase, câte-o gură din cafeaua sau berea ce le stă dinainte... semn de triumf!

Un june aplecat asupra unui biliard scria cu creta, pe pânura verde, vorbe. Cugetam că e din vița lui Arpad și că și-o fi scoțând din rezervorul memoriei sale vr'un dulce nume de iubită, sau vr'un ideal unghuresc din romanele lui Mauriciu Jókay. Nu m'am mai ocupat mai mult de figura acestui tânăr suspinător poate, ci am început a răsfoi prin ziare străine, unele reviste literare, artistice etc. (Ale noastre nici nu au nici nu vor a revedea ceva în privința asta).

Junele meu se apropiă de mine.

— După d-ta, mă rog—șopti el închinându-se. Accent curat românesc—nu e unghur.

— Poftim, zisei, întinzându-i ziarul, și surprins de interesul ce-mi însuflă îndată ce ridicai ochii.

Un om pe care-l cunoșteam fără a-l cunoaște — una din acele figuri, ce ți se pare că ai mai văzut-o vre-o dată'n viață, fără s'o fi văzut niciodată, fenomen, ce se poate explica numai prin presupunerea unei afinități sufletești. Incepui a-l observa cu comoditate. Eră frumos—de-o frumusețe demonică. Asupra feței sale palide, musculase, expresiv, se ridica o frunte

senină și rece, ca cugetarea unei filosof. Iar asupra frunței se sburlia cu o genialitate sălbatică părul său negru-strălucit ce cădea pe niște umeri compacți și bine făcuți. Ochii săi mari căprii ardeau ca un foc negru sub niște mari sprâncene stufoase și îmbinate, iar buzele strâns lipite, vinete, erau de o asprime rară. Ai fi crezut că e un poet ateu, unul din acei îngeri căzuți, un Satan, nu cum și-l închipuesc pictorii: sbârcit, hidos, urâcios, ci un satan frumos, de o frumusețe strălucită, un Satan mându de cădere, pe a cărui frunte Dumnezeu a scris geniul și iadul, îndărătnicia—un Satan dumnezeesc care trezit în cer a sorbit din lumina cea mai sfântă, și-a îmbătat ochii cu idealele cele mai sublime, și-a muiat sufletul în visurile cele mai dragi, pentru ca în urmă, căzut pe pământ, să nu-i rămână decât decepțiunea și tristețea gravată în jurul buzelor, că nu mai e în cer. Repede a umflare a nărilor și vioaea sclipire a ochilor lui semnală o inimă din cele nebune, un caracter pasionat. Talia sa subțire, fină și mâna sa albă cu degete lungi și aristocatrice semăna cu toate astea a avea o putere de fier. Toată expresiunea în sine era de o putere generoasă, deși infernală.

Luă un ziar românesc. La pagina anunțurilor citi cu o semi-voce saracastică: Opera italiană... Ughenoșii.

- Ai vrea să fi română? zisei indiferent.
- Se 'nțelege. N'am putea avea o muzică... mai dulce și mai frumoasă ca cea italiană?
- Nu ești venit de mult?
- Nu.
- Înțeleg, zisei.
- De ce?
- Oamenii noștri—zic eu—sunt de un cosmopolitism sec, amar, sceptic—ba și mai mult: au frumosul obicei de-a iubi orice-i străin, de-a urî tot ce-i românesc. Noi am rupt-o cu trecutul fie ca limbă, fie

ca idee, fie ca mod de-a privi și a cugeta; căci altfel n'am putea trece în ochii Europei de națiune civilizată.

— Și... oare sunteți aceea de ce vreți să treceți?

— Hm... nu ești de aici... cum se vede.

— Nu.

— A... altceva,.. Ei bine, s'o știi dela mine, că nimeni nu caută aicea de a fi ceea ce trece. Vezi la noi istorici, ce nu cunosc istoria, literați și jurnaliști ce nu știu a scrie, actori ce nu știu a juca, miniștrii ce nu știu a governa, financiarilor ce nu știu a calcula, și de aceia atâta hârtie măzgălită fără nici un folos, de aceia atâtea țipete bestiale care amplu admosfera teatrului, de aceia atâtea falimente. Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot existența lui Dumnezeu, decât suflete înamorate de limba și datinele străbunilor lor, decât inimi care să iubească caracteristica cea expresivă a poporului nostru, minți ocupate cu chestiunile de viață ale acestui popor, căruia îi scriem pe spete toate fantasmagoriile falsei noastre civilizațiuni.

Divorțul... și adulterul umblă cu fețele bolnăvicioase, spoite din gros, măști vii, pe stradele noastre: — zâmbind femeilor le stârpește, zâmbind bărbaților îi usucă, și cu toate astea noi le dăm serbări și le sacrificăm nopțile iernelor noastre, ne cheltuim tinerețea, care-ar trebui să aparțină lucrului spre realizarea acelor ideale spre cari țintește omenirea toată, și... familiei... Femeea poporului nostru nu lucrează.. are cu ce trăi; — bărbatul nu lucrează, că n'are la ce lucra; — toate fabricile din lume concură cu mizerabila sa meserie. Cât despre inteligența noastră,—o generațiune de amployați... de semidocti... oameni, cari calculează cam peste câți ani or veni ei la putere.. inteligență falșă, care cunoaște mai bine istoria Franței decât pe aceea a României — fii unor oameni veniți din toate unghiurile pământului, căci adevă-

rații copii de Român încă n'au ajuns să învețe carte... oameni, în fine, cari au făptură și caracter dela tații greci, bulgari și numai numele dela mumă — dela disgrățiata Românie. Și incai dacă și-ar fi câștigat prin ceva dreptul de a se numi Români; dar nu. Ei își urăsc țara lor mai rău și mai cumplit decât străinii, o privesc ca un exil, ca o supărătoare condițiune a existenței lor... ei sunt... cum o spun înșiși, Români de naștere, Francezi în inimă—și dacă Franța le-ar procura semidoctilor noștri avantajele pe cari li-le dă nefericita lor patrie — ei ar fi emigrat de mult... cu toții.

Pre legea mea—urmai, ștergându-mi sudoarea, arată-mi un om, care să scrie romanul Miseriilor acestei generațiuni, și acel om va cădea ca o bombă mijlocul pustiitei noastre inteligenți, va fi un semizeu pentru mine—un mântuitor, poate pentru țara lui.

— Schimbați opiniunea publică, dați-i o altă direcțiune, răscoliți geniul național—spiritul propriu și caracteristic al poporului, din adâncurile în care doarme—faceți o uriașă reacțiune morală, o revoluțiune de idei, în care ideia de românesc să fie mai mare decât uman, genial, frumos, în fine fiți Români, Români și iar Români, zise el încet și răgușit.

— Cine s'o facă asta? Nu sunt toți astfel? Nu sunt toți numai respectivi: Francezi, Italiani, Spanioli, tot — numai Români nu ?

— O! nu trebuie oameni mulți pentru asta... Spiritul public este fapta pușinor oameni. (O singură frunte unsă cu mirul lui Dumnezeu e în stare să fărâșească din oceanul cugetărilor omenești o singură volbură gigantică, care să se înalțe din fundul abisului mării până sus în norii gânditori din cerul luceafărului ce se numește geniu...) Arătați-le ieasma viitorului și se vor speria de el... Arătați-le unde-ar ajunge, de-ar urma tot astfel, și se vor întoarce... Dar în fine —

adaose el c'un surâs sceptic — de ce să cercăm noi a ridica generațiunea cu umărul. Tot ce se 'ntâmplă pe lume, rezultă. De-o fi ca ei să se stingă, se vor stinge și cu noi și fără noi — de nu, nu.

— Cosmopolit ? adaose el încet — cosmopolit sunt și eu ; aș vrea ca omenirea să fie ca prisma, una singură, strălucită, pătrunsă de lumină, care are însă atâtea colori. O prismă cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuanțe. Națiunile nu sunt decât nuanțele prismatice ale omenirii, și deosebirea dintre ele e atât de naturală, atât de explicabilă, cum putem explica din împrejurări anume diferența dintre individ și individ. Faceți ca toate aceste colori să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de lumina ce le formează, și fără care ele ar fi pierdute în nimicul neexistenței — căci în întunericul nedreptății și al barbariei toate națiunile își sunt egale în a-brutizare, în dobitocire și fanatism, în vulgaritate ; ci când lumina abia se reflectă în ele, ea formează colori prismatice. Sufletul omului e ca un val — sufletul unei națiuni ca un ocean. Când vântul cu aripi turburi și noaptea cu aeru-i brun și cu nourii suri domnește asupra mării și a valurilor ei — ea doarme monotonă și întunecată în fundul ei care murmură fără înțeles ; pe când dacă în senina și albastra împărăție a cerului înflorește lumina ca o floare de foc — fiecare val reflectă în fruntea sa un soare, iar marea împrumută de la cer culoarea sa, seninul geniului său — și le reflectă în visul său cel adânc și luciu. Când națiunea e'n întuneric, ea doarme în adâncimile geniului și a puterilor sale neștiute și tace — iar când libertatea, civilizațiunea plutesc asupra-i — oamenii superiori se ridică spre a le reflectă în frunțile lor și a le arunca apoi în raze lungi adâncimile poporului — astfel în cât în sânul mării întregi se face o zi senină. ce răsfrânge în adâncul ei cerul. Poeții, filo-

sofii unei națiuni luminate presupun în cântec și cuget înălțimile cerului și le comunică națiunilor respective. Dar sunt nouri cari întunecând cerul, întunecă pământul. O, nourii regi ai pământului vor mâna totdeauna tunetele lor rebele asupra popoarelor de valuri, — cu toate că acei nori nu sunt alta de cât însăși respirarea ghețoasă și întunecoasă a valurilor nenorocite. Nourii tună, fulgeră și acoperă cu o perdea de fier soarele aurit; și până ce vor fi ei tirani asupra frunților de valuri, până ce întunericul ce-l aruncă ei prin umbra lor cea mare va pătrunde sufletul adânc al mării, ca o noapte rece și tăcută, până atunci lumea lui Dumnezeu va fi nenorocită.

Cei mai națți și mai veninoși nouri sunt monarhii.

Cei după ei asemenea de veninoși sunt diplomații.

Trăsnetele lor cu care ruină, seacă, ucid popoare întregi, sunt resbelele.

Sfârâmați monarhii! Nimiciți servii lor cei mai le-neși, diplomații, desființați resbelul și nu chemați ceretele popoarelor și atunci cosmopolitismul cel mai fericit va încălzi pământul cu razele sale de pace și de bine.

Judecata acestui june, — cam bizară, mă interesa mult și sorbiam, ca să zic așa, vorbe șoptite de buzele sale subțiri și palide. Fața sa devenia din ce în ce mai profundă și mai expresivă și lua un aspect fantastic. Mă lăsam târât de râul lin al cugetărilor sale într'o nemargine de vise.

— Nu crede, zise el, că cosmopolitismul cum îl voi eu, nu-și are adepții săi fierbinți. Deodată cu aceste vorbe, el scoase din buzunarul de pe piept al gherocului un mic jurnal litografiat în nordul Germaniei. Ieșit dintr'o litografie secretă de sub mâna unor juni apostoli ai libertății adevărate, al cosmopolitismului celui mai posibil și celui mai egalitar, acest ziar eră interpretul unor idei demne, frumoase, tinere

El chiamă popoarele la o alianță sacră contra tiranilor celor răi ai pământului, la exilarea din regula lumii a maiestăților meschine, a diplomaților găzi ai opipiunei zilei, a rezelului în care se varsă atâta sânge din inima cea sfântă a popoarelor.

Vis frumos, care a început a fi al lumii întregi, vis care devenit convicțiune nu va desființa, pe o cale pacifică și nepătată de sânge, numai capetele cu coroane tiranice ci și popoarele ce tiranizează asupra altora !

Bătă o oră. Atunci el se sculă repede, își băgă ziarul litografiat în buzunar, și-mi întinse dreapta, pe când cu stânga-și puse pălăria în cap.— Mă numesc Toma Nour.. D-ta ?

li spusei numele meu. După aceea ieși, lăsând să-mi vâjie prin cap ideea de a-l face eroul unei nuvele.

Intorcându-mă acasă, tocmai când aprind chibritul ca să dau foc la lampă, văd într'o lumină dubioasă cartea de nuvele cu cele șase gravuri. Chibritul se stinse și rămăsei în întuneric.

Uite—zisei—oare nu voi găsi în acest om un Tasso—să-l studiez mai de aproape? Intunericul din jurul meu eră metafora acelui nume : Toma Nour.

II

După ce-mi propusesem să 'nmărmuresc figura sa cea frumoasă în vre-o nuvelă a mea, am căutat negreșit, ca să fac cu el o cunoștință mai de aproape.

L'am văzut în urmă de mai multe ori și fiindcă o atracțiune instinctivă mă fermeca înspre el, de aceea i-am propus să mă viziteze. Căpătasem în el un amic, care nu mă vizita decât ca să mă certe, care nu se purtă decât în haine negre, care rådeă zile întregi cu un răs de notat în societatea oamenilor, pentru ca să plângă acasă, care ură oamenii și eră răutăcios ca

o babă, numai ca să nu placă unei lumi, ce nu-i plăcea lui.

El nu-mi făcuse încă niciodată invitarea ca să-l vizitez. În fine într'o zi îmi făcu această nespusă onoare. M'am dus la el. Locuia într'o cameră naltă, spațioasă și goală. În colțurile tavanului paiajenii își exersau pacifica și tăcuta lor industrie, într'un colț al casei la pământ dormeau una peste alta vre-o câteva sute de cărți, visând fiecare din ele ceceace coprindea, în alt colț al casei un pat de lemn c'o saltea de paie c'o plapumă roșie și 'naintea patului o masă murdară, cu suprafața ilustrată de litere mari latine și gofice eșite de sub briceagul vre-unui ștregar de copil. Pe masă hârtii, versuri, ziare rupte și întregi, broșuri efemere ce se împart gratis, în tine totul un abracadabru fără înțeles și fără scop.

Dar asupra cărților culcate'n colț era animat în cuiu bustul în mărime naturală, lucrat în ulei, al unui copil ca de vre-o optsprezece ani — cu păr negru și lung, cu buzele subțiri și roze, cu fața albă ca marmura și cu niște ochi albaștri, mari, sub mari sprincene și lungi gene negre. Ochii cei albaștri ai copilului erau așa de străluciți, de un colorit atât de senin, în cât păreau că privesc cu inocența, cu dulceața lor mai femeiască asupra spectatorului ce privea în ei. Era o adevărată operă de artă. Cu toate că acel portret înfățișă un chip îmbrăcat bărbătește, însă mânele cele fine, dulci, mici, albe, trăsurile feței de-o paloare delicată, umedă, strălucită, moale; ochii de o adâncime nespusă, fruntea arcată și *mai* mică, părul undoind cam prea lung, te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.

— Cine e femeia asta? zic eu lui Toma care stă tologit pe plapoma lui cea roșie.

— A femeia!... zise el; tot femei visați! Ți-o jur pe omenia mea, că a fost bărbat ca tine și ca mine.

— Cu toate astea, acești ochii...

— Acești ochii?... O! dacă ai fi văzut tu acești ochi vre-odată 'n viața ta, ți s'ar fi părut că'i revezi în fiecare stea vânăta a dimineții, în fiecare undă albastră a mării, în fiecare geană azurie ivită prin nori. Cât eră de frumos acest copil și ce tânăr a murit. A fost un amic, poate singurul adevărat, ce l-am avut, care m'a iubit cu dezinteresare, care a murit pentru mine; și dacă mâna mea diletantă în pictură a putut să reproducă ochii ce ți se par încă frumoși, poți să-ți închipuiești ce frumoși trebuia să fie ei. Frumoși au 'nmărmurit în sufletul meu întunecos, rece, nebun, precum ar rămânea prin nouri pe bolta cea brună a nopții două... numai două stele vi-nete. Tu, iubitul, mi se pare că ai să devii foilet-onistul vre-unui ziar... După ce voi muri, îți voi testă într'o broșurică romanul vieții mele și vei face din lungii, din oboșiții mei ani triști, monotoni și plânși, o oră de lectură pentru vre-un tânăr romanțios, sau pentru vr'o fată afectată, care nu mai are ce pierde, care nu mai poate iubi și care învață din romane cum să-și facă epistolele de amor.

— O! voi cari posați ca eroii leșinânzi ai roman-cierilor francezi, voi cari iubiți ca sentimentalii ger-mani—răspunsei eu—voi cari mâncați cu toate astea ca englezii materialști, voi trăiți mult, și te 'ncredin-țez eu, iubitul, că tu, cu toată afectațiunea ta, cu toată fața ta de-un eroism palid, ai să trăești mai mult de cât mine. Pe ce ne prindem?

— Pe ce ți-am spus—replică Toma,—pe biografiile noastre scrise în formă de nuvele. De oi muri eu înainte, ți-o las pe-a mea, de-oi muri tu, moștenesc eu pe-a ta, și-atâta-i tot.

Intr'o noapte venisem la Toma. Luna strălucia a-fară și în casă nu eră lumânare. Toma stă visând pe patul lui și fumând în lungi sorbituri dintr'un ciubuc

lung și focul din lulea ardea în întunericul odăei ca ochiu de foc roșu ce-ar sclipi în noapte. Eu stam lângă fereastra deschisă și priveam visând în fața cea palidă a lunei. În fața locuinței lui Toma era un mândru palat al unuia din... așa zișii aristocrați ai noștri... Dintr'o fereastră deschisă din catul de sus, auzii prin aerul nopții tremurând notele dulci ale unui piano—și un tânăr tremurător glas de copilă adîind o rugăciune ușoară, parfumată, fantastică. Imi închisei ochii, pentru ca să visez în libertate. Mi se părû atunci că sunt într'un pustiu uscat, lung, nisipos ca seceta—d'asupra căruia licăria o lună fantastică și palidă ca fața unei vergine muribunde. E miază-noapte Pustiul tace... aerul e mort și numai suflarea mea e vie, numai ochiul meu e viu, pentru ca să vadă pe un nor de argint în înaltul cerului un înger alb, îngenunchiat cu mâinile unite, care cântă o rugăciune divină, adîncă, tremurătoare: Rugăciunea unei vergine. Întredeschisei ochii și văzui pe fereastra arcată și deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiață într'o haină albă, înfiorînd cu degetele ei subtiri, lungi, albe, clapele unui piano sonor și acompaniînd țipetele ușoare ale unor note dumnezești cu glasul ei dulce și moale și încet. Părea că geniul divinului brit Shakespeare expirase asupra pămîntului un nou înger lunatic—o nouă Ofelia. Am închis iar ochii, astfel în cât, recăzut în pustiul cel lung, palatul cel alb se confunda cu norul de argint, iar juna fată albă cu îngerul în genunchi. Apoi strîngînd ochii și tare, am învescut visul meu în întuneric,—n'am mai văzut nimic, ci auziam dispărînd ca o suveniră întunecată—Rugăciunea unei Vergine.

Muzica încetase de mult, și, cu totul în prada impresiunii ei, țineam încă ochii strâns închiși. Când mă deșteptai din reveria mea, fereastra de sus a palatului era închisă, în salon întuneric, și sticlele fe-

restrei străluciau ca argintul în alba lumină a lunei. Aerul eră blând și văratec—iaș razele lunei, pătrunzând în camera lui Toma, isbeă fața sa cu care eră el culcat în sus. Ea eră mai palidă de cât altă dată, și mi se părca că două raze ale lunei nuriau două mici lacrimi pătrunse din ochii lui închiși.

— Plângi ?... zisei încet și mișcat și eu, căci sufletul meu eră plin de lacrimi.

— Iubit de-un asemenea înger fără să-l poți iubi, șopti el încet, cu o voce seacă și amară.

— Ce ai ? zic eu.

— Ce am ? — răspunse Toma. O ! dacă ai cunoaște tu cât de puțin sufletul meu, aceasta te-ar înfiora—nu știi, nu-ți poți imagina cât e de pustiu, cât e de deșert în el — e tocmai ca gândirea idioată și stearpă a unui om, ale cărui urechi sunt surde ca lutul, a cărui gură e mută ca pământul, ai cărui ochi sunt orbi ca piatra. Nu mai simt nimic și când mai pot stoarce o lacrimă din ochii mei, mă simt ferice. Ai văzut acel înger închinându-se Dumnezeuului său—ei bine, acel înger iubește c'un amor lumesc pe un Demon rece, palid, cu inima de bronz, pe mine. Și eu... eu n'o pot iubi. Stele 'n cer, amoruri pe pământ numai în noaptea mea nici o stea, numai în sufletul meu... nici un amor. Câte odată numai aud bătăile pustiitului meu suflet..., câte odată suflarea mi se curmă'n piept, ca vântul ce se curmă prin ruinile zdrobite de munții anilor—câteodată mai simt și eu !. O, atunci îmi place să trec prin lume cu ochii închiși și să trăesc sau în trecut sau în viitor. Visez ca copilul ce vorbește prin somn, zâmbind, ca Maica Domnului—mă transport în cer—pun aripi umerilor mei și părăsesc pământul, pentru ca să mă dau cu totul acelor umbre divine—visuri, care mă poartă din lume'n lume și mă isbesc din gândire în gândire. Mor pentru pământ, ca să trăiesc în cer.

O ! de-ași putea iubi.

Înțelegi tu ce va să zică a nu *putea* iubi ? A trece prin lume singur, mărginit în pași, în ochi — să te svârcolești în strâmtoarea sufletului tău celui rece— să cauți a-l profunda și să vezi că e secăt și că apele sale se pierd în nisipul secăciunii sociale, se ard de căldura holeroasă a unei societăți de oameni, ce trăesc numai din ura unuia către celălalt.

A nu iubi, nu-i nimica—a nu *putea* iubi e grozav.

Toma Nour, după ce sfârșise acest apolog al urei și al răscoalei, se sculă din pat și începă să traverseze spațiul cel larg al camerei sale cu pași mari. Lumina lunei bătea în fața de marmură a icoanei din părete, ai cărui ochi păreau că trăiesc în noapte.

— O Ioane ! zise Toma, sărutând ochii cei de foc vânăți ai icoanei—Ioane, iartă că am căzut într'un iad de ură, când tu nu-mi predicai decât un cer de amor, suflet de înger ce-ai fost !

Luna s'ascunsese 'ntr'un nor negru de ploaie spintecat în două rânduri de lungi fulgere roșii. Casa se întunecă și nu se mai văză nici acea umbră pe perete : Ioan, nici acea umbră de marmură ce umblă : Toma.

— Toma — zisei eu încet — eu mă duc... noapte bună. Cată să nu 'nnebunești.

Ieșii și mă dusei acasă la mine.

Deși Toma rămâneă acelaș, dar eu băgai de seamă că el se ruină din zi în zi.

Intr'una din zile însă, eu luai frumoasa deciziune de-a compune, cât se va putea de serios mina mea în sine cam mucalită și nededată a fi funebră și a ține o orațiune de morală și igienă acestui om — pe care eu îl credeam că-i vr'un geniu pierdut. Așa e felul meu. În visurile mele mă cred în stare de-a deveni un tiran carnivor, setos de sânge și omor—avar de aur și desfrânat ca un Eliogabal, când în realitate nici

nu sunt în stare să mă mânie cum se cade. Atâta timp sunt și eu mânios pe-un om, cât ține el mânie pe mine. Ei bine, cu Toma puteam fi mai sever.

— Toma, zisei eu, te ruinezi. Pentru D-zeu, umblă între oameni, până ce ei nu vor începe a crede că tu ești nebun.

Am repetat ades aceste vorbe sau analoage cel puțin, mai multe zile de-arândul—dar el nu răspundea nimica, fața sa rămânea la imputările mele de-o amicie copilărească, rece și imposibilă. Însă într'o zi propusese cu o voce puternică și arzătoare — ochii săi se turburară și răsuflă mai greu.

— „Taci — zise — copil ce ești! Ce vrei?... Crezi tu, ori toate sufletele de pigmei ce mă'nconjur—cred ei oare, că mă cunosc? Ei văd niște membre de om — fiecare-și croiește cute-un interior cum îl place pentru acest biped îmbrăcat în negru, și omul lor e gata. E un nebun, zice cutare. — E fantast, zice cutare. „Așal vrea să treacă de original“, zice un al treilea. Și toate acestea individualități croite pe seama mea, atribuite mie, nu au a împărți cu mine nimic. Destul cu sunt altceva, decât ceea ce cred ei. Lauda lor nu mă lingușește, pentru că ei laudă o individualitate, care nu-i identică cu a mea — batjocora lor nu m'atinge, pentrucă ei batjocoresc un individ, pe care eu nu-l cunosc... li disprețuesc pe oameni... m'am săturat de ei.“

Se 'nțelege, că cu asta curmă șirul oricărui raționament, ce se putea naște în mintea mea. Nu i-am făcut nici o imputare; e în zadar să vorbești celui ce nu vrea să te-asculte.

Intr'o zi el plecase din București, fără măcar să-și ia adio dela mine, sau dela vr'unul din cunoscuții săi.

N'am mai auzit de el vr'un an. Intr'una din zile primesc o scrisoare din Copenhaga. Iat-o: „Iubitu-le, trimete-mi poeziile lui Alexandri, postrestante — sub literile Y. Y.“ — Ș'atâta tot.

I le-am trimis. Pe urmă am plecat la țară la o moșioară a părinților mei, unde am petrecut o vară frumoasă, plină de povești și de cântece bătrânești. Dar am însărcinat pe-o babă ce îngrija de camera mea (în București), ca să primească orice scrisoare mi-ar sosi în lipsa mea și s'o arunce în sertarul mesei mele.

Cum veni toamna, sburai și eu din câmpiile cele friguroase și brumative și întinse, în camera din București, din etajul al treilea, caldă și mică.

Sunt un fantast. Cu capul aplecat asupra mesei îmi făceam planuri de aur — cugetam asupra acelor mistere din viața popoarelor, din mersul generațiilor lor, care asemenea, fluxului și refluxului mării duc cu o teribilă consecință ici la înălțare, colo la cădere. Afară era un timp posomorât și gemător ca gândirile murinzilor, — ploaea vâjâia bătând în ferestrele casei — focul se făcuse sgară'n sobă, — lumânarea ardea palidă, ca stinsă, — și mie mi se părea că aud șoptirea acelor moși bătrâni, care, pe când eram mic, îmi povesteau în timp de iarnă, ținându-mă în tremurândele lor brațe, povești fantastice despre zâne îmbrăcate în aur și lumină, cari cântă senina lor viață în palate de cristal. Au trecut ani d'atunci — și par'că a fost ieri, — ieri pare că-mi încâlciam degețelele în barba lor cea albă și ascultam la graiul lor cel înțelept și șoptitor — la înțelepciunea trecutului la acele vești din bătrâni. Mi-ar fi plăcut mult să trăiasc în trecut. Să fi trăit pe timpii aceia când Domni îmbrăcați în haine de aur și samur ascultau de petronurile lor, în învechitele castele, consiliile divanului de oameni bătrâni — poporul entusiast și creștin unduind ca valurile mării în curtea Domniei — iară eu, în mijlocul acelor capete încoronate de părul alb al înțelepciunii, în mijlocul poporului plin de focul entuziasmului, să fiu inima lor plină de venin, capul

cel plin de inspirațiune—preot durerilor și bucuriilor bardul lor. Spre a hrăni acele vise și mai mult, am deschis vre-o câteva cronici vechi și răsfoiam prin ele, când într'una găsesc o scrisoare nedesigilată încă — pe care desigur că menajera mea, primind-o dela poștă, o aruncase în cartea aceea. O desfac. Iată cuprinsul ei :

Torino, în nu știu câte.

Domnule,

Mi-ai trimis poeziile lui Alexandri. Îți mulțumesc. Citesc adeseori pe Emmi, singurul lucru în lume, care-mi poate storce lacrimi. Intr'adevăr, voi aștia, cari trăiți în lume numai pentru ca să trăiți, aveți o idee ciudată de moarte... voi vă imaginați scheletul unui mort și-i ziceți moarte. Pentru mine, e un înger drag, cu o cunună de spini, cu fața palidă și cu aripi negre. Un înger... îngerul visurilor mele care are o fizionomie cunoscută mie — singura fizionomie care purtă pentru mine fericirea lumii în zâmbetui său și melancolia pământului în lacrima ei. Acea fizionomie nu mai este. Acele buze ce surâdeau, — un surâs al morții le-a închis, sau mai bine : moartea înamorată de mine a luat figura unei copile, a vizitat pământul și mi-a răpit mai întâiu inima, pentru ca dispărând ea — s'o urmez și cu sufletul. — Scrie-mi.

Eu nu mai văd bine și urechile-mi vâjâie mereu de cântecul umbrelor ce-o să le văd peste puțin pe cealaltă lume. Ingerul meu se pune 'n fața soarelui și umbra negrelor sale aripi îmi întunecă din ce în ce mai mult orele, care se vor stinge în curând. Voi muri. Scrie-mi curând, căci poate-oi mai primi încă. După ce-oi muri, vei căpătă o ciudată moștenire din partea mea. Ține minte. Rămân al pământului cu corpul, al tău cu sufletul. Cel ce'n curând nu va mai fi.

Toma Nour.

O lacrimă se scurse tremurând din genele strălucitoare și aruncaî scrisoarea în foc. Ochii mei paienjenți de lacrimi și insomnie întrevedeau într'o sălbatecă fantasmagorie capul vânăt al aceluî amic nefericit — cu creeri roșii de gândire, cu fălcile înfundate de venin și de misantropie, cu ochii înfundați și turburi ca ochii unui nebun. Desigur murise. Deschid sertarul mesei și iau puținele portrete ce le aveam împrăstiate prin hârtii. O nouă coincidență.

Epistola stătuse de mult în condică. Eră veche.

Trecu însă o lună și primii un pachet dintr'un mic oraș al Germaniei — reședința unui rege-miniatură, rege-parodie, rege-satira. Pachetul eră c'un manuscrispt, manuscrisptul biografiei lui Toma Nour.

Printre foi o fașie de hârtie cu cuvintele următoare:

Amice! N'am murit încă, însă — sunt condamnat la moarte. Execuțiunea mea va fi în curând. Locuesc într'un palat mare, — la poarta mea sunt sentinele superbe — numai că e cam întunecos, și cam umed palatul meu —; oamenii îi zic închisoare. Cu manuscrisptul fă ce-i ști. Adio, și la revedere pe cealaltă lume.

Toma.

III.

Iată manuscrisptul:

Am zărit întunericul lumii sub un troian de ninsoare, adică într'una din acele colibe, care iarna nu-și mai manifestă existența lor, decât prin fumul cel verde ce tremură asupra-le. Tata n'avea nimic: eră unul din oamenii cei mai săraci ai cătunului nostru... Nu-mi aduc aminte de mama decât ca de o ființă palidă, un înger, care mi-a descântat copilăria cu glasul ei dureros și suferitor. Eram încă mic, când într'o zi băgai de seamă, că mama numai vrea să-mi răspundă, căci ea adormise galbenă, cu furca'n mână și cu buzele ce zâmbiau abia. O gândire adâncă părea

că o cuprinsese; eu o trăgeam din când în când încet de mânecă; dar ea mi se părea că nu vrea să-mi răspundă. A venit în urmă tata—oamenii au întins-o pe o masă— și a venit satul întreg... unii din ei plângeau — eu priveam la ei, dar nu știam ce să cuget. Mai văzusem adeseori oameni țepeni, întinși pe câte un pat cei-i ziceau năsălie, purtați pe sus între cântece și plâns, și băgasem de seamă că de câte ori trecea o nuntă așa de tristă pe lângă casa noastră, mamei îi curgeau din ochii lacrimi mari, dar nu știam de ce... Veni noaptea... Oamenii ce stau în casă se jucau d'a cărțile, dar mama stă tot întinsă, tot nemișcată, tot galbenă. A treia zi au dus-o oamenii la o casă de lemn cu o cruce de-asupra — la biserică; un om bătrân cu o barbă albă, îmbrăcat în haină lungă și văpsită fel de fel, cânta încet și pe nas — apoi a pus-o într'o groapă, au aruncat țărână de-asupra ei de au acoperit-o... M'am întors acasă... Nu vorbisem nici o vorbă de trei zile și minunea asta îmi amenința capul meu cel mic. Nu știu ce simțeam, dar mă cuprinsese frica grozavă, că n'o să mai văd pe mama... Mă duceam de-o căutam în casă, o căutam pretutindeni... îmi părea că'i aud glasul ei cel dulce și încet, dar pe ea n'o mai vedeam. Cum a înnoptat, m'am dus la biserică... Am văzut o movilă, acolo unde pusese pe mama și o lumânare de ceară galbenă ardeă prin noapte, ca o stea de aur prin întunericul norilor. M'am culcat pe groapă, am lipit urechea mea de țărână. — „Mamă! mamă! — am strigat — ieși de acolo și vino acasă... Casa e pustie — zic — tata n'a venit toată ziua azi —, porumbii tăi cei albi au luat câmpii... Mamă, vino mamă! ori ia-mă și pe mine la tine, acolo unde ești...“ Ascultam; dar movila eră rece, tăcută, umedă —, un vânt stinse lumânarea și întunericul cel negru cuprinse sufletul meu. Mama nu veniă...lacrămile începură să

'mi curgă, o mână de lemn îmi strânge inima în piept, suspinele mă inundau și în glasul unei cucuvăi triste am adormit.

Și iată ce am visat. De sus, sus din acele stânci mișcătoare, ce lumea le zicea nori, vedeam o rază coborându-se tocmai asupra mea. Și pe rază se coborâ o femeie îmbrăcată într'o haină lungă și albă... eră maica mea. Ea mă descântă și din pieptul meu am văzut ieșind o turturică albă, ce s'a pus la mama'n brațe... Eu singur rămăsesem rece și galben pe groapă, cum fusese mama; și mi se părea că eu nu mai sunt eu, ci că sunt turturică... Pe brațele mamei m'am schimbat din turturică într'un copilăș alb și frumos, cu niște aripioare de puf de argint. Raza cea de aur se suia cu noi... am trecut printr'o noapte de nouri — prin o zi întregă de stele, pân'am dat de-o lume de miros și cântec, de-o grădină frumoasă deasupra stelelor. Copacii erau cu foi de nestimate, cu flori de lumină și în loc de mere luceau prin crengelile lor mii de stele de foc. Cărările grădinei acoperite cu nisip de argint duceau toate în mijlocul ei, unde era o masă întinsă, albă, cu lumânări de ceară ce luceau ca aurul — și de jur împrejur sfinți în haine albe ca și mama și împrejurul capului lor strălucia de raze. Ei povestiau, cântau cântece de prin vremile de pe când nu eră încă lume, nici oameni și eu îi ascultam uimit... Când de odată un întuneric rece izbi obrazul și ochii mei ce-i deschisesem. M'am pomenit tot pe mormântul de hlei și o ploaie amestecată cu piatră îmi izbea fața, pe când norii cei negri ai cerului se sfârticau în mii de bucăți prin fulgere roșii ca focul. Clopotul cel dogit gemea bolnav în turn și toaca se izbea de stâlpii clopotniței. Am fugit de pe mormanul ud și plin, și m'am covrigit în clopotniță cu dinți clănțanid și muiat până la piele; părul meu

cel lung îmi cădea pe ochi, — mânuțele mele slabe reci le băteam tremurând în mânecutele ude. Așa am stat toată noaptea. Pe la cântători am început a merge cu picioarele goale prin noroiu spre casă... am intrat în bordeiu,... pe vatră lemnele se topise.. și sgura abia mai licăreă; tata ședeă pe un scăunaș scund și pe fața sa arsă și ne rasă se strecurau lacrimi de venin.

— Unde-ai fost — zise — el apucând cu blândețe mâna mea înghețată.

— Am fost să caut pe mama... unde-i muma?

Pieptul său se umflă cumplit, el mă luă în brațe, mă strânse cu foc nespus și-'mi înneacă fața rece c'un noian de sărutări ferbinți.

— Mama ta, sărace — șopti încet — mama ta? Nu mai ai mamă...

măsesem singura mângâiere a tatălui meu cel amărât. Eram lumina ochilor săi, cugetul minții, amorul inimei, speranța bătrânețelor sale. Când eram mic, mă duceam la preotul cel bătrân al satului, care ținându-mă pe genuchi, îmi dete primele lecțiuni în citire. O dorință nemărginită, o sete arzătoare de studiu se trezise în mine, care vai, eră să-mi devie fatală. De-aș fi rămas în munții mei — să'mi fi încântat inima cu doine și capul cu fantasmagoriile basmelor, poate că eram mai fericit.

Tata m'a dat la școală, la Cluj. Ce-oi fi învățat, nu știu, dar știu că zilele mele treceau ca o iarnă pustie, ca un vis fără înțeles.

Intre copiii aceia lipsiți cari ascultă cu sete de pe băncile școlii graiul învățăturii, între aceia cărora studiul nu li-i o silă ci chemare, destin, în capul și inima cărora se frământă câte puțin foc ceresc, sunt cu deosebire două clase — cu toate că amândouă au un punct în care nu diferesc: lipsa. Numai că la unii e voluntară, la alții e pentru că într'adevăr sunt lip-

siți. Cei dintâi auresc până și prundul stradelor cu banii lor, până ce rămași fără nici o para beau paharul mizeriei până la drojdii; cei din urmă îl beau mereu, fără întrerupere.

Intre cei patru pereți gălbui ai unei mansarde scunde și lungărețe, osândită să stea în veci nemăturată, locuiam cinci inși în desordinea cea mai deplină și mai pacifică. Lângă unica fereastră stătea o masă numai cu două picioare, căci cu partea opusă se răzima de perete. Vr'o trei paturi, care de care mai șchioape, unul cu trei picioare, altul cu două la un capăt, iar la celălalt așezat pe pământ astlel în cât te culcai pe el pieziș, un scaun de paie în mijloc, cu o gaură gigantică, niște sfeșnice de lut cu lumânări de seu, o lampă veche, cu genealogie directă dela lampele filosofilor greci, ale căror studii puțiau a untdelemn, mormane de cărți risipite pe masă, pe sub paturi, pe fereastră și printre grinzile cele lungi și afumate ale tavanului, ce erau de culoarea cea mohorât-roșie a lemnului pârlit. Pe paturi erau saltele de paie și cergi de lână — la pământ o rogojină, pe care se tologiau colegii mei și jucau cărți, fumând din niște lulele puturoase un tutun ce făcea nesuferită atmosfera, și așa atât de mărginită a mansardei.

Eram cu toții în vârsta aceea, în care urlă arii de opere; declami pasaje din autorii clasici, fără poezii de amor, vrei să treci de ștregar și de vițios, îți închipuiești așa de mult despre mustăcioara d-tale, ești convins că zâmbetul d-tale e fermecător și ochiul săgetător, — în fine în vârsta cea pedantă și nesuferită căreia nu știi ce nume să-i dai. Pe când colegii jucau cărți, râdeau, beau și povesteau anecdote care de care mai frivole și mai de răs, de Pepelea, de țigani, de popi, — eu îmi mânăm viața cu capul așezat între mâni, cu coatele răzimate de marginea mesei, neascultând la ei și citind romane fioroase și fan-

tastice, care-mi iritau creeri. Intre mulțimea de colegi eră cu deosebire unul de-o frumusețe femeiască. Palid, delicat—eră cu toate astea capul tuturor esceselor de student. La beție el bea îndoit cât orișicare din noi, numai că pe când ceilalți cădeau în toate lăturile, și nu știau ce vorbesc, chiuiiau, și se sărutau ca și când ar fi amanți, — el singur stă în mijlocul lor senin, surâzând,—și singurul semn că băuse, eră că păloarea sa obișnuita se coloră cu'n gingaș rosa—ca acel al ofitei. Eu de felul meu nu puteam bea, dar într'adevăr că trebuia să mă mir de acel copil, acel înger blond cu ochii de-un albastru așa de strălucit și de adânc, cu fața așa de palidă, așa de delicată, asupra căruia însă vinul nu producea nici un efect. El eră sărac de fel, însă se părea că-i pasă așa de puțin de sărăcia lui. Totdeauna vesel, totdeauna plin de glume și noutăți—însă totdeauna rupt și fără bani, el eră o individualitate, care nici nu avea vre-o cunoștință de sine, care nu numai că nu știa, dar nici nu vroia să știe la ce trăește. Mie îmi părea cu toate astea, că această veselie eră silită, că aceste râsuri adese-ori nenatural de nemăsurate și nebunești nu erau de cât trista și disperata prefăcătorie a unui suflet rupt de durere.

Într'o friguroasă miază-noapte de iarnă—eu citiam ceilalți colegi dormeau care 'ncotro — bate cineva la ușă. Intră! — strig.

Într'o manta ce parcă nu mai putea susține lupta cu vântul, intră tânărul și palidul meu amic, — dar paloarea sa eră mai adâncă, eră vânăta, buzele seci și strânse, râsul amar și peste măsură silit, ochii turburi, părul său negru într'o desordine cumplită.

— Ioane! strig eu, ce-ai? I-apuc mâna și mă uit fix în ochii lui.

— Nimic, zise el răsând, nimic!... ea moare.

— Cine moare, pentru Dumnezeu?

— Ea !, zise el, și strângându-mă la el, apăsându-și capul de pieptul meu cu niște sughițuri desperate—vino, zise—vino cu mine... te rog !

Mi-aruncaî pe spate o haină mai caldă și ieșii cu el. Eră ger. Pașii noștri trosniau pe zăpada înghețată—și noi sburam alături pe stradele orașului : eu învălit și cu fața înfundată în manta—el, ținând fața în dreptul zăpadei ce izbiă, ca acele, rece. Sufflă un vânt cumplit. Din când în când treceam pe lângă o lampă... Când priveam în fața sa așa de albă ca a unui mort, îmi părea că merg alături cu o umbră, cu un om ce murise de mult, astfel încât îmi venia să mă mir cum eu viu, puteam să însoțesc pe acest mort și unde mă duceam cu această fantomă palidă, sceptică, lungă. Aspectul fantastic al figurei sale, pașii săi ce abia atingeau pământul, ochii săi ficși, manta sa lungă și ruptă ce ajungea mai până la picioare—și încă astfel cum mergea mult alături cu mine, mă 'nfioram eu singur, gândind că am a face c'o ființă ce nu este, gândiam că visez, și că nu e decât o înfricoșată fantasmă din visul unei nopți de iarnă. Ieșirăm din oraș. Câmpia lungă și lată, acoperită cu zăpadă de argint în care se oglindea luna palidă,... eră o arie albă, întinsă... Noaptea de iarnă fantastică, plină de-un aer de argint, în toată frumusețea sa rece,—câmpia de zăpadă,— p'ici pe colo câte un tufiș nins—o momâie, o fantasmă de argint, iată tot. Noi luarăm câmpul de-a curmezișul. Departe la un capăt al câmpului se zăria printre arbori desfrunziți, în mijlocul unei grădini, o lumină ce părea că iese dintr'o fereastră și s'auzia lătratul amorfîit al unui câine.

Am grăbit și mai mult pașii noștri, până ce-am putut distinge prin ninsoarea generală o casă în mijlocul unei grădini. Am sărit amândoi gardul ce se scutură de ninsoare și ne-am îndreptat înspre fereas-

tra luminată. Apropiindu-ne, el m'a rugat să mă plec, ca să se poată sui și apucă de cercevelile geamurilor ; sări pe spetele mele îndoite—d'aici pe marginea temeliei și se uită înăuntru. Eu mă urcai după el.

Camera eră mobilată sărac—scaunele de lemn, — patul nelustruit—într'un colț un piano. Pe scaun ședeă un bătrân—pe pat zăceă o fătă cu ochii jumătate închiși—lângă piano ședeă altă fată.

Cea care zăceă pe pat eră de-o frumusețe rară. Părul blond băteă în cenușiu—fața sa albă ca bruma, ochii săi mai negri decât mura sub niște gene lungi blonde, și sprincene subțiri, trase și îmbinate. Buzele ei tremurau o rugăciune—ochii săi se întredeschideau din când în când—tâmpilele sale băteau încet. Un braț de-o albeață vergină, ca cea mai curată marmură, spânzură 'n josul patului, pe când mâna cealaltă zăceă pe inima ei.

Batrânul ședeă pe scaunul cel de lemn. Fruntea sa pleșuvă și înconjurată de câți-va peri albi ca argintul, în lumină eră norată de durere—ochii săi roșii, de bătrânețe și de culoare turbure, erau plini de lacrimi—capul său palid, pe jumătate mort, tremură convulsiv, și brațele lui spânzurau de-a lungul sprijoarelor scaunului.

Fata de lângă scaun eră un înger trandafiriu. Săzând în fața pianului—mâinile reposau țepene pe clape, spatelul răzimate de speteaza scaunului și capul spânzurat cu fața 'n sus asupra spetezei. Fața ei priveă drept în cer—lacrimile ei rămâneau în ochi, căci fața ei stă orizontal. Fața eră palidă și durerea ei o durere sublimă.

Insuși aerul camerei eră mort și trist—flacăra luminei tremură ca suflată de-un spirit nevăzut. Erau toți muți ca morții ; privirea bătrânului devenise fixă și disperată, când deodată mâinile celei de lângă piano se mișcară. Electric inspirate zburau, ca nevă-

zute asupra clapelor, aerul se auri de note divine, cerești; bătrânul se plecă ca pentru a îngenuchia, ochii muribundeii se deschiseră și ea începu să cânte: cântecul unei muribunde, Notele sburau când puternic, când încet, abia auzite, ca suspinele arpelor îngeresti; eră unul din acele cântece superbe ale aceluia maestru divin în țipetele sale: Palestrina. Murinda cântă... dar ce fel. Un timbru ca al unui clopot de argint... Cântecul pianului ce stingea sub degetele uneia,—cântecul pe buzele celeilalte se stingea și el,—murinda, ce se ridicase pe cotul mâinei drepte, recădea încet-încet cu capul în perini; — cântecul se stinse, buzele amuțiră și deveniră vinete, ochii se turburară și apoi se închiseră pentru totdeauna.

Lumina astinși.

— Soția! strigă Ioan, căzând pe spate dela fereastră în zăpadă.

Sării jos.

Il învăluii în manta și, cum eră înțepenit de leșin și ger, il luai de-a umere. Eră ușor ca o fată. Sării cu el gardul și traversai cu el câmpia cea ninsă, asemenea unui fur de morți. Aproape de oraș* il pusei jos la pământ, am început să-l frec cu zăpadă și să suflu cu suflarea mea înghețată asupra feței de-o paloare ce în lumina lunii părea de argint. Fața sa trasă îmi păru că se mișcă.

— Ioane! zic, scoală, hai acasă.

El își întoarse, culcat fiind, ochii spre casa unde fusesem. Lumina eră stinsă.

— N'am fost noi acolo? zise el rătăcit arătând cu mâna spre direcțiunea casei.

— Nu! Noi abia ieșisem din oraș și tu ai căzut aici fără simțiri.

— Va să zică am visat? zise el râzând nebunește știam eu c'am visat! nu se putea altfel...nu se poate. Vocea sa eră frântă, plângătoare și amuțită de durere.

— Hai acasă; răcești!

— Tu n'ai auzit acea muzică divină, acel înger murind, acel bătrân disperat, n'ai văzut nimic?

— Dar pentru Dumnezeu, ce vrei tu cu bătrânul tău și cu îngerul tău murind. Ce vrei să fi văzut eu aici în câmp, când n'a fost nicăieri, ca să putem vedea ceva din câte zici tu.

— Bine zici! sunt nebun! Am visat! Aide acasă. Lumina la ei nu arde... Ei dorm... ei dorm duși... va să zică sunt liniștiți, de vreme ce dorm și lumina-i stinsă...va să zică ea nu moare...din contra e speranță să se 'nsănătoșeze, de vreme ce doarme.

— Capul tău e ud, zic eu—căci fierbinte fiind s'a topit zăpada pe fruntea ta. Cu vorbele astea mi-am luat căciula mea de blană din cap și i-am pus-o lui, apăsându-i-o peste ochi, căci băgasem de seamă că jumina se reaprinsese. Apoi, apucându-l cu amândouă mâinile de subțiori, îl ridicai, îl apucaii strâns de un braț,—și 'ncepui s'alerg iute cu el până ce intrarăm în stradele orașului... astfel încât amețit, orbit și dus cu sila, în apatia lui, nu se mai uitase înapoi.

Venirăm acasă. Ochii săi erau turburi — însă fața luase iar aparența de liniște ce-i eră obișnuită. Lampa pe masă o lăsasem aprinsă și fumegă pe stinse. — O, Dumnezeul meu, aș vroi să nu dorm și cu toate astea mi'i somn!—zise Ion aruncându-se pe pat.

Ca la toți degerații, îi eră somn și lui; și fiindcă somnul eră, după părerea mea, singurul remediu ce putea să aline o stare ca aceea în care se afla el, l'am lăsat să se culce și eu am început să mă primblu desculț, ca să nu fac zgomot, de-a lungul camerei, când, înspre ziuă, îmi veni somn și mie. A doua zi când m'am sculat — eră ziua 'nămiaza mare. El se sculase și plecase de mult.

A treia zi, pe când se 'nseră, Ioan intră trist, rece, însă iniș în casă.

— Ea a murit zise el. Vino.

Mă luă de braț pe stradă. Seara eră rece, stradele pustii, când văzui luminându-se într'un colț depărtat patru oameni ce duceau un sicriu negru de brad, cărorora le urmă un preot în pas repede și după el— ca și când durerea ar fi fost repede — urmă într'acelaș pas un bătrân într'o manta sură, lungă și veche — și o față îmbrăcată sărăcăcios.

Ne apropiarăm de convoiul ce mergea repede spre cimitir. Intrarăm, prin crucile și mormintele ninse, lângă o galbenă groapă săpată din nou, astfel încât din fundul ei ieșea încă un ușure abur de căldura pământului, pe când bulgării prinsese brumă. O 'nmormântare într'o seară de iarnă. Cioclul își răzimase bărbia unei fețe adânci și posomorâte pe sapa cea lată și plină de lut—luna trecea ca un vis prin norii palizi și reci, preotul cânta : un «Pomenește Doamne»... iar bătrânul tată își descoperise capul. Pelita feții lui eră galbenă, iar pe ea țesuse ani și dureri în toate părțile, trăsuri cari mai fine, cari mai adânci ; capul său eră mai mult fără păr — părea că perii argintii presărați numai, erau sădiți de mâna unei ființe nedibace... Ochi săi erau uscați și necapabili de-a plânge... privirea țintia ficsă asupra sicriului, încât părea că toată expresia durerii celei adânci se concentrase în capul să pe jumătate nebun și 'n ochii săi turburi și fără seamă. Inainte ca purtătorii să depună corpul în sânul său cel adânc de lut, bătrânul ca prin instinct făcù un semn, capacul se ridică și din fundul sicriului prea mare, vedeai par'că o umbră albă : părul în dezordine, fața de un alb vânăt și împietrit ca al marmorei, buzele supte și ochii cei mari închiși și 'nfun-dați sub fruntea copilei moarte. Sora sa stătea o marmură vie, un geniu al durerii, răzimată, cu fața topită de durere — lângă un copac ce 'și scutura frunzele galbene și pline de neauă pe fața ei albă și rece.

Ochii închiși și seci, gura ei trasă cu amărăciune, fața ei ce stă să plângă și nu putea, te făcea să crezi că maestrul Canova își săpase pe acele morminte o operă a marmoreului său geniu și c'o întronase printre cruci și mormintele acoperite de ninsoare. Ca un nebun sări Ioan, palid ca o stafie, de lângă mine, și-și apropie buzele lui de ochii moartei. Apoi capacul recăzû, pe funii fugea sicriul cel negru în noaptea pământului—și pe pământ nu mai rămăsese decât suvenirea cea amară a Sofiei. Mi-am închis ochii și am visat... ce?... nu știu. Când i-am redeschis, eram singur în cimitir. Luna revărsă printre arborii ninși și străluciți în haina lor argintie, o lumină dalbă ca visul de vară, — iar bătrânul cioclu aruncă încet, nepăsător, melancolic, bulgării ce sunau pe scândurile uscate ale sicriului. Un vis de moarte, de mormânt: iată tot.

Când mă întorsei și intrai în mansarda mea, Ioan stă lungit drept pe patul meu, părul său erà răslejit ca noaptea, pe perina albă și mâinile unite asupra capului — fața neclintită și ochii închiși. Pe-o masă alături cu patul stă o claie de cărți prăfuite, deasupra lor ardeă în sfeșnicul de lut o lumânare de seu — care necurățită făcuse mucul negru și mare și vărsă o lumină galbenă și nepricepută asupra feței nesimțitoare a junelui. Pe masă stă un pistol. M'apropiai încet și-l luai de acolo. În letargia, în care-l aruncase durerea lui cea adâncă, Ioan n'auzi nimic. Deschisei un oblon al ferestrei și-arancai pistolul pe un troian de ninsoare. Apoi ieșii din casă și mă dusei să-mi răcoresc visurile și impresia vie, turbarea întunecoasă a sufletului, în noaptea cea senină și rece de iarnă.

A doua zi mă întâlnii cu Ioan.

— Ai văzut toate fazele acestei drame a inimei,

aide Tomo, acum de-ți vezi de aproape actorii... aide la bătrânul și la fiica ce i-a mai rămas. O, Dumnezeule, nu sunt egoist, dar cu toate astea, tu știi, că aș fi vrut ca ast-laltă...

— Taci—zisei eu—nu face un păcat. Astlaltă poate de-asemena să facă un fericit, Ioane! E tot așa de frumoasă și, pare-se, tot așa de bună. Dar, în fine, haidem.

Ajunși la casa bătrânului, intrarăm în odaia încălzită și familiară. Bătrânul stă, în durerea lui, mut, în fotoliul lui cel vechiu, cu capul plecat asupra pieptului. Fata ședeă visătoare lângă fereastră și se uită în fruntea înflorită a unei roze ce lucia ca o stea înflorită, alături cu ale ferestrei flori de ghiață. O bătrână își făcea de lucru la gura sobei. Ziua eră așa de posomorâtă, în cât în casă părea seară. Ei nu mai simțiră intrarea noastră. Ioan se apropie de fată, îi apucă mâna și zise c'o tandreță de frate:

— Poesis, ce faci tu?

— Ce fac? nimic — vorbește încet... tata doarme, numai că somnul său se chiamă durere și desperare... Nu-l deșteptă din somn! Singurul nostru sprijin, Sofia... s'a dus.

— Îți prezint pe domnul — zise Ioan, arătându-mă pe mine.

— A! Domnul!... zise ea încet și înclinându-se nepăsătoare și uitită, pare-că nu mă văzuse... Ioane îți mulțumesc — zise ea, strângând mâna lui care stă pe un scaun față 'n față cu ea,—ai fost în acea seară și tu. Sărman copil! Cât ai pierdut!

— Eu n'am fost — n'am putut, Poesis — întreabă pe Domnul, dacă n'am căzut în zăpadă, nesimțitor, pe calea de-a veni la voi. Dumnealui mă însoția.

— Domnul? zise ea surâzând cu tristeță.

— Dar tu ai fost... nu te-am văzut în fereastră?

— Va să zică am fost — zise el încet și mișcat — va să zică am asistat la expirarea ei. O Tomo, cât rău mi-ai făcut. Să mă 'nșeli, să-mi spui c'am visat. Mi-o imputam ca o crimă că nu venisem, dar acum... sunt acuzat înaintea ei în ceruri... ea știe... eu am fost... dar de ce nu mi-ai spus'o? M'aș fi întors de unde eram noi și..

— În starea în care erai? zisei eu. De-ai fi venit, Ioane, azi nu răspundeam de mintea ta — și de viața ta, lucruri la cari știu că nu prea ții, dar la care eră datoria mea să țin.

— Sărman copil! Cât ești de nenorocit! Eu aș fi nebunit de mult, zise ea, plecându-se și sărutând fruntea cea curată a lui Ioan! Fruntea lui rămase liniștită, dar se acoperi cu'n nour de vise.

— O voi urmă, zise el încet și mișcat și ochii săi se umplură de lacrimi, o voi urmă în curând.

— Taci, zise ea, să nu ne-audă! arată cu ochii la tată-său, care stă pierdut în durerea lui mută și adâncă.

Mai stăturăm câtva... foarte puțin... și-apoi ne-am întors spre casă... Inima mea eră înneacă în raze, — sufletul meu îmbătat de-o dulceață nemărginită și plin numai de un chip, de unul singur... Poesis! Ioan se despărțise de mine. Eu intrai în casă și trântindu-mă dinaintea mesei cu cărți:

— Poesis, murmurai răpît, te iubesc!

Am visat... am cântat... am scris, toate despre ea... ființa mea eră plină de un singur vis... mintea mea nu vedeă alt chip, decât pe acel înger de marmură: «Poesis»!

L'am căutat pe Ioan și am cercat a-i spune. Dar el devenise tăcut și respingător... neîncrezător către orice. — Iși râdea de cer și de Dumnezeu, disprețuia oamenii, în cât s'ar fi părut că sub sdrențele lor râde un rege sceptic și crud ca Satana. Nu mai puteam

vorbì cu el. Il întrebai numai într'o zi despre împrejurările acelei familii.

— Mizerie, zise el, mizerie, soarta sufletelor mar-sufletelor de îngeri... pe când cei mari, idioți în mărirea lor, se plimbă în trăsuri aurite. O! acești mari! n'ar putea ei să încurajeze, să susție pe acel bătrân poet ce-și hrănește viața cu visuri, care moare de foame cu tot geniul său, care e silit să-și lase fetele să umble goale și sărace pe strade, astfel încât prostituția îmbrăcată în mătasă râde cu hohot pe urma virtuții zdrențuite? O, prostituția și rușinea se îngroapă 'n morminte de marmoră și 'n sicrie de plumb acoperite cu catifea—pe când virtutea doarme somnul ei etern între patru scânduri de brad. Și la ce există virtute, la ce? La teatru ca virtutea, cu noblețea ce însemnează acei oameni de nimic, care într'o lume de răi, de fătarnici, de egoiști, fac pe virtușii, pe nobilii, pe sufletele caste. Poate oare virtutea să 'nvingă vițiul... Invinsu-l-a vr'odată? Când? La teatru, pe scenă ca virtutea, nu e în viața practică, unde-ți trebuie mișelie ca să nu mori de foame și părerea, numai părerea omului onest, ca să mori fericit și neplâns de cei ce rămân în urmă, mai ales dacă lași avere. O! am văzut scene, unde mama ascunde testamentul tatălui în sânul ei, de frica fiilor ei ce aproape cu cadavrul ne 'nmormântat încă, caută cu ochiri umede, însă de șearpe, testamentul răposatului. Am văzut asemenea scene, unde soția leșină, numai pentru că letargia și libertatea ce dă paloarei sale îi șade bine. E infam tot ce e om... nu cred în această bestie răutăcioasă, care se trage din maimuțe și care și-a adus toate obicerurile rele ale străbunilor ei.

— Taci, zic eu! Sofia ta n'a fost femeie?...

— Femeie ea? zise el, surâzând amar.. ea femeie? Aiurezi! Un înger a fost — un înger cum îl cugetă Dumnezeu numai odată în mijlocul eternității sale fără

marginile Ce 'i femeea? acest om ce trăiește pentru ași spoi fața cu culori, vorba cu minciună, și ochii cu lacrimi înșelătoare? O, sphynx ce plânge, când te trădează, ce râde în inima ei, când ochii ei sunt plini de lacrimi. O, ea n'a fost femeie... Protestez în contra numelui.

Asta eră dispozițiunea lui Ioan în urma morții Sofiei. Mult timp în urmă, el, deși cu inima sfâșiată, deși cu sufletul turbure, însă fruntea sa de artist, etern senină, nu te lăsă să intrezezi nimica.

Eu — din contră — care văzusem figura frumoasă a acelei fiice a pământului, a aceluia înger blond, eu îl visam zi și noapte, și mi se părea că atunci când ingenucheam la o icoană neagră de lemn din biserica noastră românească, când dascălul murmură în strana lui rugăciuni într'o limbă veche și mai mult slavă, pe când preotul își înalță slabele sale mâini spre ceruri, mie mi se părea că mohorâta, roșia icoană a Maicei Domnului din iconostas luă contururi din ce în ce mai albe, fața sa cea ștearsă și neînțeleasă deveniă ca suflată de argint trandafiriu; părul său acoperit de maramă brodată cu aur părea că îndoiă în lungi și desordonate bucle, blonde ca aurul, ochii săi stinși de vreme, păreau că lucesc ca două flori vinete, iar buzele sale sfinte, galbene și închise, păreau rosete ce murmură vorbe, pe când haina cea plină de falduri și roșie, deveniă în ochii mei păejeniți, albă ca gazul cel alb. În biserică, în locul Maicei lui Dumnezeu, eu priveam prin lacrimile mele amare de amor—pe acel chip drag inimei mele, pe Poesis.

Cine eră ea? ce eră? cu ce se ocupă?

Actriță de mâna doua, dela un teatru de mâna doua, ea jucă subrete, deși pasul și atitudinea arătau pe tragediana.

Teatrul eră într'un suburbiu al oraşului, zidit de scânduri, în mijlocul unor grupe de arbori, cari formau în complex cu alţii, mai depărtaţi, un fel de grădină sau, mai bine zis, pădurice.

Pe-o uşă la capăt puteai privi pe scenă cu toată crasa ei desordine înaintea reprezentărei, cu boschetele a căror verde e amestecat cu pete roşii, rose adică, cu bănci ce stau încă trântite pe scenă, cu fondaluri ce spânzură pe la jumătatea scenei, cu fundul în care vezi încă stând mobilele grămădite una peste alta, candelabre peste scaune, mese culcate cu picioarele în sus pe canapele, oglinzi întoarse cu sticla spre perete, scoarţe învălătucite, requisite aruncate una peste alta, şi'n stânga şi'n dreapta cabinete de scânduri numite garderobe în care se îmbracă şi se spoiesc actorii şi actriţele.

Întrai şi eu pe scenă, printre mulţimea cea foioare de maşinişti, care se'njură unii pe alţii, şi m'apropiai de una din cabinetele de scânduri, în care ştiam că se îmbracă ea. Printre spărturile scândurei am privit şi eu înăuntru, Sărmana copilă! abia 'i murise soră-sa şi ea trebuie să joace un rol vesel. Puţin alb trebuie feţei sale celei de-o albeaţă palidă, o lină adiere cu roşu îi dete un fel de reflex trandafiriu asemenea luminii serei. Sânul ei eră acoperit numai c'o uşure cămaşă de gaz, care trădă mai mult decât acoperă pieptii cei mai rotunzi, mai albi, mai mici, ce păreau sculptaţi într'o marmoră de argint de mâna unui sculptor orb, căci, văzând n'ar fi putut decât să sfarme de gelozie opera sa. Ea jucă pe-un înger, într'o fgerie fără de înţeles, cu „*dei ex-machina*“, care plăcea şi eră frumoasă, nu numai pentru că persoanele ce jucau în ea plăceau şi erau frumoase.

Îşi pusese aripele albe, îşi gătise complet toaleta, şi pe când orchestră începū rugăciunea din Norma, Poesis căzū pe scaun într'o atitudine visătoare cu

capul lăsat pe umeri și cu mâinile unite, astfel încât nu te-ar fi prins mirarea dacă răpită de acel cântec ce suia la cer, ea s'ar fi urcat... încet, nemișcată și tristă ca sufletul unui înger murind, la ceruri, purtată ca pe nesimțite de aripile ei albe-argintii.

Eu stam și-o contemplan. Voluptatea aceluia sân de marmură, visătoarea acelei fețe palide îndreptate spre cer, acele mâni mici și albe unite ca pentru rugăciune, acele brațe rătunde, goale, fragate, lăsate în jos ca și când ar fi denunțat speranța, acel corp ce stă să-ngenunchie, acele aripi ce stau să se miște și s'o ducă, — toate astea făceau un singur chip, un singur corp frumos, dulce, ideal — Poesis!

Dar clopoțelul cel amortit al suflerului sgârșie aerul scenei și eu mă depărtai de cabină, pentru ca să nu observe cumva ea, că eu surprinsesem frumusețea ei, în forma sa cea mai plastică și mai divină. Ea ieși în curând din cabină. Mă văzu și surâse; eu încercai să invent un compliment cât se poate mai nestângaciu.

— Ce te-a adus în atmosfera asta ce miroase a colorii de ulei și ulei de lămpi? zise ea surâzând.

M'am roșit și-mi plecasem ochii ca un băiat de școală surprins asupra găinilor de hârtie ce le face într'așcuns și pe sub bancă. Dar luându-mi inima în dinți, pentru că în fine trebuia... „Dumneata!“ zic.

— Eu? Glumești, zise ea... și albul dat pe față nu putu opri, ca chipul ei să se 'nflăcăreze ca focul. — Fondalul se lasă cu desăvârșire în pământ și noi rămăserăm după el.

— Decând te-am văzut, urmai apucându-i mâna, ochii mei au orbit de lumina ta, și inima mea s'a închis pentru toată lumea din cauza amorului pentru tine. Poesis, am uitat caștile colbaite, știința și poesia, idealele unuia și altuia, decând ai apărut tu înaintea mea. Nu știi, nu poți ști cât te iubesc. Tot ce e frumos azi pentru mine, azi se 'nfruneste 'n tine :

floare și pasere, primăvară și basm de iarnă, albeața Nordului și flacăra Sudului, toate, toate idealele pierdute le regăsesc într'un singur chip, într'al tău!

— Replica, zise e repede și turburată.

— Mă iubești? zisei eu, ingenuchind și reținând-
cu furie.

— Da, zise ea turburată, surizând, roșind dar, fugind totodată dinaintea mea, acolo unde-o chemă replica ei, astfel încâi auzii vocea ei, de-un timbru umed și copilăresc, pătrunzând scena, și publicul ce aplaudă entusiasm la apariția acestui înger pământesc. Eu rămăsesem în genunchi și cu mâinile unite după fondal, și sorbiam cu tot sufletul meu notele de argint ale vocii sale, ce veniau până la mine. Eram zdrobit de fericirea mea. Pe când steteam extasiat, cu capul plecat în pământ, răpit de-o suvenire și setos să mai ascult vocea ei ce încetase, aud în dreptul meu un foșnet de rochie... îmi ridic ochii..., eră ea... Se uită cu o milă nemărginită, c'un amor nemărginit asupra figurai mele ingenuchiate.

— Poesis, șoptii eu, ridicându-mă și întinzându-i brațele.

O clipă, și zăceă că înmărmurită pe sânul meu, înconjurând cu brațele ei albe și goale gâtul meu. Cu buzele mele căutam fața ei ce se ascunsese pe pieptul meu, dar în acel moment ea-și descleștă un braț al ei d'imprejurul gâtului meu... îmi atinse cu dosul mâinei gura mea însetată, apoi întorcându-se, dispărû surâzând. În zadar întindeam plin de dorință brațele mele spre umbra ei fugitivă... Ea sbură.

Se 'ntoarse înapoi.

— Copilul meu, zise ea c'un aer serios, netezindu-mi fruntea. Acompaniază-mă până acasă. Tatăl meu e în orchestră, el ține violencelul..., până la actul al patrulea e încă mult..., apoi el vine singur acasă. La revedere! zise ea, intrând în cabină, și roșindu-se ușor ca și când s'ar fi rușinat de cele ce zisese.

Ieși în curând, schimbată în hainele ei de totdeauna, și învălită într'o scurteică blănită, care-o prindea de minune, și c'o pălărioară de catifea în cap.

— Uitel na legătural zise ea — dându-mi în mână o legătură.

Ieșirăm pe porțița de din dos a teatrului și 'n curând ajunserăm câmpul, în care se vedea de departe căsuța bătrânului muzicant, a cărei ferestre ardeau în noapte ca două plăci de argint. Eră așa de tăcută și albă câmpia, eră așa de rece și senin aerul, eră așa ferbinte și întunecat amorul meu. Mergeam cu ea alături, cu ea, care trece — un suflet cald și tânăr de copilă— peste câmpia ninsă și bătrână... În acel moment vedeam în ea totul... idealul meu, îngerul meu, femeea mea. Femeea mea..., când îmi imagineai că acea copilă dulce și blândă ce trecea alături cu mine, putea să mă numească vre-o dată bărbatul ei, un farmec ne'nțeles, o căldură ca aceea a camerei încălzite în timp de iarnă, un aer îmbălsămat, apăsător, familiar trecu prin noaptea cea pustie și rece a sufletului meu. De douăzeci de ori, eram să mă reped s'o strâng în brațe c'un amor copilăresc și nebun, de douăzeci de ori zâmbetul ei muștrător și viclean, care părea că ghicește tot ce se petrece în mine, își râdea de încercările mele.

În fine ajunserăm la casă.

Iute și grațioasă, ea sări nebunatic gardul și dispărură răsărind prin arborii cei ninși ai grădinei; eu o urmaș — și intrarăm prin ușa de din dos a casei,— ce dă în grădină, în tinda întunecoasă, în care lucia într'un colț gaura cheii dela ușa camerei iluminate. Intrarăm înlăuntru. Lumina ce o aruncă căminul cu oblonul deschis eră roșcată, aerul cald, și un miros îmbătător de cafea prăjită făcea ca aerul și lumina din casă să doarmă parcă. Singura schimbare a casei eră că pianul venia acuma dealungul păretelui de

lângă fereastră, astfel încât clapele sale veniau tocmai alături cu fereastra, în care stau oalele cu o roză roșie și înflorită și cu un palid crin, ca o copilă înamorată, și strălucit ca argintul. Ea-și aruncă blana de pe sine și rămase într'o rochie cu talie, de mătăasă sură. Tălioara ei subțire s'o cuprinzi cu mâna, zâmbetul și ochiul ei cel viclean, apoi un fel de slăbiciune molatică ce cuprinsese toate mișcărilor ei ca adorminde, făceau ca ochii mei să se aprindă de-o dorință nemărginită și ne înțeleasă. — Am tras un fotoliu față cu căminul ce ardea și răspândia o căldură molesitoare, și am silit'o mai mult să se arunce în el. Lumina roșie ce-o revărsă focul sobei peste fața și fruntea ei palidă, zâmbetul ei trist și vesel ce pareă că acordă totul, genele ei deja pe jumătate închise... și eu ce îngenuchiasem în față, ținându-i amândouă mâinile cu mâinile mele și uitându-mă cu sete și cu amor nemărginit în fața ei.

Am cuprins cu amândouă brațele gâtul ei, eu înșuși mă ridicam încet-încet, ca poate să-i răpesc o sărutare lungă și fermecată. Dar ea pără că se trezește din visăria ei molatică și somnolentă... Iși deschise pe jumătate ochii, mă respinse cu biândete și, lovindu-mă peste frunte, surâzând, zise:

— „Copil ce ești! Du-te!”

Apoi desfăcându-se cu o silă de putere grațioasă din mâinile mele ce țineau pe ale ei, ea se duse de se așeză pe fotoliul de lângă piano și deschise coviltirul. M'am repezit și la fotoliul acela și aruncându-mă în genuchi am cuprins cu beție talia-i cu amândouă mâinile și-mi apăsai capul amețit de amor în poalele ei. Astfel, în atitudinea aceasta, ea-și întinse brațele pe clape și începu să bată clapele cu vioiciune melancolică; era un vals turbat, înamorat și trist al unuia din maeștrii germani, ce mă ameția, mă tâmpia și mai mult. N'auziam note și armonie, ci numai un vuet melancolic și voluptos, ce se pierdeă încet-încet.

Imi ridicam capul, priveam cu atât amor în fața ei roșită de căldură și strânsoarea brațelor mele, simțurile mele erau îmbătate și nu puteam răspunde de ele, de iritate ce erau, privirea era un foc, strânsoarea mea o turbare.

— Poesis zisei eu cu o voce întunecată, te iubesc!

— Tes! tată-meul țipă ea încet, sculându-se și răzemând mâna dreaptă de marginea ferestrei. Mă sculai din genunchi la această veste neașteptată. Ea rupse floarea de crin din oală din fereastră și apăsă cu ochii mai închiși o sărutare arzândă pe floare, — astfel încât se părû că albul cel deargint al crimului se roșește, apoi c'o expresiune limpezită de amor, mi-o întinse cu brațul stâng mie. Am depus și eu sărutarea mea pe acel crin ce nu putea fi mai alb și mai curat decât fața verginei mele mirese — o sărutare de foc, o sărutare eternă! Mă repezii spre ușă... dar mă întorsei în prag și-o priviam răpit, cum nalta și subțirea ei statură stă răzimată c'o mână de piano, privind în urma mea. Încă o privire și am ieșit, căci auziam pașii bătrânului trosnind pe din fața casei, pe cărările înghețate ale bătăturei. Ieșii pe dindos și trecând prin grădină, sărind gardul — am trecut ca purtat de vânt peste câmpie, fericit și aprins... și intrând în chilia mea cea umilită, mă simțiam fericit ca un rege asupra acelor camarazi horăinzi. La lumina fumegândă a lampei am scris versuri, ce le-am găsit în urmă rătăcite printre hârtiile mele și pe care ți-le citez întocmai:

*Când suflet mi noaptea veghiă în estaze
Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază
Incins într'o haină de nori și de raze,
Mișcând a lui aripi pe capu-mi aprins.
Dar când te văzû într'o palidă haină,
Copilă, cuprins de dor și de taină,
Fugî acel înger de ochiu-ți învîns.*

*Cum marea ce doarme profundă și lină,
 Reflectă în sânu-i de-amor și lumina,
 Pe soare ce trece în calea-i divină,
 Vărsând ziua de aur în umedu-i sân:
 Astfel tu copilo, tu vis de iubire,
 Din negrele-ți stele o dulce zâmbire
 Din sufletu-mi noaptea schimbă în senin.*

Cine eră mai fericit ca mine? Pierdut în visări fără fine,—părea că fiecare floare fiecare stea e soră cu mine, soră dulce, surori amantei mele. Adeseori în nebunie uitam pe Dumnezeu,—visam că eu is lumea cu miriade de flori, și-mi părea că-mi plec albastrele mele mări și înstelatele mele ceruri, munții mei cei negri și văile mele cele verzi, nopțile mele cele luna-tece și zilele mele cele de foc, îmi părea că le plec toate și le închin cu tămâia vieții lor unei palide umbre de argint ce-mi părea centrul lumei, umbră ce coborâ razele soarelui ca pe-o scară de aur — umbra Poesis! — Adeseori îmi părea cum că Eternitatea nu mi-ar fi destulă s'o ador, și că îmbrăcat în haina morții, eu în luptă cu bătrânul timp, îi rupeam ari-pile și-l azvârleam în uitare! Altă dată limbile mi se păreau neroade, vorbele fără înțeles... orice vorbă ce nu o puteam referi la ea îmi părea o nerozie, și o nerozie să cuget asupra-le... mintea mea încetase să 'mi interpreteze înțelesul vorbelor... uimit și nebun vedeam în închipuința fiecărui concept, numai pali-dele conture ale divinei sale umbre. Cugetarea!... o pierdusem de mult, de voi fi avut'o vre-o dată. Simț nepractic ce-am fost! În loc de-a mă ocupa să aflu cum trăiește ea, dacă nu are nevoie de nimic ca să mă pot face tăietor de lemne, numai s'o știu, că ei nu-i lipsește nimica; eu mă îmbătam în farmecele unei poezii nesfârșite, pe când ea cine știe de nu suferiă foame și frig... și ea le-ar fi suferit toate.. dar

acel înger... putea el oare să nu iubească pe tatăl ei cel bătrân? Să nu sufere corpul acela, mai mult cadavru rece și sfânt, să sufere foame, de frig?... asta mi-am închipuit-o în urmă c'ar fi pentru ea o idee nesuportabilă.

Dar acest amor timid ca al columbilor de argint cade în anul durerei 48. — La ce trebuia să cadă atunci? La ce? — oare putea anul acesta să treacă fără amori! Incepuse a fierbe în toată Transilvania și primăvara cea vergină a adus flori frumoase și zile de aur, însă pentru ghicitorul profund ce-ar fi cutreerat câmpiile înflorite ale Transilvaniei, ele s'ar fi părut profunzi și întunecați ochi de mort. Asprul arhanghel al răzbunării parcă că pătrunde prin aerul lumii, cel amețit și bolnav. Ungurii cugetau încă odată, dar astăzi pentru ultima oară, cum că prin uniune și furci vor stinge pe români de pe fața pământului. Credeau cum că vor putea unguri piatra rece și izvorul vergin, că vor putea unguri codrul cel bătrân și maiestos, că vor putea pune ideea uniunii ungare în creeri cei bătrâni și înfricoșați ai munților — creeri ce începuse a se înfierbânta de-o idee uriașă și sublimă: Libertatea. Ei credeau și au crezut-o pentru ultima oară, cum că bătrânii și înviforații garzi ai cetății Transilvane — munții cu capete de piatră vor dormi și acum somnul lor etern, nu se vor trezi la urletele cele false ale descreeraților, cari inventau imperii și 16 milioane de Unguri, cari din fericire pentru lume nu există de cât în oarbele fantasmagorii ale unor nebuni. Ci garzii, regii, s'au trezit. Freământul codrilor codrilor ce dezghețau din seculara lor amorțire, freământul aripilor de fier ale vulturului român a speriat pe inamici, azi îi sperie somnul acestui vultur, căci nu știa la a câtea potență va ridică acest somn puterile sale. — O, inimizii noștri s'au te-

mut totdeauna de noi, dovadă că secol cu secol au conspirat pe față și'ntr'ascuns contra existenței noastre, și aceste conspirări toate n'au servit de cât spre a ne împietri, spre a ne încremenii în existența noastră. De ne puneau alături cu ei, de ne deschideau amândouă portalele de aur ale privilegiilor și drepturilor ce erau numai ale lor, cine știe dacă, moleșiți și răsfățați, nu deveniam unguri. Compatrioți, vă mulțumim pentru ura voastră seculară, și ardem de nerăbdare după ocaziunea în care să v'o mulțumim astfel, în cât s'o țineți minte pentru eternitate. Cât pentru patria ce voi o numiți maghiară, cată să aibă cineva insolenta unui ungur, pentru ca s'o mai numiască astfel—cât pentru noi cată să aibă cineva ignoranța unui Rossler, care ne face imigrati astfel în cât cei imigrati să fie 10 milioane, iar cei din izvorul emigrării numai 800,000. În fine, insolentă ungurească sau ignoranța pendantă nemțească, una din două e de trebuință pentru ficțiunile mari ale imperiului unguresc și ale nimicniciei românilor. Și ce au adus peste Transilvania cu scâlciatele lor idei? — Moartea cea oarbă care-i seceră cu miile și ura cea cumplită a celorlalte popoare contra a tot ce-i maghiar. Și toate astea le propagau deșertii în numele poporului maghiar, care, bun și blând cum sunt toate popoarele până'a marginele unde nu l'au amețit, pareă predestinat să trăiască în pace și 'n frăție cu Români. Dar ei au explicat rău și fals foile cărții Destinului și au pătat șirurile sale cu sânge. Senina dicțiune a lui Dumnezeu... trăiți în pace, căci sunteți singurele națiuni eterogene în oceanul panslivismului,—această dicțiune ungurii trebuiau s'o traducă spre pierzarea lor. Ei au vrut-o, nu noi.

În țară toată mișcarea română antiunionistă fierbea în clocotul cel mare. Adunarea, din Duminica Tomei preparatorie fusese;—fusese și adunarea cea mare din

câmpul Libertății, unde flamura reînvierei sfâșie aerul cu tricolorul său ! *Virtus romana rediviva !*

Luasem parte cu Ioan la toate acele manifestări de viață ale națiunii—etern unice în felul lor, și apoi ne-am întors la locul turbure al studiilor noastre. Dar cine mai putea studia ceva ! Capetele noastre prinsesese foc,—fața cea palidă a lui Ioan se înroșise de-un roșu ofticos și bolnav, căci în inima lui fierbea amorul cel mare al națiunii. Mă dusei la Poesis. Noaptea era lucie și dalbă. Aerul părea nins de razele cele argintii și înamorate ale lunii, care se pierdeau prin verdele întunecos al arborilor și tufișelor risipite din grădina ei. Mă așezai pe-o bancă — și cugetam ; Dumnezeu știe de ce eram trist ! Cu mâinutenile și lăsate leneș peste genunchi, cu fruntea plecată și cu părul risipit peste ea, astfel ședeam în grădina ei și gândiam lucruri de care nu-mi pot da cont, pe când luna lunecând a lene printre nourii de argint ai cerului albastru gândia și visă ce nici un un om nu știe. Un foșnet ușor prin cărările risipite mă trezi din reveria mea. Era ea. Un neglijă ce părea o negură de argint, scaldă în albeața ei fantastică și diafană figura ei naltă, mlădioasă, subțire ca o elfă de mare. S'apropiase de mine ; în momentul când o văzui, ea se așeză molatec pe genunchii mei și-mi sărută ochii ce se închideau de-o visărie profundă—căci nu-mi venea a crede că e ea, fantastica zână a visurilor mele îndelungate. Ii luai capul ei cel blond între mâinile mele și privii la el. Ce trist era acel cap —ce palidă fața aceea, ce înfundați acei ochi albaștri.

— Poesis — zisei, — ești nenorocită ? Ce palidă ești, copilul meu ! *Tu suferi ? Tu plângi ?*

— O dac'ar fi să plâng numai eu.. Dar să tăcem despre asta. Tomo ! Poate că azi ne vedem pentru ultima dată ?

— Ultima dată ? Aiurezi Poesis ! Ultima dată ?

— O copilul meu de-ai ști ce nenorocită sunt, zise ea, cu ochii plini de lacrimi, înlăturând cu mânuțele ei albe părul negru de pe fruntea mea și arzând cu buzele ei contrase de plâns, fruntea mea întunecată. Ce nenorocită sunt, fără ca să ți-o pot spune ție. Dacă te pot rugă ceva în numele maicei tale, în numele acelui înger curat, uită-mă! Uită-mă, cel puțin până ce voi muri..

— Poesis, pentru Dumnezeu, ce va să zică asta? Spune-mi ce ai?

— Ce am? Nu-ți pot spune ce am. Dar să uităm astea.. să le uităm. Ce frumos ești tu în astă seară. Părul tău pare a fi de eben, și ochii tăi diamanți negri. Ce frumos e iubitul meu.. Iubitul meu? nu al meu..

— Nu al tău, Poesis? Tu nu ești a mea, îngerul meu cel blond? Aide, poate c'ai plâns, unde-am lipsit atâta vreme, — de aceea oare să nu mai fiu al tău? Poesis, această patrie va fi a mea, ca și a inamicilor noștri; atunci tu vei fi femeea mea, frumoasa mea femeie, zâna grădinioarei mele, matroana vetrei mele părintești, mama copiilor mei! O, ce frumoasă ești tu... cé mult o să te iubim noi,.. eu și cu tatăl meu cel bătrân, pietrarul! Tu vei scutura praful de pe cărțile mele, ale lucrătorului cu spiritul, tu vei netezi cu mâna ta molatecă și albă creștii de pe fruntea mea tu c'o sărutare vei însenina-o! Și o să te iubesc, o să te iubesc cum îmi iubesc patria, cum iubesc pe Dumnezeu, Poesis!..

Prin straturile de flori rouiau fluturii nopții... arborii înfloriți își plecau ramurile îngreuiate de flori albe și roze pe frunțile noastre, parfumul îmbătător al primăverii umpluse cu suflarea sa răcoroasă și virgină piepturile noastre, gură'n gură îi sorbiam suflarea; ea cu genele jumătate închise nu rezistă de fel desmierdărilor mele melancolice,.. numai luna ve-

ghiă ca un dulce soare de argint asupra îndelungului nostru amor !

A doua zi sculându-mă fericit de pe patul meu cel vartos de paie, și aninându-mi mantaua pe umere, începui să colind stradele orașului : o cocardă tricolor-român în butonieră, pălăria largă, cam într'o parte fața mea palidă, ce arată osteneală, zâmbia și-mi târâiam bastonul pe prundul mărunt al stradelor, fluerând printre dinți o arie, nu mai știu care.

Deodată auzii în urma mea sunetele monotone ale unei muzici mortuare.

Imi întorsei capul, stătui în loc și luându-mi pălăria, fața mea se întristă puțin câte puțin. În urma mortului veniă o trăsură, și'n ea, în rochie lungă de mătăasă neagră, o față palidă, încadrată de păr de aur, —față cunoscută mie, puteam să n'o cunosc ? — Eră ea... Poesis! Cu toate astea nu puteă să fie ea. Pa-loarea mortală ca cea a păretelui, părul cel blond, fața eră a ei.. dar ea în acea pompă?... Ea așa de săracă ?..

Dar în trăsura a doua ? Cine eră ! Doi dandy din cei mai corupți ai orașului, cari rădeau în convoiul mortuar, îmbrăcați cu pantaloni strâmți de călărie, cu veste vinete, cu legături roșii, cu jachete galbene, cu pălării largi și cu două lanțuri de orologiu. Secele fețe de maimuți rădeau răsul cel amar al desfrânaților sceptici, într'un convoiu care numai răsul nu eră apt de a-l excita.

Rătăcit, în neputință să-mi dau cont de cecece cu-getam și simțiam, urmai convoiul până la biserică. Mulțimea se grămădiă la ușă și înăuntru. Eu pătrunseși, izbînd cu coatele—fără cruțare în toți ce-mi stă în cale ;—în ochii mei rătăciți, în împrejurarea că nu-mi ridicasem pălăria intrînd în biserică, în pumnii mei strânși, în dinții mei rânjiți într'un răs sălbatic, o fi fost ceva straniu, care îndreptă ochii lu-

mei spre mine. Un nebun ! șopti unul așa de tare, în cât îl auzii,—însă în noaptea turburării mele, acel glas nu mi se părea a avea, nici nu mi se părea că sunt între oameni... mi se părea din contră, că sunt singur, cuprins de spasmiurile unei viziuni teribile, căci nu vedeam de cât coștiugul ce mi se părea plutind prin aer, nu o vedeam de cât pe ea topită de plâns, alintând după coștiug de brațul unui om. Ochii de foc ai lumânărilor de ceară danțau prin aer în noaptea bisericeii, ca stele murdare și roșii... mortul din coștiugul descoperit părea că se strâmbă la mine și murii cei negri și reci ai bisericeii tăiau fețe urâte și crăpate prin pereții, cu ochi negri și cu capete strâmbate de turbăciune !

— Cine-i acel om ? strigai din toate puterile mele, —cu toate că părea că un demon cu degetele de emn îmi strângea gâtul !.. Mă repezii la el... dar un cioclu mă pocni cu pumnul în frunte, în cât îmi scăpărără ochii scânteii verzi și căzui amețit pe spate.

Nu știu cât am zăcut astfel, când m'am trezit însă, eram culcat pe-o bancă de piatră din colțul bisericeii și la capul meu veghia Ioan !

— Cine-i acel om ? fură primele cuvinte ce le putui pronunța.

— Cine !.. Ce treabă mare... cel ce-o iutrefine pe dânsa... un conte, mai știu eu !.. Da-o dracului nu 'i femeie ?... putea să fie mai altfel de cum sunt toate ? Aide de aici !

Ei mă luă în brațe și mă sculă drept în picioare. Luându-ne de braț, ieșirăm la ușa bisericeii, la care stă bătrânul sacristan și vr'o doi cerșetori zdrențuiți. Plecarăm stradeje 'n sus și Ioan mă duse la el. Camera sa era mică și întunecoasă, și întunericul ei mai era ridicat încă prin un părete îngust, acoperit cu pânură neagră în mijlocul căreia era o cruce albă. În genere însă camera respira eleganță fină și artis-

ică, care contrastă foarte mult cu hainele sale mai mult unse și rupte. Cărțile aurite și legate stăteau în șir pe-o masă acoperită cu roșu, pe care erau risipite creioane, pensule, palete și colorii în cutii mari sau unse pe țeste de scoici marine. Mă trântii pe-un scaun, aruncând numai o ochire indiferentă pe toate aceste obiecte, ce'ntr'altfel de dispoziție mi-ar fi părut foarte stranii. De-o lature a păuurei negre spânzură un canaf alb de-un șnur asemenea alb..

Ioan apropie un scaun de-al meu și s'așează astfel, încât pieptul îi venia drept în umărul meu cel drept, apoi înconjurând c'un braț grumazii mei iar cu celălalt pieptul, el își plecă fruntea pe umărul meu drept și-mi șopti la ureche : «Azi rumb orice legătură cu viața, azi rumb legătura de amiciție cu tine, legătura de amor cu umbra, cu aducerea aminte a Sofiei. Toma, de azi înainte eu nu mai sunt al meu. Eu mă duc și te las pe tine aici..., dar înainte de-a merge voi să-ți arăt în ce consistă nebunia vieței mele, căci tu n'ai știut că eu sunt pictor».

El se sculă și trăgând șnurul alb dela pânura neagră, ce stă drept în față, văzui pe perete un cadru ce-mi părea viu. Ochilor mei turburi se părea cu adevărat viu.

Eră Sofia.

Părul ei cel cenușiu adunat într'o coroană, ca o citadelă, pe frunte, ochii ei profunzi, negri, străluciți, fața ei musculoasă și palidă, buzele subțiri și viete..., eră Sofia... în toată frumusețea ei cea originală,... blondă pe care numai Sudul o cunoaște... (căci numai astfel poate fi o adevărată blondă a Sudului). Ioan își împreună mâinile și se uită în extaz la acel portret mare ca'n viață... Ochii săi ardeau, buzele lui tremurau, eu stam speriat, uitit și mă uitam ne încrezut de realitate la această scenă, în care portretul pareă viu, real, și Ioan numai o umbră moartă, în care maiă doar ochii cei înfocați.

— Sărman cadavru viu, sărmană operă a imaginației mele! Ce greu a fost să te crez din haosul durerilor și al desperărilor, ce cumplit e să te sparg acum de stânca cea rece a deșteptării mele. Dar te sparg... căci tu ești singurul lucru, ce mă leagă de viață și de trecut.

El scoase un pumnal ascuțit și mic din sânul său și sfârtică cu o cruce curmezișă tot portretul, astfel în cât pânza se învălătuci în câteși patru părțile de cadrele de lemn aurite al portretului și sub el rămăsese gol păretele alb. Ochiul său eră sec, surâsul amar, căci lupta fusese cruntă.

— Tomo, zise el, eu mă duc, cu toate că nu te oblig să mă urmezi. Rămâi tu aici în casa mea — e plătită pe trei luni înainte, — aicea vei trăi comod și neturburat de nimeni, cum am trăit eu, dat cu totul nebuniei mele, picturci. Trăsura mă așteaptă de mult... adio!... Amica mea, gândește că n'ai fi avut-o nici odată și te consolă — Adio! Odată îmi scutură încă mâna și zbură pe scări în jos. Trânti ușa după el, ma trântii în pat și apăsai capul afund în perini, cu fața 'n jos, abandonându-mă cu totul durerii celei mai crude. Cât voi fi stat astfel, în nesimțire mai mult, nu știu...; când m'am deșteptat însă eră noapte profundă și orologiul vuiă o oră după miezul nopții. Aprinsei lumânarea și, sărind la portretul stricat al Sofiei, începui a combina pânza,... dar totul eră în zadar. Lângă cămin erau lemne multe și risipite. Le trântii în sobă și aprinsei un foc cumplit, trasei o mică sofa roșie în fața focului, cu cugetarea decisivă de a astupa soba înainte de a se potoli focul, astfel în cât să mă sinucid cu carbon. Am stins lumânarea și m'am pus în fața flăcărilor ce lingușiau gâtul căminului cu roșii limbe de balaur. Privind în flăcări, cu picioarele întinse și cu capul pe piept, viața mea toată mi se părea un fantastic vis de nebun, fără

înțeles și fără țintă, — prin limbele de flăcări vedeam parcă arzând toate cugetările mele, zilele mele, visele mele de fericire. Când focul nu mai era decât o grămadă mare de cărbuni acoperiți de flăcări vinete, atunci astupai soba și, așezându-mă în fața zgurei, îmi închisei ochii spre a adormi de moarte. Vântul urlă cumplit afară și ploaia cădea mărunță și rece pe geamurile ferestrei... Parcă vântul cu norii, tunetul și ploaia făceau nunta lor sălbatecă în regiunile cele negre a înnoratului cer de noapte. Prin șuerul cel monoton, de și puternic, al vântului am adormit și simțiam, parcă, cum creerii mei se paralizează de carbon. Murisem. M'am trezit deodată într'un codru verde ca smaragdul, în care stâncile erau de smirnă și izvoarele de ape virgine și sfinte. Printre arbori cântau privighetori cu glasuri de înger, prin cărări rătăceau umbre diafane și fericite și se perdeau prin verdura întunecată a dumbrăvilor sfinte. În depărtare vedeam o dumbravă de aur care cu freamătul frunzelor sale cânta o melodie molatică și lină ca aceea a undelor adormite. Intre toate umbrele sfinte și albe numai eu aveam corp.... Rătăcii ce rătăcii prin pădure, până dedei de un râu cu undele de argint, în mijlocul râului o insulă înconjurată de ape — cu păduri și grădini din al caror mijloc se ridică la ceruri o biserică naltă cu cupole rotunde — toată de aur gravat ce strălucia astfel, căci soarele curat se oglindia în cupola cea mare a bisericei. La țarm era o barcă de aur... Eu mă suii într' înșa și spărgând cu lopețile undele de argint ale râului, ajunsei la malul insulei. Aici totul tăcea, nu cântau paseri, nimic; numai din biserică s'auzia un cântec încet, trist, mormântaf, ca bocetul cel înădușit lângă patul murindului. Intrai, prin portalele de aur ale bisericei înăuntru. Pe jos marmură albă ca laptele, pe sus arcadele nalte de aur, stâlpii de aur... iconostasul cu icoane nalte și

palide de sfinți și îngeri de-o frumusețe supra-pământescă ce păreau suflate pe pânze de argint, în altar o masă de marmură cu sfintele taine... În biserică nu eră nimeni jos, ci numai sus în cor cântau călugărițe cântece de mort... Când dintr'o ușă văzui intrând cu lumânări de ceară albă în mână, chipuri palide, cu vălul lung alb ce așoperea și capul—astfel de palide în cătfața se confundă cu albul hainelor, ci numai ochii stinși ca de sticlă se mișcau trist în orbitele lor. Ele se mișcau încet-încet până în mijlocul bisericei... Eu mă ascunsei cu groază după o coloană de aur. Printre ele văzui o umbră... un bătrân cu părul alb, cu fața rătăcită și trasă, lumânarea sa ardea și el privea în ochiul lumânării cu buzele strânse, și ochii ficși... Mie-mi părea că-l cunoșteam. Răzimată de o coloană, drept în fața mea, stătea o fată palidă cu fața ca marmura' ceă vânăță, ea îmi zâmbi trist și-mi făcu cu mâna... Eră Poesis... Poesis! strigai eu... și deschisei ochii. Focul nu eră încă potolit.. fereastra însă deschisă și o vântoare suflă cumplit prin el. Gândiam c'o fi deschis'o vântul și mă dusei s'o închid. Când mă întorc însă... văd...

Corpul... s'ar fi însănoșit curând, însă ceea ce eră bolnav în mine, nebun de bolnav eră inima mea. Toce-mi aducea aminte de ea... de trădătoreea, le aruncam în foc care le consumă, cum se consumă inima și viața mea. Palid ca o umbră, eu alintam de-a lungul zidurilor orașului mai mult mort de căt viu. Fălcile mi se 'nfundase adânc, albul ochilor se îngâbenise și negrul eră turbure și stins, părul cădea în desordine pe gulerul uns și neșters al rocului meu—astfel umblam printr'o lume străină, din care nu făceam parte, — și când mă rătăciam în vr'o grădină publică, unde fețe roșii și vesele chicotau împrejur, pierzându-se printre arbori, eu credeam că sunt răutăcioase duhuri efemere ce și rădeau de durerea mea. Ori mi

se părea cum că 'n jur râdeau morți, ale căror fețe palid-galbene erau spoite cu roșu — ceea ce le făcea și mai înfricoșate, și mai moarte prin contrastul între adevărul morții și între simularea cea spoită a vieții. Altă dată mă pomeneam că mă uitam ore întregi în oglindă și mă strâmbam la mine singur, — și când mă treziam din asemenea atonie, mă înfiora siguranța c'am înnebunit și teama de mine însu-mi. Lucrul de care mă temeam mai mult eră nebunia; mi-eră frică să nu inebunesc. Ades mă pomeneam că privisem, fără să știu, câte o oră 'ntreagă în soare și că ochii mei orbiți de lumina lui caldă nu mai puteau destinge nimic ci un haos vânăt-roșu părea că pirotește și mă învârtește mereu, până ce mă treziam căzut pe iarba câmpului. Eram tâmpit, absurd, idiot. Astfel stam ades înmormântat în iarba mirositoare, albastri și mici fluturi de vară roiau prin flori, un soare cald îmi ardea drept în creștet, totul eră frumos cum is frumoase zilele de vară... eu singur nu cugetam nimica. Zile întregi cutreeram câmp până ce dădeam de râu. Acolo, de pe podul lui de lemn, mă uitam în valurile galbene cum zburau repezi ciorăind, valuri turburi ca sufletul meu sterp, turburi și neoglindeose ca inima mea moartă. Apa limpede ca cristalul nu-mi plăcea, — când dădeam însă de ea, începeam a o amesteca cu bastonul, până ce turburată de pământul cel negru, eră icoana vie a gândurilor mele.

Dar nu putea să rămână astfel. Incă o lună de-o viață astfel și știam că voi muri. De-aș fi murit, ce-mi păsa...; cine știe dacă adânc în pământ n'aș fi fost mai fericit..., dar aveam un tată bătrân. și a murit, însemnă a-l băga și pe el în groapă.

Într'o zi frumoasă de vară îmi făcui legăturica, o pusei în vârful bățului și o luai la picior pe drumul cel mare împărătesc. Mergeam astfel printre câmpii cu holde. Holdele mirosau și se cocau de arșița

soarelui... eu îmi pusesem pălăria în vârful capului, astfel în cât fruntea rămânea liberă și goală și flueram a lene un cântec monoton, și numai luții și mari picături de sudoare îmi curgeau de pe frunte dealungul obrazului.

Zi de vară pân' în seară am tot mers, fără să stau de fel. Soarele eră la apus, aerul începea a se răcori, holdele păreau că adorm din freământul lor lung — de-a lungul drumului de țară, oamenii se întorceau dela lucrul câmpului cu coasele de-a spinarea, fetele cu oale și doniți în amândouă mâinile, boii trăgeau încet în jug și carul scârțâia, iar românul ce mergea alături cu ei și pocniă din biciu, își țipă eternul său hăis-hol... Ascuns în maluri dormiă Mureșul, pe el trosniă de căruți podul de luntri, pe care-l trecui și eu... De departe se vedeau munții mei natali, uriași bătrâni cu frunțile de piatră, spărgând noui și luminând țepeni, suri și slabi asupra lor.

Una câte una s'aprindeau stelele tremurând în nemărginirea albastră a cerului când mai sus, când mai jos — și luna, bălana lor regină, palidă ca o mireasă, trecea ca o setere de argint prin norii albicioși și subțiri. Mai greoaie scârțâiau carele cu lemne ce veneau din munte; românii ședeau culcați pe foale în vârful carelor, sau mergând alături șuierau doine bătrâne și triste ca suvenirile trecutului. Toate farmecele unei nopți de vară — lună albă și stele aurii, fluerul melancolic și câmpii ce par a adorini, iar drept în față, bătrânii uriași de piatră, munții, ce acum păreau încununăți de stele ce tremurau asupra frunților lor.

Mergeam neoprit prin cărările albe ce duceau cruciș prin lanurile unele încă verzi — mergeam, până ajunsesei în poala răcoroasă a munților. De acolo apucaî pe-o pietroasă cărare de munte. Pe câte un vârf de deal vedeam arzând focuri mari, și oameni împrejur,

— din fundul codrilor ce'nconjurau cu o manta neagră-verde umerii munților vuia câte-un buciom durerea lui de aramă; pe lângă alte focuri vedeai par'că cum joacă fete și flăcăi, iar prin codrii rătăciți fluerau voinicii printre dinți și din frunze câte-o doină adâncă și plină de foc. Astfel treceam înainte alături cu zidurile de piatră ale muntelui, pe o cărare îngustă ce ducea mereu în sus, năruiță pe alocurea, pealocuri baricadată de bolovani rostogoliți din creștetul munților și înțepeniți în albia cărării. Săream peste năruițuri și bariade, și-am mers mereu, până ce luna apusese, focurile se stingeau, cântecele încetară, iar răsăritul se roșiă slab de faptul zilei. Aerul răcoros al dimineții îmi pătrundea pieptul, simțeam cum îmi amorțește gâtul de răceală..., până ce văzui satul meu, cu căsuțele lui mici, acoperite cu paie și risipite prin creerii de piatră ai muntelui, de ți se părea un sat de cuiburi de vultur. Trecui prin mijlocul lui pe lângă mica bisericuță de lemn și tocmai la capul satului mă oprii lângă bordeiul cel înfundat și sărac al tatălui meu. Prin ochiul de sticlă se vedeă lumină. Trăsei zăvorul de lemn de la ușa uscată și intrai înăuntru. Pe vatră mai ardeau vr'o doi tăciuni subțiri de nuele, tata dormia pe un pat de scânduri nalt ca vatra. După cuptor eră încă patul mamei acoperit c'un lăicer, deasupra lui eră o icoană veche și afumată a Maicei Domnului, dinaintea căreia ardeă o candelă mică cu untdelemn. Mă lungii pe patul mamei fără să'l trezesc pe tata și adormii curând, căci eram foarte obosit. Desdedimineată, până-a a nu fi ziuă, cocoșul cântă asupra bordeiului și auzii ca prin somn pe tata sculându-se, apoi luând în mâni apă din ciubăr și spălându-se pe față, făcându-și cruce și mormăind încet o rugăciune, luându-și ciocanele de pietrărie de sub laiță și plecând pe ușă afară, fără chiar să se uite în dărătul lui, și fără a mă vedeă din dosul cuptorului, unde dormiam.

A doua zi cam pe la amiază mă trezii și eu din somnul meu adânc și fără visuri. Nu știi cine pospăia prin casă și pe la vatră. Era o vară a mea, care băga vreascuri în foc și ferbea mâncare.

— Tu ești, Finițo, zisei eu sculându-mă, luându-i capul între mâni și sărutând-o.

— I, doamne! zise ea, surâzând, cu degetele la gură și măsurându-mă cu ochii din creștet pân' în tălpi. Ce mare te-ai focut... Uite! și barbă și mustăți... Da, tare ești galben, vere, pare c'ai fi îndrăgit?

— Nu știi tu, zisei eu, uitându-mă în ochii ei inocenți și lucitori,—nu poți ști tu ce am suferit.

Dar ce frumoșică eră verișoara mea. Fața albă și obrazii roșii, părul castaniu și desfăcut în două cozi întrunite pe spate neted, și cu cărare prin mijlocul capului, ochii mari căprii ce se uitau mirați la mine, sprincenele arcate și îmbinate, nasul fin ca al unei dame mari, bărbia rotundă și plină, iar când râdea, făcea două gropiți cochete. Cămașa albă, cu alțiți, și mânici largi, fota curată și nouă, iar picioarele goale. Cu cât o priveam, îmi părea mai frumoasă și-o sărutai încă odată.

— O! zise ea, râzând vesel îți iei la guri parca'ar fi dintr'al tău... ia fii bun, mă rog, de-ți cată de treabă, domnișorul!

— De-de! zic eu n'o lua în nume de rău... Și-apoi nu mă uit eu la ochii tăi... fie ei cât de frumoși...

— O! frumos! vine vărul pe la noi, și apoi lucrul ce mi-l spune mai întâiu e că ochii mi-s urâți! frumos!

— Da nu...

— Destul, las 'că știu... Domnu a fost la cetate... Nevestele de domn au ochii mai frumoși de cât ai mei, se'nțelege zise ea, punându-și râzând mâinile 'n șolduri, fiica Evei cea limbută cu dinții de mărgăritar.

— De-ai ști, Finițo, zisei pe jumătate râzând, de dragostea mea...

— Dragoste, — zise ea repede... ce dragoste? Și ridică cu curiozitate din sprincene. Ce dragoste?... spune-mi și mie... zău așa! Te rog, vere, adăugă ea încrețindu-și gura și plecând ochii cu atâta farmec, în cât numai pe sub gene se uita la mine.

— Sezi ici pe pat, zisei eu, apucând-o în brațe și punând-o să șează ca pe un copil obraznic..., eu mă așezai alături de ea, îi înconjurai grumazul cu brațul meu și începui să-i povestesc amorul meu și nenorocirile mele. Ea ascultă cu'n fel de seriozitate și cu o atențiune copilărească, și când se uită drept în ochii mei, ei se umplură de lacrimi.

— «Sărmanul văr», zise ea, sărutându-mă cu atâta dulceață și tinerețe.

Oalele fierbeau pe vatră.

— O! zise ea, ca aducându-și aminte, trebuie să-i duc merinde lui tatăl-tău! Las' că ne mai vedem noi deseară, mâini dimineață... zise ea și drese ce drese, apoi luă vr'o două oale din cele pline, surâse și cu ochii și cu gura, și plecă pe ușă, și prin sat înainte.

Nu mult după aceea veni și tată-meu, care auzise dela fată, că venisem acasă. El mă strânse în brațele sale. Capul său eră mai alb, creștii de pe frunte și brazdele din față mai adânci, iată toată schimbarea ce-o băgai de seamă la el, destul însă ca să mi se umple ochii de lacrimi.

Am stat mult acasă, într'o atonie monotonă și moartă. Între grinzile casei gâsisem o carte, cu scoarțe de piele roase de molii, cu marginile roșii— în ea erau niște povești-manuscrite, cu litere bătrâne, iar literele începătoare paleografate cu roșu... de sigur vr'o reminiscență de-a preotului celui bătrân, ce murise de mai mulți ani. Cu cartea aceea în mână, stăteam zile întregi lungit pe prispa casei, la umbră, și descifram mașinalmente slovele cele bătrâne, ori priveam cu ochii drept în grinzile afumate ale streșinii, până ce

'mi simțeam capul ridicat și pus în poale. Mi 'ntorceam ochii peste cap..., eră Finița ce-mi așezase capul meu pe poalele ei și începea a-mi povesti ba cimilituri, ba basme, ba-mi cântă cu vocea jumătate câte-o horă ori câte-o chiuitură cu vorbe cu tot. Astfel ședeam lungit seri întregi cu capu'n poalele ei —pe când vitele se întorceau mugind greu de prin munți, iar telencele dela gâturile vacilor cu ugerul greu de lapte sunau, a lene și melancolic prin atmosfera cea dulce a serii.

Revoluția ardeă în câmpia Transilvaniei, dar mie ce-mi păsă de toate. Pentru realitate eu eram omorât... Nepăsarea leneșă, lenea de-a cugetă, lene de-a simți, abrutizarea cea mai adâncă și mai idioată, iată ce făcuse din mine amorul unei femei. Insuși numele ei, Poesis, nu putea să excite nici un simțimânt în mine. Eră ceva ce murise de mult pentru mine, ce uitasem de mult—lucru de care îmi eră greu să-mi aduc bine aminte;—căci nu cugetam să-mi fi ucis inima și să-mi fi omorât inteligența... și cu toate astea tocmai aceea era, ce nici nu-mi trecea prin minte.

Venise toamna și îngălbenise codrii din umerii bătrânilor munți, pe vârfurile lor negurile deveniau mai dese, în fine într'o zi ne pomenirăm cu cei dintâiu fulgi de zăpadă înecând cu puful lor de argint aerul neguros și rece al munților. Prin sate colinda vestea cum că se ridicase Românii împotriva Ungurilor, și împăratul Codrilor bătrâni și ai munților suri și sterpi adună pe vulturii din viziunile lor stâncoase împrejurul flamurei românești. În creerii împietriți ai munților și 'n aerul lor cel rece flutură tricolorul, flutura libertatea Transilvaniei.

Intr'o noapte am văzut un spectacol măreț. În culmile munților, pe frunțile lor de piatră, care de care mai înălțate, se aprindeau, unul câte unul, focuri

mari—părea că munții însuși se aprinsese. Imprejurul focurilor vedeai șezând cete întregi de oameni și lăncile culcate pe umere străluciau în aer... lănci de coase, cari în urmă erau să devie spaima inamicilor. Din creștetele munților României sloboziau roți înfășurate'n paie și aprinse, cari se rostogoliau cu o repejune demonică, până se pierdeau hăulind în prăpăstiile adânci, în inima pământului. Buciumele sunau din vârfuri, astfel în cât ți se părea că sufletele de aramă ale munților se trezise și sunau a moartea lumii: Culme cu culme ardeă, atâția uriași ochi roșii, câte unu] pe o frunte de deal. Codrii bătrâni trosniau amortiți de iarnă, stelele și luna erau mai palide 'n cer, cerul însuși părea mai sus. Eră unul, din acele spectacole mărețe, din acele tablouri uriașe, pe care numai Dumnezeu le poate zugrăvi pe tabla întinsă a lumii, înaintea ochilor uniți și a inimei înfrânte.

Revoluțiunea pătrunsese în munți. La noi, cari eram mai în poalele munților, veneau honvezii ca să recruteze oameni tineri, însă aceștia o apucase de mult la Iancu. Oamenii mai maturi așteptau ca eu să mă fac primbunul¹⁾ lor—însă eu, în starea în care eram am fost nesimțitor și imposibil pentru aceste cauze mari. Cu toate acestea satul eră vizitat adese ori de către tribunii lui Iancu, adesea cete întregi găzduiau peste noapte pe la noi, spre a pleca înspre ziuă iar, fără ca honvezilor să le fi trecut prin minte, ca să-i surprindă cândva. Însă într'o noapte auzii impușcături prin vecini. Speriat sar` din așternut, ies afară și mă sui pe gard, ținându-mă de parii lui, astfel în cât dominam cu privirea asupra unei părți din casele vecine. Văzui o casă înconjurată de honvezi și pe unii trântind cu paturile puștii în ușa casei, pentru a-sforța intrarea. Dar în momentul acela văzui fulge-

1) Tribunalul, nota lui Eminescu,

rând prin ferestrele casei împuşcături, și auzii vaelele celor ce-o înconjurase — ușa se sparge cu repezi-ciune și dinăuntru ieși un june palid cu capul gol, cu sabia în dinți și mâinile înarmate de pistoale n-tinse pe care le slobozi drept în capetele celor ce stăteau în ușă. În urma lui o ceată de oameni înarmați cu lănci împungeau în dreapta și n stânga și, răzbind prin ei, fugiră mereu până'n risipiturile unei stânci, prin care, pierzându-se, nu vedeai în lună de cât oțelul țevilor întinse și împuşcăturile trimise în ceji ce cotrobăiau acum prin casă.

Dar pe acel june palid, cu capul gol, îmi părea că'l cunosc. Deși-l văzusem numai la lumina fulgerilor din puști, totuși îmi părea că nu putea să fie altul de cât Ioan. Mă întorsei în casă și mă culcai iar; însă'mi eră cu neputință să mai închid ochii de gânduri. Dacă acela va fi fost Ioan... iată ceea ce-mi umblă mereu prin cap... căci de va fi fost el, dicisiunea mea eră ca și luată... trebuie să-l urmez.

Astfel zvârcolindu-mă în patul meu, părea că demonii toți intrase în sufletul meu cel turburat, asemenea unor visuri aieva... unor visuri cu ghiarele de fier. În toate părțile mă întorceam spre perete — dar peretele părea zugrăvit cu chipuri roșii ca acele ale icoanelor de lemn din bisericile bătrâne — mă întorceam spre cuptor, dar cărbunii ce ardeau vineți pe vatră păreau roșii ochi de demon, cari se întorceau cumplit, iar fumul cel verde ce se înalță în sus, mi se părea că văd fluturând părul despletit și sur al unei furii crâncene. Imi închideam ochii, ca să alung toate visurile acestea... Un somn părea că mă cuprinsese, însă somn cu durere de cap și cu bătăi de inimă. Creeri mei părea că-i stoarce o ghiară de lemn, pieptul meu părea apăsător ca de o piatră, părea că e cine-va pe mine care-mi stingeă suflarea, care m'apucă cu brațe lungi și teribile și mă aruncă

într'un abiz întunecos, unde cădeam mereu, mereu... Astfel între cer și iad văd piscul cel de piatră sfârâmat al unei stânci, pe cari mi se părea c'am să cad. C'un țipăt teribil mă zmucesc pare-că din cursul ce-l luase corpul meu în jos, dar în momentul acela ajung de stâncă, o durere cumplită... îmi spărsesem capul de ea... Mă trezii. Căzusem într'adevăr... dar de pe pat jos. Focul licăria încă și înaintea Mamei-Durerilor ardea candela cea mică, luminând fața ei cea sfântă. Imi făcui o cruce și mă sculai drept în picioare.

Eră cu neputință să mai dorm sau să mai rămân; ci decisesem de-a urmă primei mele impresiuni, aceea de-a mă duce 'n lume, unde mă vor duce ochii. Băgai vreascuri în foc, care începură să trosnească vesel și să arunce scânteii cu pară. Apropii de foc un scăunaș scund, luai dintr'un colț al bordeiului coasa tatei și șezând pe scăunaș începui la lumina focului de vreascuri, să cioplesc c'un cuțit de brâu, să cioplesc cu băgare de seamă coasa și s'o prefac în lance. Făcui ca coasa să stee drept în vârful mânerului și-apoi, luând o cute de piatră, începui a o frecă de ascuțișul, și mai cu deosebire de vârful coasei, până ce se ascuți ca un briciu, în cât suflând cu 'n păr de-asupra'i, s'ar fi tăiat în două. Din nenorocire tatăl meu dormia așa de dus, în cât n'a auzit nici cum ascuțisem coasa, nici cum apoi, luând două pistoale lungi și ruginite de sub pat, le încărcai cu praful de pușcă dintr'un corn de bou, mi le pusei în brâu, luai o țundră veche pe umeri, o căciulă de oaie în cap lancea de-a umere și ieșii afară din casă. Afară eră rece, însă o lună frumoasă plutiă în câmpia cea albastră a aerului. În casa cea vecină, unde se întâmplase lupta, ușa eră căscată cu desăvârșire, în mijlocul casei la pământ ardea un foc mare ce-l aprinsese soldații, pe când ei înșiși ședeau trântiți pe fân

cu puștile puse alături, cu lulele aprinse în gură; la foc fierbea o oală mare, iar ei, vorbind din când în când, scuipau când în foc de-a dreptul, când alături. Fețele lor erau sălbăticate, îndobitocite. Caii lor cei înșeuși erau legați afară, de parii gardului, — ci mai încolo de toți era un cal sur, cu gura nepușă în zăbală, căci mânca dintr'o legătură de fân ce i-se pusese înainte. Inconjurai casa pe dindos, astfel încât venii lângă calul sur fără a trece pe dinaintea ușei deschise. Iau cuțitul din brâu și tai repede curelele legate de gard, pui mâna în coama calului și 'ntr'o clipă sunt pe el și-l izbesc de-i răsună coastele. Ca turbat asvârle din copite, nechiază una, dar o și rumpe de fugă, încât zburam prin noapte ca purtat de un duh spaimă, fără să mă uit în urmă. O împușcătură auzii în urma mea, glonțul îmi vâjii pe la ureche; dar lăsându-l fără frâu, izbindu-l numai în coaste, el fugea, spărgând cu corpul lui ferbinte și fumezând de sudoare aerul cel rece al nopții. Zguduitura cumplită ce mi dă fugând, mă cutremura în toat fibrele corpului. Lancea ce-o țineam de-a umere fulgeră la lumina lunei și sfâșia aerul nopții, pe când cremenea de munte de sub copitele de fier ale calului zburând, scânteia, trosnind și trezind ecoul cel adormit al munților. Calul mă ducea mereu, astfel încât în urmă nici se părea că aș călări, ci că aș pluti între cer și pământ, dus de-un geniu nevăzut mereu înainte, răpit de-un balaur din poveste, de un zmeu c'o falcă 'n cer și una în pământ. Cât oi fi zburat astfel, nu-știu, numai deodată simții cum că calul poticnește una și-apoi începe a merge mai încet și mai greu, suflând greu, cu nările și gura plină de spume. Fără s'o fi băgat de seamă, eu ieșisem din munți și mă aflam pe șes.

Până aici mersesem ca prin somn. Câte făcusem până acum, toate le făcusem pe neștiute, dominate de-o dorință pe care eu singur nu mi-o puteam defini,

de-un împlus întunecos și fără senz. Acum îmi frecai ochii și începui a privi în jurul meu. Din dărătul meu munții, înaintea mea departe mureșul, într'o parte un orașel, care aprins din multe părți începuse a arde. Departe eră cam čale de două ceasuri. Calul eră obosit și nu mai puteă merge de cât la pas. Il îndreptai spre orașel. În curând însă suflarea cea limpede a aerului de noapte începù a deveni mai rece și mai iute. Deși cerul eră senin, ace mici de ninsoare începură a'mi izbi fața și fruntea; îi dedei un împlus nou calului, care-o începui în treapăt. Din ce în ce vântul creșteă și prindeă aripi, până ce mai repede de cât treapătul calului meu începui să mă pătrundă cu frigul lui prin toți porii vechilor mele haine. Orașul se aprindeă din ce în ce mai mult; cu cât mă apropiam, păream a distinge vaete slabe și depărtate, calul fugeă mai iute, vântul începui a vâji și a flueră, astfel încât vedeai cum creșteau aripile flăcărilor ce se nățau la cer. Din ce în ce mă apropiam, din ce în ce vedeam cum vântul s'aruncă cu furie în brațele mării de foc care creșteă în toate părțile, prinzând din vântul cel rece și barbar mii și mii de suflete eroice și rezezi. Vaetele și boccelele s'auzeau cumplit, astfel încât pietrele s'ar fi sfărâmat de durere auzindu-le, orașul înflăcărât prin foc și vânt se unise cu cerul, căci între cer și pământ nu mai eră deosebire. Flacăra zbură pezișă după îndreptarea vântului, aerul ardeă cu fum cu tot, cerul se dogorise, astfel încât albastra lui boltă amenință să se aprindă și a se nărui. Prin nori de fum roșii vedeai amestecate ca ochi de aur stele timide și tremurătoare. Pământ, aer și cerul asupra-le erau cuprinse de acelaș foc... Calul meu fără preget și îmboldit, zbură poticnindu-se. Aproape de oraș, mă coterăi de pe el... pusei lancea în șanțul de-ațătura drumului împărătesc, înfipsei în căciula mea o pană roșie și suindu-mă pe cal întrai

'n stradele aprinse din amândouă părțile ale orașului. Vuetul cel sălbatec al tobelor inamice, casele năruindu-se, mistuite de flăcări, prin ferestrele plesnite ieșind flacărea neagră-roșie cu fum negru... astfel șirele caselor păreau puse în ordine de bătălie cu capetele arzânde, cu ochii cei plini de flacăra și fum. Oamenii alergau și țipau, stradele negre foiau asemenea mușinoiului de furnici, unii cărau și duceau lăzi, cu fața speriată și ochii holbați la soldații ce nu știau ce urmări, — prăzile ce fugeau, femeele ce pe jumătate goale alergau pe străzi, despletite și palide, asemenea stafiilor... Bărbații lor aruncați sub roțile carelor sau izbiți cu capetele de murii casele arzânde, trântiți pe petrișul străzii, gemeau pe ici pe colo, morți sau pe jumătate morți... Copiii țipau cu ochii plânși și îngânau nearticulat numele mamelor lor. Cu pistoalele în mână, cu cocoșul tras, îmboldii calul de trecu prin strade peste cadavrele de oameni, peste căruți sfărâmate, peste lăzi sparte din care curgeau haine și unelte, peste mobile rupte, peste animale ucise—treceam ca sălbatec prin acest cumplit spectacol, prin această dramă teribilă și sfâșietoare, iluminată de focul cel larg al incendiului. Intr'o parte și 'n alta șirurile de case arzând — pavagiul de piatre mărunte și albe, acoperit de cadavre și umplut de sânge negru, lumea toată cuprinsă de vai... jos omorul și noaptea, sus nouri și fum! Iată întregul acestui spectacol înfricoșat.

Știam aicea casa unui preot; trebuia să mă duc la el. Cât mă bucurai când, ieșind în suburbiul întunecos și plin de grădini al orașului, văzui cum că acolo nu arde nimic. Grădinile înconjurate de un hățiș des și stufoș, deși scuturat de toamnă, se întindeau alături cu strada, pe când după acel tufiș ascuns între arbori se vedeau casele. Ajunsei și înaintea casei preotului. Poarta era deschisă și răzimată în amândouă părțile.

Ferestrele erau deschise, și prin ele se auzeau vaetele cele slabe ale unei femei. A intră astfel cum eram în casă, eră a mă expune păricolului vădit. Mă apropiiai așa dar de fereastră și privii înăuntru. Dar ce văzui, Dumnezeuul meu!

Casa plină cu oameni care de care mai beți și mai sălbateci, cari ședeau răsând și ținând înaintea unei buți de mărime mijlocie, desfândată. În păriletele din dreapta ferestrei, pe care mă uitam, eră un oblon în fundul căruia eră icoana de lemn a Maicei Domnului, dinaintea căreia ardea o candelă mică jumătate cu untdelemn, jumătate cu apă. Pe oblon și deasupra în cuie eră asezat busuioc uscat și flori galben, cari asemenea se uscase. Sub oblon eră masa cu cărțile bisericestii ale preotului legate în piele, vechi, risipite — unele căzute pe jos. Oblonul cu icoana erau în păriletele dintre camera aceasta și alta mai mică alături. Preotul eră spânzurat de un cuiu mare de fier, deasupra ușei... Ochii lui erau întorși cumplit, din gură peste barbă curgea spuma cea vântată a morții, mâinile sale erau dinainte legate. Alături c'un părilete stă răzimată fata lui, palidă ca varul, cu marii ei ochi negri, înfundați, înconjurați cu mari cearcâne vinute, rătăciți ca ochii unei nebune. Buzele vinete și apăsate, părul negru ca noaptea, despletit, ce flutura în jurul gâtului ei alb ca marmura cea moartă..., haina lungă și neagră de mătasă, îi dădea aspectul unei furii a durerii, unei dureri înmărmurite. Ochii erau seci și priveau într'o desperare demonică și nebună asupra acelor oameni roșii de beție, cu ochii străluciți și murdari, cari tăvălindu-se pe pământ o priveau cu o ardoare sălbatică și neumană.

— Hohol!.. răcni unul din ei cu fruntea mică, cu fața grasă și roșie, cu ochi mici și verzi, cu părul roșu ca focul.. Ohol frumoasă fată... ce cauți așa... cel c'am spânzurat pe tată-tău.. popă blăstămat! Razi tu de ell.. Ce-ți pasă ție,.. tu cu noi ai să trăiești,.

ai să fii ibovnica mea, puiule! Hehehel! zise el râzând și abia ținându-se pe picioare... Cum îți par eu, fata mea? frumos? hai?... frumos băiat... chipos m'a făcut mama... roșu coleă... hehel și-i place băiatul frumos și roșu fetei cele albe... așa-i că i place?..

— Cu astea se apropia de fată, ale cărei buze se căscase de spaimă și care tremura ca varga... El vrea să pună mâna pe ea,.. dar ea cade în genunchi.. Desolată și frumoasă, ea îndreaptă ochii ei mari ce-ar fi putut mișca o inimă de aramă..

— Te rog, zise ea, omoară-mă. Omoară-mă și pe mine ca pe tata, căci îți voi mulțumi.

— Hehehel nerozie!... Ce? să mori, auzi! Auzi, Istvan, să moară ea! Nu, nu, nu! adăuga el râzând proteste, tu nu trebuie să mori.

— Nu trebuie să moară! adaosera toți, râzând care de 'ncotro: ea-i nevasta noastră, a tuturoră... Nu trebuie să moară.

— Eu am căzut întâi, la sorț, zise canibalul, lăsa-ți-mă cu ea singur!... Ceilalți se sculară spre a ieși din casă...

C'o deciziune teribilă, sărmana fata se repezi cu furie, izbindu-se cu creștetul capului de perete, însă, numai leșinată, ea recăzu în brațele canibalului, care c'o strânsoare murdară, cu hainele dehămate și cămașa deschiată la piept, astfel în cât i-se vedea pieptul plin de păr roșu, el voi să apese gura lui murdară și cu mustați roșii, rare, pe buzele ei cele vinete ca porumba.. O simți ea aceasta și cu o ultimă sfortare se rupse din brațele lui.. Eu întinsesem pistolul prin fereastră, în momentul când ea deschise ochii.

Era să fugă pe ușă, dar văzând arma întinsă... ea rămase dreaptă, o înmărmurită statuie a disperării sublime, cu mândrie de leoaică în față, c'o strălucire sălbatică și virgină în ochi. Cu mâna sigură slobozii drept în pieptul ei... nimerisem bine, căci c'un surăs

ce deveni angelic ca al unei martire, ea căzu de-a-lungui pe pământ. In momentul acela, unгурul scăpase din mână, la pocnetul armei mele, sfeşnicul de lut cu o lungă lumânare de seu. Deodată intrară şi ceilalţi colegi ai lui, aprinseră lumânarea şi se apropiară abia ţinându-se pe picioare, cu ochii holbaţi şi miraţi, de cadavrul întins drept pe pământ, cu mâinile încruciate pe piept, al bieteii copile moarte. Eră pericol să mai stau la fereastra aceea ; înconjurai casa, intrai pe o altă fereastră în camera de alături a aceleia în care se întâmplase catastrofa, şi care eră despărţită numai printr'o uşă (din norocire închisă cu cheia) de locul acelei barbare crudelităţi.

În camera d'alături găsii lesne oblonul cu icoana Maicii Domnului. Pe partea de dincoace eră un geam de fereastră. Il deschisei şi luai iute icoana răzimată de geam, luând tot-odată şi candela şi stingând'o într'o clipă. După obiceiul caselor de ţară, între amândouă casele eră un oblon mic, de sticlă, prin care puteam observă iarăşi toate.

Frică nu-mi eră, pentrucă n'am-ţinut niciodată mult la viaţă, şi-apoi eram decis, să mi-o vând cam scump în cazul unei lupte.

— Hehe ! zise hâdul cel roşu, ai murit, bată-te-ar Dumnezeu fată de popă ! şi-o izbi cu piciorul.

Intr'adevăr eră moartă.... Haina ei cea neagră se răslăţise pe pământ..., ochii cei mari se închiseseră, şi cu toate durerile un zâmbet amar, dar sublim înse-ninase faţa ei cea moartă, fără sânge, albă ca pânda lînţoliului. Mâinile, unite drept asupra acelei inimi ce-ropusesem c'un glonte, nu lăsau a se vedeà rana şi pe haina cea neagră curgeà un şir de picături de sânge. Eră frumoasă astfel... acea martiră sfântă, albă şi virgină, zăcând întinsă pe pământ alături cu acele figuri satanice şi dobitoceşti totodată.

Unul din ei dà vânt preotului şi'l clătină de pi-

cioare într'o parte și într'alta, altul îi atinse lumânarea de barba lui cea albă, care prinse foc și începură arde în sus... Pielea cea vânăta de pe fața bătrânului începură să plesnească, genele albe și lungi se aprinseră, pielea de pe ochi arzând se trase în sus, astfel încât ochii încălucii se holbau salbatici și întorși către acei oameni stupezi. Într'adevăr era un spectacol cumplit și infiorător! Barba arsă, fața neagră de pârlită, ochii întorși și infundați, gura deschisă, plină de spume ce fierbeau la arsura focului... În fine un cap de mort schilod, care-și îndreptă ochii săi, ce păreau a vorbi cu toată cumplenia faptelor, către acei oameni ce râdeau și cari în tâmpirea lor nu puteau înțelege rânjetul cel sec al mortului.

— Hehe! zise Ianoș, voi râdeți de popa, eu de fata popei. Ce, crezi că moartă a scăpat de mine?... Nu, nu, nu! Ehe! fată, scoli că Ianoș vrea să te sărute. Și cu asta o târâi de braț din casă astfel încât praful podelelor umpluse și hainele ei cele negre. Deși nu înțelegeam bine pe canibal, însă o idee nefastă îmi trecu prin minte: dacă acei oameni într'adevăr ar fi putut fi așa de sacrilegi, ca să violeze până și cadavrul unei virgine. Dar deodată cu această idee, scânteia în capul meu și ideea unei răsbunări infri-coșate.

A fost fapta unei minute să mă descult, și pe din dosul casei să car, pe-o scară ce suia în podul casei, o mulțime de pae uscate, pe care răspândindu-le în tot întinsul podului, le dădui foc. Mă scoborii iute, și fiindcă ușa dela tindă era cu cheia în ea pe din afară, o trăsei în clanță și întorsei cheia, fără ca cei morți beți în casă să poată băga de seamă ceva. Numai fereastra cea deschisă era loc de ieșire. Dar c'o furie supraumană, eu dusei o claie întreagă de pae sub fereastră — și apoi ridicând din țâțâni, poarta cea mai mare a curții o trântii peste fereastră, iar

sub ea aprinsei paiele, cari, uscate și 'n vânt, începură a arde. În momentul acela cei din casă părură a se trezi, căci c'o furie teribilă începură a izbi în ușe. Dar ușa eră îndoită, de brad uscat și bătută peste tot cu teribile cuie de fier. Săriră la fereastră, însă poarta în fereastră se aprinsese și eu puseseam asupra'i și o a doua poartă și înc'o clae de pae. În momentul acela acoperământul prinse foc, grinzile începură a trosni, vântul amestecându-se cu flacăra ce arsese pân'acum închisă, o înzeci într'un moment și urletele feroase ale canibalilor îngropați în flăcări se auziau asemenea vaietelor celor osândiți la focul Gheenei.

M'arunca pe cal desculț cum eram, și isbindu-l în oaste începui să iau drumul înapoi prin oraș, flăcările erau mai domoale, stradele pustii și cadavrele erau pe-alocuri așezate clae peste grămadă. Călării repede până ieșii afară din oraș, unde, la drumul împărătesc, luându-mi lancea din șant, scoțându-mi pana roșie din căciulă și dând'o vântului, o apucaii călare îndărăt spre munte, deși nu spre satul meu. Dădui de-o cale de munte, pe care începui a'mi mână calul, care încet și poticnind, suflând greu, pocniă a lene cu copitele bolovanii mari de prin încovoiturile cărării dintre stânci. Din ce în ce aerul deveniă mai liber și mai rece, dar din ce în ce cerul deveniă mai senin și luna spârgea cu fața ei cea galbenă vălul argintiu al norilor. Capul meu eră așa de pustiu, cu amestecul fără înțeles al unor colori varii, roșu-negru-verde-galben, toate amestecat pe unui și același loc, în fine un nesens absurd ce semăna cu gândurile unui idiot, iață aceea ce se învârtiă în capul meu. Impresiunea ce-o făcuse asupra-mi toate scenele precedente eră aceea a unui om nedormit de mai multe zile, cu creerii turburi de insomnie, cari umblând printre oameni visează aieva și mîntea lui croiește pe

fața oricărui cunoscut trăsuri adânci, grime întunecate, proiecte funeste,—care vede pe pereți umbrele lungindu-se și primind conture umane, ochilor căruia i se pare că apa limpede privind la ea se colorează —o dispozițiune a sufletului, în fine, în cuprinsul căreia nici un concept priceput de simțuri nu intră neturburat, neparodiat, la cunoștința internă. Imi pare că trecusem printr'o poveste cu zmei și crudelități, dar în al căror cuprins, pe alte locuri și pe alte țărături, amanții rătăcesc de-a-lungul lor în umbra și verdele dumbrăvilor, cu fețele argintate de lumina unei palide lune ce zâmbește prin nori, și înseninate trist de plăcutele visări ale amorului. Eră noaptea aceea a a unui roman cavalersc fără înțeles—din evul mediu —dar în care nu mai eram în stare de-a transpune tablourile colorate cu sânge, cu foc și cu negrul-vânăț-roșu al fumului, cari trecuse turburi cu hidrocasele lor fețe de mort, cu satanicele roșii fețe vii, ce trecuse pe dinaintea ochilor mei. Toate astea s'amestecau în sufletul meu cel turbure, și din acest amestec se născu o tâmpire cumplită a organelor de cugetare și simțire, care-mi obosiă capul, astfel în cât simțiam că mi-e somn înainte de toate. Naturile cele tari dorm mult înainte de o catastrofă, — eu cred că ele dorm mult și adânc și după o catastrofă, — căci nimic nu tâmpește și nu face nesimțitor pe un om de cât astfel de spectacole teribile. Ajuns în culmea unui deal prin care stanele de piatră stăteau risipite asemenea oilor albe dorminde, cu argintia lor lână în lumina albă a lunii, eu mă coborîi de pe cal și-l legai de ramurile cele strâmbe și noduroase ale unei tufe cu frunze galbene și mâncate de frig. Eu singur, în nesimțirea cea mai mare, trăssei căciula de oaie peste urechi și ochi, îmi așezai capul pe-o piatră și corpul pe-un morman de frunze uscate și adormii.

Visul, o lume senină pentru mine, o lume plină de

raze clare ca diamantul, de stele curate ca aurul, de verdura cea întunecoasă și parfumată a dumbrăvilor de laur,—visul își deschise auritele lui gratii și mă lăsă să intru în poeticele și etern junele lui igrădini pendante ale Semiramidei, grădină a cărei treaptă de sus unită cu cerul, răsfăță în lumina cea etern neturburată a soarelui un eden frumos cu largi alee de palmieri, cu cărări acoperite cu nisip alb, cu avusuri de raze lungi și diamantice, cu stânci zdrobite, de smirnă, prin săpăturile cărora ciorăiau și picurau curate ca cristalul însă, dar aierisit de dulcele și mirosul ambrei: nectarul cel adormitor al Orientului. Și toate acestea asupra norilor! Cerul era senin ca o boltă de smaragd susținută în Orient și Occident de oglinzile cele verzi și săltânde ale mărilor... nu mai într'un loc cerul părea dogorit și ars și era o mare gaură în cer din care cădeau la pământ pietre și risipituri de murii ce vedeai într'un loc. Aceste pietre căzând una câte una pe pământ formau par'că lângă Mureș, ruinele unui oraș pustiu, nelocuit de nimeni, ars, pătruns prin ferestrele pustii și negre de fluerele cele sălbatice ale vânturilor reci.

Dar deodată păru, că lumea se'nșenină, că gaura în cer începe a deveni din ce în ce mai mare și mai largă, în cât prin ea se vedeă asupra boltei albastre ce'nbrățișează pământul o altă boltă cu mult mai naltă cu mult mai largă, însă de-un aur curat și limpede ca lumina cea galbenă a soarelui, astfel încât întreagă acea boltă părea un soare mare care îmbrățișă o lume, lumea de-asupra cerului. Aerul tot era o lumină de aur—totul era lumină de aur amestecat cu gemătul lin, lin și curat al arpelor de argint, în mâinile unor îngeri ce pluteau în haine de argint, cu aripi lungi, albe, strălucite prin întinsul aceluia imperiu de aur. Pluteau ca genii abia văzute, umbre mai transparente, cu pelița vânăta ca marmura ce pare moale

cu ochi mari albaştri, cu lungi bucle negre, ce înconjurau fața lor albă și cădeau pe gâturile marmoree și pe hainele de argint în falduri lungi, ce muiau corpurile sublime cu albeața și moliciunea lor.

Printre acei îngeri albi și cu ochi mari albaştri — văzui unul cu mari ochi negri, alb ca și ei, însă cu fața slabă, și muiat în lungi și strălucite haine negre, cu mâinile unite pe piept, el plutea prin aerul auriu cu ochii mari îndreptați în sus și plini de lacrimi. Eu îl cunoșteam. Acel negru păr și despletit eu îl văzusem, acea tristețe adâncă și sublimă eu o văzusem, acea desperare fără margini, a căreia unică stea e Dumnezeu, își gravase trăsurile ei adânci într'o față și dinaintea mea și o văzusem. Cerul eră senin și vesel, un singur înger eră trist... Eră Maria fiica aceluî preot bătrân, divinizată, schimbată la față... mie însă mi se părea că e geniul martirei națiuni românești, geniu palid și plâns, a cărui siugură speranță e Dumnezeu, a cărui singură tărie : cerul.

Dar bruma rece a nopții se așezase asemenea unor urdori de argint suriu pe genele mele lungi și negre, ochii îmi răciră în cap și se treziră. Luna apusese de mult, cerul eră mohorât... și în Orient departe răsări o auroră murdară și somnoroasă, care abia roșia cerul cel vânăț-sur. Imi scuturai corpul cel plin de frig..., îmi ridicai căciula de pe ochi, trezii calul care se trântise și el pe brânci la pământ și închisese ochii lui cei mari și cumiți. El sări de jos, îl încălecai și începui a trevesă înainte munții. Cu cât mergeam înainte, calul îndoia pașii săi, căci mersul îi părea și lui o bine-facere, pentrucă-l încălziă. Curând răsări și soarele și din ce în ce se suiă pe cer, cu atât tomnatecele sale raze deveniau mai calde și mă ardeau în spate. Mă coborâi de pe cal— lancea mea lucia în soare—eu alături cu calul traversam desculț prundul cel mărunț acum al căilor de munte.

Pe-un creștet de stâncă văzui șezând în soare, cu lancea înfiptă în pământ, cu picioarele întinse și c'o lulea printre dinți o avangardă de Români, care păzia munții. Mă apropiai de el.

— Bun găsit voinice, zisei eu, puind mâna pe gâtul, neted al calului, n'aș putea găsi pe-aicea pe cutare și cutare (numii numele lui Ioan).

— Ba cum să nu. Il găsești, că-i pribun la noi zise omul meu, scuturându-și lulea cea arsă de pământ, astfel în cât căzu din ea toată cenușa.

— N'ai putea să mă duci la el, zisei eu.

— Nu, zise el, scoțând dintr'o pungă albă și strânsă la gură niște tutun verde-negru și apăsându-l cu degetul cel mic de la mână în luleaua lui. Nu pot să-mi las locul, zise el; trebuie să stau de pază aici, dar uite, apucă înspre deal, c'apoi dai de loghar. Cu asta scoase din chingă o sulă subțire și străpunse tutunul aprinzându-l c'un lemnuș alb la capăt. Când începu să tragă din pipă, mustățile cătau în jos a oală și ochii se holbau naiv la gura lulelei, cu atențiunea cea mare de a o vedea curând arzând ca un cărbune. Căciula creată de oaie i-se lăsase pe ochi.

O apucaii tot mereu mai la deal și acolo văzui pe lângă focuri mari și aprinse în lumina soarelui, focuri ce lingeau cu galbenele lor limbi lungi aerul cel senin și rece, șezând roată de jur-împrejur cețe de români, iar pe frigări lungi frigând berbeci și oi, chiuind, cântând, horind... într'o parte unii jucau, pisând pământul pietros cu opinca cea ușoară, pe când unul șezând pe un bolovan flueră în fluer de soc. Chiuiturile vesele, fumul înălțându-se din focurile multe, fețele cele curioase cu ochii lor cei vii, cari de care mai mari, în fine acolo-l vedeai pe român cu fața arsă, dar adâncă, cu ochii căpriei și vioi, cu pletele lungi, crețe, negre strălucit, cari încadrau frunți largi și netede, mustața neagră, nasul de vultur, bărbia

cam ieșită ca a războinicilor străbuni. Sumanele cafenii ce spânzurau pe umere, cămașa cea albă ce slobodă dezvăliă pieptul cel ars de soare, ce ascundea inimi libere, cioarecii cei strâmți și albi, opincile cu vârful îndoit și legate de picior cu sfoară de lână neagră, brăul cel verde și chinga cea roșie cu cuțit, amnar și cremene, în fine căciula de oaie naltă și lăsată asupra ochilor pătrunzători, iată tipul ce-l vedeai repetându-se în felurite variante în toți acești copii ai munților.

Intrebai pe unul din ei de Ioan, el îmi arătă cu mâna un foc mare, dar cam departe de celelalte... el îmi spuse cum că pribunul eră acolo, deși eră cam bolnav. Mă dusei înspre focul acela, în care ardeă cu mult fum trunchiul unui arbore putred și găunos: alături cu focul stetea Ioan lungit pe un pătul de frunze uscate cu picioarele goale întinse spre foc, cu sumanul tras peste cap, astfel încât fața nu i se vedea. Lancea eră înfiptă în pământ cu vârful de fier în jos. Imi legai calul de lancea înfiptă și ingenunchind lângă capul lui, trăsei încet cu mâna sumanul ce-i acoperea fața. Ochii lui mari erau închiși, astfel încât prin pielița cea fină și albă a ochilor se vedeau clar vinele cele fine și albastre; cearcănele adânci și mari împrejurul ochilor devenise arămii, fața eră palidă ca totdeauna. Șezui cu desăvârșire la capul lui și mă uitam lung la el. În fine îl scuturai încet de braț, încât își deschise ochii. Cam somnoros, el mă văzu și cu lenea cea melancolică pe care numai somnoroșia o răspândește pe față, el îmi înconjură gâtul cu brațele și surâzând a lene zise:

— Tu aici? Surâsul cel liniștit arătă un om fără pasiune, fața lui eră sfântă, ca să zic așa,... se cunoștea că în inimă se stinsese orice lumesc.

— Cum vezi, zisei eu întunecat, strângându-i mâna cu putere într'a mea. «Cum vezi».

— Nu te mai credeam capabil să-ți iubești poporul, așa te tâmpise amorul pentru o femeie nedemă de tine, zise el înfășurând picioarele în obiele albe de lână și strângând peste ele opinca cea roșcată de piele de vițel.

— A nu-mi iubi poporul, zisei eu c'un zâmbet amar, poate că nu l-aș fi iubit nici odată, dacă noaptea aceasta așa de teribilă nu m'ar fi învățat să-l iubesc.

Cu aceste vorbe începui a-i povesti pe scurt cece văzusem cu ochii corpului și cu acei ai sufletului. Cu fiecare vorbă a mea ochii săi albaștri și mari se turburau de un foc demonic și nenatural și fața sa albă-palidă, delicată se gravă cu trăsuri profunde și teribile.

— O canibaliil șopti el printre dinți.

— Ei bine, am venit și eu, zisei într'adevăr cum că altceva, nici n'am de făcut. Ce am de-a pierde? Viața?... Nimic mai urât, mai monoton, mai searbăd decât această viață.. Și-apoi sunt sătul de ea. Un vis absurd. Sufletul?... Parcă cineva mai poate avea suflet în astfel de timp?

— Aide copilul meu — zise el — aidel! Adevărat că viața nu plătește nimic, dacă nu vom face-o noi să prețuiască ceva... și pre sufletul meu, vom face să prețuiască mult!...

Ochii săi străluciți se aprinseră în fundul capului și un fior de mândrie însenină fața sa. În curând mă simții familiar între oamenii noștri. În curând încălțai și eu cioricii strâmți și lungi, încrețiți cât ține fluerul piciorului, și pusei piciorul în opinca cea ușoară. Astfel îmbrăcat, păziam adese-ori pe culmile munților, noaptea în razele lunii, asemenea sentinei Romei care, păzind creștetele de fier ale Carpaților, privește cu ochii plini înspre sud, gândind la muma sa, regina răsfățată și albă ce-și scaldă corpul molatec în mările ei azure și calde, fruntea ei coronată cu visuri

de amor și sâni ei albi și plini, desmerdați de albastrele și luciile valuri ale mării. Mama uitată, care asupra visurilor a uitat în creștetele arse și bătrâne ale Carpaților pe fiul ei cel cu ochii negri de vultur și cu fața mândră de rege. Italia a uitat pe români... ci românii iubesc Italia.

Petrecusem iarna în lupte și suferinți. A le cită acele suferinți, ar însemna a cită istoria acelor legiuni de lăncieri, care după chiar retragerea oastei imperiale din Transilvania rămăseseră ei singuri credincioși tronului, avertați la mijloacele lor proprii, la anima lor cea voinică, la coasele lor legate de vârful prăjinelor.

Intr'o noapte, stând de avangardă cu o companie de 20 oameni, între care și Ioan, vine românul postat de sentinelă de'mi spune, cum că într'un castel de Conte maghiar s'ar fi așezat vre-o două compănii de honvezi și petrec ca mai bine. Noaptea era rece și noi ne suflam în mâini de frig.

Lui Ioan îi străluciră ochii.

— Copii, pe luptal zise el c'o voce aspră. Și într'adevăr că feciorii atâta păreau c'așteaptă, pentru a sări din atitudinile lor plecate sau culcate și a apucă cu mâini vânjoase lăncile înfipte în iarbă. În curând coborârăm dealurile și ne îndreptam de-a dreptul prin câmpii cu iarbă moale la castelul ce se ridica în mijlocul unei parc întins și frumos. Ferestrele lui toate ardea prin întunericul cel des al nopții, și din ce în ce ne apropiam de acele lumini ce ni se păreau magice. În curând ajunserăm la grilele parcului. Un buldog începu a lătra, trezind aerul nopții cu lătrătura sa răgușită, însă în beția ce părea a domni în castel, printre ciocnetele paharelor nu auziai gura lui, iar el nemulțumit și mormăind, l'auziai cum scuturându-și lanțul se tologi pe pătulul lui de paie. Ca să uu-i trezim somnul, înconjurărăm castelul și într'un loc sărirăm cu toții grilelele. Castelul eră cu două

caturi, la catul al doilea un balcon ce dădea în grădină, și sub el un pavaj gronzuros de lespezi. Jos în toate camerele erau mese întinse... oamenii cu puștile așezate pe lângă pereți beau, râdeau, cântau. Pusei din feciori, câți aveau puști pe lângă ferestre, și la un strigăt al meu ei dădură foc. Gloanțele vâjind prin sălile întinse, toți se sculară speriați; — unii loviți rânjau moartea lor..., altora le găzuse paharele din mână, partea cea mai mare uitând arma și tot, o apucară spre a ieși pe ușă. Pe ei! țipai eu, rupând o fereastră din țâțânele ei, și sărind eu cel dintâiu în sală. După mine toți. Câți rămăsese în sală, toți fură măcelăriți. Am luat puștile lor încărcate și, alergând prin camerele lungi și luminate ale castelului, am zdrobit tot ce ne ieșea în cale. Din vârful castelului vuia un clopot de alarmă, înăuntru pocnetele de puști și răcnetele bete și sălbaticice ale murinzilor amestecate cu chiotele bucuroase ale voinicilor noștri. Eu și cu Ioan o apucarăm pe scara cea mare în catul al doilea... Smrulsei ușa cea mare și intrai într'un salon mare c'o ușă ce dă în balcon, ușă cu sticle prin ale cărei geamuri pătrundea acum lumina albă a lunii ce ieșise din nori. Luna lumina un perete plin de armării. Deodată în întuneric luciră doi ochi înfricoșați... un om nalt părea că se repede dintr'un colț spre noi. Cu mâna întinsă, slobozii pistolul și la lumina lui zării o față vânătă, ci cunoscută.

— E el! țipai turbat.

Era amantul Poesis-ei.

În momentul acela Ioan i se repezise în piept, însă apucat el însuși. Conteale deschise c'o mână ușa balconului, cu cealalta era să-l arunce peste balcon pe pavajul de piatră. A fost fapta unui moment ca să-ți tai cu sabia mâna ce se înfipse în pieptul lui Ioan... care căzu jos cu mâna cea moartă cu tot. Conteale îndreaptă cealaltă mână cu pistolul spre fruntea mea...

Ioan, ridicat de jos, îi înfige pumnalul în cot și i ridică în sus mâna, astfel în cât arma pocnește în sus și glonte trece vâjâind prin capului meu. Cu cealaltă mână îi apucă gâtul. Maghiarul se pregătise să-l muște în creștet și cine știe dacă cu dantura nu i-ar fi zdrobit oasele capului, însă Ioan, ridicând pumnalul ce lucea, i-l înfipse drept în țeasta capului, astfel în cât cuțitul fugi adânc în creeri. Un urlet înfricoșat, ș'afăta tot. Ușa se deschise și innăuntru intrară de-ai noștri cu torțe aprinse. Ioan căzuse peste maghiar, de care mă apropiai cu una din torțe. Mortul prezinta un aspect înfricoșat. Gura întredeschisă, dinții rânjiți și preparați pentru mușcat... grima vânată, înfricoșată, cu trăsurile cuprinse de turbăciunea rumperei creerilor... măselele părea că râșniseră spuma vânată și înveninată ce se scurgea prin colțurile gurei.

Mă uitam c'o ură nespusă la omul ce-mi luase tot și care acuma nu mai era de cât un cadavru. Feciorii luară rîzând armele din perete și le împărțiră între ei. Coborînd scară cea mare, intrarăm într'o casă cu mesele întinse, deschiserăm ferestrele toate, aruncarăm pe morți afară din ele și ne așezarăm cu toții la masă, par'că nu se întâmplase nimica și par'că venisem la nuntă. Oricine va crede că asta nu-i cu putință, dar când ar ști cineva cum revoluțiunea și nesiguranța veșei proprii îl face pe om nepăsător pentru viața sa și își face din omor și luptă o stare normală a omului, acela va înțelege nu numai starea noastră, ci și secolii aceia, unde ocupațiunea principală a popoarelor consta în bătălii și pradă.

Iată unul din evenimentele cele multe ale anului. Dar voi spune încă unul, unul care pe mine m'a costat așa de mult. Pe Murăș plutea o moară a unui Sas, dela care noi obișnuiam a ne aprovizionă cu făină, ceea ce-l făcuse pe Sas să tacă față cu patra-

ulele maghiare ce cutreerău ținutul. Moara se legăna liniștită pe Mureș, cu roțile ei asurzitoare ce se rostogoliau ca doi balauri negri, scaldându-și oasele de lemn mucegăit în apa albită de spume a râului, și Sasul gros și cu fața cât o lună plină și roșie, sub o pălărie largă ca o strașină, se plimba cu șorț alb dinainte și cu mâinile în buzunări prin mulțimea de oameni ce veniau cu sacii la măcinat, aducând totodată fiecare din ei câte-o comoară de istorii, de povești, de noutăți, astfel în cât podul morii era mai mult o piață de târg de cât strașina unei case. Adevor neștiut de nimeni, ședeam și eu pe un sac de făină, cu luleaua aprinsă și cu pălăria lăsată pe ochii în chiotele fetelor în poveștile bătrănilor, în înjurăturile bărbaților, în scrâțâitura amortită, însă dulce a unei vioare vechi, pe care un țigan bătrân o făcea să răsune când vesel, când plâns. Fața neagră și expresivă, barba albă ca zapada, ochii mai stinși și mai decolorați de bătrânețe, pieptul păros și gol, abia acoperit de o cămașă neagră, căciula cafenie de oaie, ruptă, astfel în cât prin rupturi ieșea pe alocuri părul alb al capului: astfel ședea bătrânul pe niște roți rupte, trântite într'un colț al morii și povestea povești nu din gură, și din strune. Era o zi caldă și voiniciei mei, cari aveau să facă o excursiune în vale, decisese să doarmă peste noapte în moara Sasului, iar a doua zi dis de dimineață să plecăm înainte.

Rândul se cam sfârșise la toți, soarele se ducea după dealuri să doarmă și el, țiganul bătrân își lăsase capul pe o piatră de moară și adormise cu luleaua aprinsă în gură, asemenea unui împărat în pat moale și cu ciucuri de fir... Oamenii ducându-și sacii pe cară, înjugându-și boii albi, grași și cu coarne mari, apucau pocnind și chiuind cari înspre munte, cari înspre câmpie. Inserase cu desăvârșire, roțile statură și ele și numai moara uriașă se legăna a lene

pe Murăș, făcând să tremure lungile și groasele funi de tei cu care era legată de țărături. Sasul se pusese în ușa cea mare a morei, pe un pietroi neted ca o bancă și aprinzându-și luleaua se uită melancolic la răsărirea luceafărului de seară. Eu mă așezai lângă el. Înnoptă din ce în ce mai mult, când deodată auzii un buciom vuind cu jale. Sunt ei, zisei eu, sării în sus și apucaii înspre câmp, dar uitându-mă înapoi, cam dela 40 de pași, îmi păru că zăresc în lumina casei un honved care alături cu Sasul părea a privi împrejur, cu mișcări repezi de nerăbdare. Ce putea fi nici că-mi trecu prin cap. În câmp mă întâlui cu voinicii mei, între cari și Ioan. Ce frumos era el în acea seară... mi-aduc aminte par'c'ar fi acum. Cu țundra înnoită pe la grumazi și dinainte, astfel în cât pieptul alb se vedeă sub cămașa de in, față palidă dar dulce și plină de bunătate, ochii mari albaștri priveau cu melancolie, iar părul cel blond și lung îi cădea pe umeri acoperit de-o largă pălărie neagră... Era într'adevăr frumos ca o femeie blondă, palidă, interesantă.

— Par'că ești o fată, îl zisei strângându-l la piept.

— Și tu par'că ești un băiat, zise el râzând nebuște. Dar strânsoarea ceea rece și tare a mâinii lui atât de micuță, îți dovedea că ai aface cu degete într'adevăr lungi, delicate, albe, însă pătrunșă de măduvă de leu.

Ajunserăm cu toții la moară. Salutarăm pe sas care ne deschise ușa. Era țiganul, acela care ședea lângă el, povestindu-i cum în tinerețe fură cu șiretenie găinile vecinilor, atârându-le cu picioarele legate de crângi sub țundră și mergea fluerând cu țundra pe umăr prin sat, fără ca oamenilor să le treacă prin minte ce avea el sub țundră. Sasul râdea cu sgomot, deși mi se părea mie că râde silit. Dar putea să mi se pară numai, unde—precum știți — presupusesem,

înșelat din depărtare, cum că ar schimba vorbe c'un honved.

Fiindcă eram toți oboșiți, ne lungirăm care încotro prin moară; morarul drese ce mai drese prin saci și printre ferdele, stinse focul din o vatră de piatră, și se lungi și el în catul de jos al morii, unde erau roțile. Toți începură a sforăi, care de care se întorceau cu zgomot și gemând pe sacii pe cari se culcaseră. Eu îmi așternusem țundra jos și dormeam cu Ioan, care îmi coprinsese gâtul cu brațul și adormise și el. Ca printr'un farmec eu nu putui adormi. Simțeam însă cum că sasul se sculase și începuse a umbla, prin podina de sus a morii. El sui încet și c'an vârful picioarelor soara ce ducea în jos, c'un opaiț în mână. Încă nu ajunsese, când îmi păru că prin ferestrele morii zăresc o vânătă și lucie țevă de pușcă ce părea a se îndreptă înspre cei dorminzi. Eu tăcui și închisei ochii, astfel în cât prin genele abia deschise zării pe sas cum se apropia cu opaițul de noi și plecându-se asupra-ne părea că ne observă de dormim ori ba. Fața lui eră teribilă. Însă în momentul când tot pe vârful degetelor se îndreptă spre ușă spre a trage zăvorul cel mare de lemn, sării drept în picioare. Sus copii! strigai din toate puterile, că-i pe moarte. Într'un moment toți, somnoroși și speriați erau în picioare. Sasul încremenit scăpase opaițul; desigur că nu scăpa de moarte, de nu prin stingerea singurei lumini nu se făcea întuneric. Se slobozi prin fereastră o pușcă, dar nici un vaet... va să zică nu eră nimeni lovit. Zgomotul de afară se înmulți.

-- În linia țipă sonor vocea de argint a lui Ioan și văzui în razele de lună pătrunse prin oblonul de lemn, cum lăncile se înșirară în linia primă, iar în a doua, peste umerile celor dintâi, se întinsese lucii puștile cele mici de munte. A fost fapta unui moment în momentul acesta ușa cea mare trozni din țâțâni și căzu pe spate.

— Foc! comandă Ioan și dușmanii năvăliți prin ușa spartă începură a urla cari răniți, cari izbiți de moarte, prin pocnetele și lătratul cel des al puștilor.

— Înainte, comandă Ioan și lăncierii se repezără cu furie în inamicii lor cei mulți. Eu apucasem o secure de coadă și izbiam cu ascuțitul și cu muchia, fără milă, în tot ce vedeam înaintea mea.

Dădură și ei foc și rândurile se răriră. Înainte! țipă Ioan ca turbat; încă un asalt, încă o repezire și dușmanii curmați în două laturi ne deschiseră o cale largă în această luptă la lumina lunei.

În momentul când ieșirăm cu fuga afară, un pistol singuratic se îndreptă în pieptul cel gol al lui Ioan. Pocni, un șearpe de foc se repezi din gura lui, dar în clipa aceea eu repezii securea cu tăișul în capul celui ce slobozise pistolul, astfel în cât i l-am crăpat drept în două ca pe un trunchiu de lemn.

— Dumnezeu meu, mor zise Ioan încet.

Îl luai în brațe și fugii ca o nălucă nebuună, iute, înfiorat, înaintea oamenilor mei ce fugeau și ei în desordine, urmăriți de împușcături și de oameni călări. Mereu înainte, mereu spre munte. Pieptul sârmanului copil sângera cumplit, luna părea că se aprinsese în cer și-mi ardea în creșet oamenii îmi păreau fantasme nebune ce zburau vâjâind alături cu mine, când deodată deterăm de-o potecă ce ducea în munte.

Aici pașii noștri deveniră mai grei, urcarea mai a-nevoioasă, până ce ajunserăm într'un deal plin de bolovani mari și risipiți.

— Stați! strigă unul mai bătrân dintre copiii munților. Bolovani în șir, copiii într'un moment bolovani erau puși în două șiruri, în ordine de bătaie, asemenea unui mur. Când inamicii începură a urca dealul, șirul întâi de bolovani se rostogoli în ei, astfel încât porniră rampând, lovindu-se de colțuri de piatră ce răsăriau prin iarbă și prin tufiș; bolovani în urma-

urmilor rumpeau șirurile de oameni din vale, sau repezindu-se de pre câte un vârf de stâncă cădeau în întreaga lor greutate pe capetele semeților. Dar după șirul al doilea de bolovani, se întinseseră puștile și unde vedeau ființi de oameni într'acolo porneau.

— Tomo! zise bătrânul ce luase comanda asupra-i, scuturând sabia lui cea bătrână, pe care o atârnase la coapsă. Tomo! Tu fugi cât poți cu Ioan, fugi mereu înainte ca să fii cu mult înaintea noastră... noi vom fugi mai târziu... dar totuși vom fugi, pentru că, pare-mi-se, că's mulți de vale și tu știi: de s'or șfârși bolovanii mari și gloanțele, trebuie s'o luăm și noi la picior.

Mă dezbrăcai de ținută și înfășurai corpul ce părea mort al lui Ioan. Mă repezii mereu la deal, prin tufișe, prin costișe țepene și pietroase, prin scursuri prundute de părae, peste ape fără punți, până ce într'o culme de deal, în mijlocul unei dumbrăvi de spinișe, zării cuibul unui foc, în care sclipeau cei din urmă cărbuni prin cenușa cea sură. Il adusei lângă foc, pusei pe el frunze uscate și vreascuri câte putui aduce în clipă, astfel încât în curând se înălța un foc mare, pălăind cu tum mult. Mai strânsei frunze uscate și făcui un pat... pe care așezându-l, pe Ioan, îi desfăcui pieptul ca să-i cercetez rana.

Nu eră decât o gaură mică, neagră roșie, sub coaste, fără să curgă sânge din ea și tocmai asta eră cauza letargiei. Imi apropiai gura de rană și sug odată cu putere, astfel încât gura toată mi se umplu de sânge. Sânge negru și închegat curgea și din rană, pulsul începu a bate încet-încet și Ioan își deschise ochii lui cei rătăciți. Fața lui se trăsese, de parcă ar fi fost numai piele și oase; albușul ochilor eră țesut cu vine subțiri-roșii.

— Ioane, zisei eu, cum îți e, copilul meu?

— Cum îmi e? zise el, surâzând amar. Cum să-mi

fi? Am să mor, iată tot. Și tu nu vrei să te consolezi, amicul meu? De ce? O, de-ai ști ce fericit voi fi; de-oi muri... o să văd pe Sofia.

— Aiurezi, Ioane! zisei cu blândețe.

— Copil ce ești. Aiurez? eu?... Eu simt moartea strecurându-mi răcoare, dar dulce prin toate vinele mele și el zice, că eu aiurez. Crede-mă că's fericit, foarte fericit.

Fața lui, ca alabastru săpat cu dalta, în lungi gravuri de durere, eră senină, dulce. Un nou leșin se apropiă. Capul lui se lăsa pe frunzele uscate... pulsul iarăși încetă și părea iar că expirase.

Mă uitam în fața lui, fără să știu ce să fac — nu mai dă nici un semn de viață; — nu eram capabil de nici o acțiune.

Prin tăcerea de moarte nu auziam decât împușcăturile cele depărtate ale luptătorilor noștri, care mă făceau fiecare să tresăr, căci întâmplarea asta mă făcuse fricos. Ingenuchiat lângă el, eu împrejurasem cu o mână gâtul său, astfel în cât ridicându-l, capul spânzura după brațul meu; astfel mă uitam la el și nu ziceam nimic decât sărutam fața lui ca alabastrul, cu gura mea cea plină de sângele inimei sale. Fața rămânea nemișcată, moartă; numai albețea ei contrasta ciudat cu petele sângeroaselor mele sărutări. Un fluier vâjâitor din frunză mă trezi din atonia mea; împușcăturile încetase, și auzeam din ce în ce apropiindu-se pași; presupuneam cum că sunt voinicii, cari neputând să susție lupta, se retrăgeau. Și în curând văzui apropiindu-se bătrânul tribun asudat și găfâind, și împușcăturile se preînsoiră, mai în apropiere însă.

— Ce face? zise el, cu vocea ostenită și aruncând o privire speriată asupra lui Ioan.

— Moare! zisei eu, apatic și rece.

— Ne urmăresc! Feciorii, se mai împotrivesc, cât s'or împotrivi... dar în urmă trebuie s'o ia ia

fugă și ei. Ingenunchie și el lângă Ioan, care acum, sub influența focului ce pâlăia mare și îi roșia paloarea, începă a da semne de viață.

— Ce să facem? Nu-l mai putem duce înainte, să-l lăsăm iar nu putem.

— Căpitane, acuși-s aici! strigă alergând un fecior care venia dinspre împușcături. Feciorii abia se mai țin.

Ne scularăm amândoi ca trăsniți. Stăil zise bătrânul, dându-mă c'un braț de-oparte și uitându-se la Ioan, care-și deschisese ochii lui cei mari și murinzi cari priveau fără înțeles, ca ochii unui nebun! Du-te într-o parte Tomo, zise bătrânul, am a vorbi ceva cu fratele Ioan. El își scosese sabia din teacă și se uită la ea, pe când din ochii lui bătrâni curgeau lacrimi mari. «Frate Ioane! zise el încet și liniștit, fă-ți o cruce. Ioan își făcu încet și cu silință multă o cruce. În momentul acela sabia vâjâi prin aer și capul lui Ioan se rostogoli pe frunzele uscate.

— Nebunel țipai, îndreptând pistolul spre fruntea bătrânului, ce-ai făcut?

— Ce-am făcut? zise bătrânul căzându-mi în mâini și plângându-mi pe piept ca un copil. Ce-am făcut?! Dar ce eră să fac?

Tremurul său, gemetele sale convulsive, plânsul cu care eră neobișnuit, și care se storcea cu greu asemenea unei puteri demonice din pieptul lui, arată cum că durerea lui eră adevărată. Vuietul tuginzilor venia mai aproape, pocnetele păreau că vâjâe deja pe la urechile noastre.

Aidil zise feciorul ce eră cu noi, aidi, treziți-vă; să fugim. El acoperise corpul lui Ioan cu frunze și cu pietre, iar capul lui îl aruncase într'un izvor de-aproape. Ca cerbii spăriați și găfâiți veneau feciorii din toate părțile. Să fugim! să fugim! strigau toți și mă rupseseră pe mine și pe bătrân în fuga lor fără ordine.

Amețit, turbat fugiam fără să știu unde, până ce prigonitorii ne pierdură urmele, până ce noi ne crezurăm destul de siguri pentru a stă și răsuffla.

Ajungând într'un vârf de munte, începurăm a scăpăra din amnare, a clădi care 'ncotro câte-un foc uriaș, pe lângă care se așezară toți. Toți eram morți de oboseală, și cu toate astea trebuia să veghiez cineva. Unii își legau rănile, cele mai multe ușoare, alții cum erau se întindeau la pământ. M'am propus eu să veghez și toți primirăm cu bucurie. Bătrânul stă asemenea gânditor și se uită fix în măruntaele cele roșii ale focului, ce plesniau în scânteii. Feciorii se culcară cu frica în sân, bătrânul ciopliă un lemn; eu singur mă sculai și luând lancea, mă depărtai ca să mă primblu prin scheletele de piatră ale stâncilor. Noaptea eră întunecoasă și rece, gândirile mele erau turburi și dureroasă, as fel în cât mă durea capul de ele și simțiam cum țeasta nu-mi încăpea creerii mei cei revoltați și siniștri. Să cuget, nu mai puteam. Astfel cu capul arzând am veghiat noaptea aceea și de-mi aduc aminte de ea, e că nu-mi aduc aminte de nimic, afară doar cum că tâmpit și nesimțitor mă lăsasem prada acelei atonii, care însoția totdeauna durerile mele.

A doua zi, când soarele de aur ardea din creștetul cerului, pe când voinicii sculați de mult veghiau asemenea unor vulturi din vârful stâncilor asupra câmpiei, pe când ne încredințarăm că eram siguri de orice urmărire, eu luai un hârleț de-a umărul și plecai mereu la vale până în locul unde murise Ioan. Dușmanii cercetase pe acolo, însă corpul acoperit de mormanul de frunze și pietre nu-l găsise. În arșița zilei am început să-i sap groapa. Fruntea și pieptul îmi ardea cumplit și cu toate astea picătură de sudoare nu curgea de pe mine. Săpam turbat ca și când aș fi avut să îngrop o comoară. Când fu destul

de adâncă, desgropai din pietre și frunze corpul fără cap și-l așezai încetinel și cu băgare de seamă]— ca și când ar fi mai simțit ceva — în locuința cea răcoroasă și eternă. Apoi mă dusei la izvor unde i se aruncase capul. Soarele se resfrângea pe fața apei lucii, care tremura ca o undioasă oglindă de argint, dar în fundul apei clare zăcea capul cel frumos al junelui. Apa curgând curățise și dusesese cu sine scur-surile de sânge, astfel în cât nu rămase decât capul cel blond, palid, c'o față albă ca argintul, cu buze vinete ca porumba, cu ochii cei mari închiși și cu părul moale plutind și răsfirat în undele apei. Fața cea palidă și slabă părea că surâde. Luai încă un pumn de apă și mi-l turnai în sân, care ardeă, fundul apei se turbură și deveni însângerat, mă aplecai pe suprafața ei și sorbii în sorbituri lungi din apa turburată cu sângele lui, apoi băgând amândouă mâinile în izvor scosei capul lui Ioan și-l ridicai la lumina soarelui spre a mă uita lung și cu durere la el. Il așezai în mormânt asupra corpului și acoperindu-l tot cu țundra mea, începui — ca și când m'aș fi temut să nu-l doară bulgării — începui a umplea mormântul cu țărână. În intervale îmi venea să mă culc și eu cu el alături și să las să cadă o stâncă de pe marginea groapei peste mine, ori gândeam să mă împușc și eu și să sfârșesc cu mizeria ce se numește viață. Pe o stâncă departe stă un român cu flinta în soare și păzea privind în nouri. Un vultur ținând în cângile lui de aramă o turturică albă zbură asupra capului meu, croncănind și dând din aripi, apoi se înalță rotindu-se în sus în nori, speriat de prezența mea. Românul își întinse flinta în punctul cel negru ce plutea în aer și dete foc, atunci, rostogolindu-se prin aer, căzu vulturul cu turturică cu tot în prăpastie.

Răzbunarea ! murmurai eu. De ce să mor până a

nu-l răzbuna? După aceea am vreme și de murit și de trăit, de voi vreme.

Umplui groapa cu țărână, frânsei o ramură verde dintr'un arbore și-o aruncaii peste mormânt și fluerând printre dinți cu o răceală sinistră apucaii îndărăt la deal.

Ajunsei la castre. Bătrânul ședeă trist și gânditor lângă foc, cu picioarele întinse, cu mâna pe frunte. Mă apropiiai și șezui alături de el.

— Ce să facem? zisei eu încet și răgușit.

— Gândit-am și-am răsgândit, șopti el, și pare-mi-se că ceea ce a clocit capul meu, nici dracul n'ar fi putut răscoci. Ei au omorât un copil, pentru că nu eu l'am omorât, bine poți ști. Decât să-l las mai mult mort în mâna lor, ca să-l chinuiască și să-și bată joc de el, mai bine l-am scăpat de toate. Nu știi, Tomo, că chinul trezește sufletul omului și pe murind chiar durerile cele cumplite îl fac să mai trăiască, dar mi te ce trai? Dar crezi tu poate că eu le-oi uita asta... i-o uit sasului, care ne-a vândut ca Iuda pe Domnul Hristos? Am trimes iscoadă pe Niță al Floarei, care știe a vorbi ca țiganii. El sa uns cu funingine pe față și s'a îmbrăcat în trențe, așa va trece pe la moară, să vadă, acolo's încă ori nu's acolo. Dacă n'or fi, apoi pe deseară ne-om duce pe la cumătru-meu sasu, ca să bem cu el câte-o fele de vin în cinstea Dumniilor-sale.

Se auzi zgomoț de guri între feciori. Ei veniau râzând, ducând ca în triumf între ei pe Niță al Floarei, care desculț, cu părul ieșit prin căciulă, cu coatele ieșite prin țindră, cu genuchii ieșiți prin cioareci negru și slab ca dracu, cu ochii infundați în cap și cu căciula pe-o ureche, povestia în tip hodorogit și țigănesc ce ispravă făcuse la nașu-său cel bun: sasu. Dar când fu aproape de noi, ochiul său fulgeră terribil, dar astfel că numai noi îl văzurăm. Eră masca

râzândă și comică a unui suflet plin de ură și răz-
bunare, fața ironiză inima, surâsul viclean ori pros-
tatec ironiză cu starea sufletului său. Feciorii se
depărtară de lângă noi și el, apropiindu-se, ne povesti
încet tot ce aflase. Bătrânul zise feciorilor să doarmă
de cu ziuă, de vor putea, căci la noapte o s'avem de
lucru. Niță culegea de prin iarbă niște lăptuci, pe
care le scurgea în gloanțe mari de mămăligă, pe care
apoi le băga în traistă.

Inserase de mult, feciorii adormise, numai eu mă
plimbam tăcut, cu capul cuprins ca de-o turbare neș-
tiută, cu inima plină de un pustiu cumplit nemai sim-
țit. Mai aveam ceva pe pământ? el îmi rămăsese, și
el se duse asemenea. De-ași fi avut frate și de mi-ar
fi murit, cine știe de mă durea mai mult. Norii ce-
nușii umpluse cerul, creți și nestatornici, ei zburau
prin aerul cel cald al nopții, și luna cu fața roșie
contrastă cu cenușa cea lucie a norilor. Voinicii se
sculau și se scuturau de somn; lăncile lor vinete lu-
ciau în lună, țuguiatele căciuli le dă un aspect eroic
și sinistru.

— «Hai copii! zise tribunul bătrân; azi avem o
cină minunată. Avem să mâncăm carne de sas!» Mă
înfiorai auzind, și cu toate astea nu-mi puteam stă-
pâni o părere de bine.

Niță mergea înaintea prin întunecoasele cărări de
munte. Pașii săi, asemenea celor ai unei pantere, nu
răsunau de fel de pietrișul și prundul cel mărunt și
lesne de răscolit al cailor. Un munte aruncă celuilalt
umbra lui, cerul gândia nori, iar stâncile—pocite sche-
lete de piatră—șuerau cuprinse de vânt. Din când
în când se rostogolia câte-o piatră, se desprindea
câte-o bucată de stâncă și vuuă la vale în jos. Cobor-
răm muntele și apucarăm pe câmpie, până ajunse-
răm la moară. Moara era închisă, dar cănele deslăn-
țuit urla la lună a pustiu. Vocea lui morție și som-

norooasă răsună departe în aerul nopții. Niță făcu un semn și toți ne tupilarăm la pământ.

El merse încet în spre câine și aruncă de departe gloanțele de mămăligă, pe cari câinele le prindea din aer și le înghițiă cu aviditate. Dar în curând efectul lăptucei începū a influență, și el se zvârcoliă gemând încet în nisipul de pe marginea râului. Niță ne făcu semn și înaintarăm. Pântecele câinelui se umfiase ca o tobă și suferiă cumplit. Unui fecior i se făcu milă și-i înfipse lancea în inimă. Ne apropiarăm de moară. Incepurăm a pocni în ușă, și auzirăm vocea speriată a morarului :

— Care-i acolo ?

— Eu mi's, baciule, răspunse Niță cu vocea lui țigănească.

— Dar ce vrei tu acu noaptea ? zise el.

— Am să-ți aduc o veste rea baciule : vin moca-nii... îl văzui de aci și-am venit să-ți spun, ca să fugi.

Auzirăm cum sasul urcă scările tușind și greoi, apoi veni lângă ușa. În momentul când deschise, Niță îi înfipse mâna în gât, astfel în cât sasul, pierzându-și prezența de spirit, scăpase felinarul și cheia din mână și ochii începură a i se învârti în cap și fața să-i învinețească. L'ar fi gătuuit de sigur, dacă bătrânul n'ar fi oprit. Ordonă să-i pue căluși în gură și să-l lege. Totul se făcu în tăcere, căci n'avusese timp nici să strige. Ochii bătrânului tribun se aprinsese terribil și se învârtiau cu înfricoșare în orbitele lor. Pareă că-i palidul și bătrânul demon al morții. Argații morii, cari dormiau, nevasta morarului, toți fură legați.

— Dați drumul roților ! strigă acum bătrânul. Roțile începură a se învârti și pietrele morii se învârteau duruind și măcinându-se pe ele însele. Vuetul cel cumplit al pietrelor goale, vâjâitorul sgomot al roților ce făceau să spumege apa ce le mișcă, moara

ce începuse a se legăna și trosni din toate incheieturile, întreceau țipetele cele slabe și înfundate ale celor legați. Vr'o câți-va voinici se suiseră pe acoperământul morii și începură a da cu topoarele în el, zvârlind bucăți de șindrilitură în apa în care s'acufundau și apoi ieșind, înotau negre ca sufletele înecaților. În pod era o butie cu păcură, care fu vărsată pe întreaga întindere a podului. Apoi se aduseră cei legați și se legară țapăn de grinzile groase ce rămăseseră din acoperământul devastat. Atunci li se descăluși la fiecare din cei legați gura.

— De ce ne-ai vândut? I strigă bătrânul rece și teribil, cu fața unei furii de marmură uitându-se în ochii morarului.

Sasul încremenise și amuțise de spaimă. Gura lui nu mai putea să zică o vorbă,.. nici de grație, nici de ură, fălcile i se înfundase și fremură, ochii erau turburi ca al unui nebun, limba bălbăia fără să poată modula.

Spaima îl amuțise. Femeea plângea amar, feciorii aruncau priviri rugătoare și sincere spre infricoșatul demon al răzbunării.

— Deslegați-i pe toți ceilalți și pe femeie și duceți-i la țărniuri, afară de morar; el rămâne aici. Într'un moment fură cărați la țărni.

Ne coborârăm cu toții din pod și ne duserăm la țărni. Un foc mare fu aprins în acest moment.

— Cine ne-a vândut? zise bătrânul crunt către femeie.

— El! zise ea, văitându-se.. bărbatu-meu. Spusui-am eu să nu s'amestece nici în rău, nici în bine. Nu și.. nu, nu s'a putut. Ungurii i-au dat 200 de zloți buni și pentru aceia el v'a vândut.

— Femeie, zise bătrânul, cu tine n'avem nimic, nici cu voi, feciori, zise el către argați. Dezlegați pe muiere, să-și ia banii și lucrurile ce mai are prin moară.

— Incărcați puștile, măi ! să dăm în sașii ăștia, zise Niță râzând. Fără gloanțe, șoptiră unul altuia.

Argații fură dezlegați. Fugiți măi ! le zise Niță. Foc copii ! zise feciorilor noștri. Sașii fugeau de le-ajungeau picioarele la ceafă, puștile trăsneră, dar fără gloanțe cum erau, nu făcură de cât a înmulți spaima celor ce fugiau. Femeia ieșise din moară cu banii și cu lucruri ce aveă mai scumpe, și plecă plângând. Morarul începuse a bocî legat de grinzile morii.

Bătrânul suci o funie de paie și, umplând-o cu păcură, o asvârli aprinsă, de jos, pe acoperișul morii. Intr'un moment podul cel uns cu păcură se aprinse, morarul țipă teribil, de întrecea urletul roților și durduitul pietrelor neferecate. Aci bătrânul tribun răsă cu sălbăticie, ideia satanică se împliniă. Luă toporul și tăie funiile ce legau moara de mal.

Moara începū a se mișcă, a pluti aprinsă, pe valuri.

— Și foc și înec ! strigă bătrânul teribil, suit pe o piatră și ridicând pumnul la ceruri ; de-am făcut rău, pe sufletul meu să cadă !

Aspect teribil. Urlau roțile, scrășneau pietrele, troșniă înflăcărata moară, țipă cu sălbăticie morarul în mormântul de jos. Intreaga moară părea un bătrân și bolnav balaur de foc, care scormoliă urlând, cu aripile lui, valurile roșite de foc ale apei. Moara înnotă repede, dusă și de învârtitura roții și de repeziciunea apei. Dumbrăvile de pe maluri se înroșiau pe unde trecea palatul arzător și deschideau cărările lor de pădure ochilor ce urmăreau spectacolul : norii cenușii ai cerului ce roșise de foc, fumul cel negru și gros ce-l lăsă în urmă moara ce fugeă și înecă răsufierea.

— Am sfârșit, copii ! zise bătrânul, oftând greu și adânc, scoborându-se de pe piatra pe care se suise. Hai înspre munte !

Nu voi uită niciodată acel aspect unic în felul său.

Intr'aceasta Ungurii devenise nesuferiți. Bănuiala, și adesea ori nici aceea nu eră destul, pentru ca cineva să fie spânzurat ori împușcat. Moartea devenise starea cea normală a omului. Ei prăpădeau satele cele românești în modul cel mai barbar, omorau fără misericordie femeile și copiii, păreau a se întrece care pe care în cruzime și în grozăvie. Ce eră dar mai natural, de cât ca Românii împinși de răzbunare să ceară dinte pentru dinte, ochiu pentru ochiu. Ungurii nu pusese în scenă pe atâta o revoluție pe cât un brigandaj, o hoție, ca să zic așa, privilegiată — și o hoție cu atât mai scuzată, cu cât ea se exercită asupra unei națiuni de paria, — asupra românilor. Numai că și găsiseră oamenii. Dinte pentru dinte, ochiu pentru ochiu! asta eră și deviza lăncierilor — și ei măsurau cu măsura cu care li se măsurase lor. Românii nu prădau, ei ucideau. Oamenii nu se măsurau după ranguri, ci după capete, căci coasa nu știe diferența între capul creț și negru al magnatului și între capul de câine al honvedului. Eră teribil acest popor când își scutură lanțurile lui de fier, teribil ca varga lui Dumnezeu. Și oare nu sunt toate popoarele așa? Blânde și pacifice în timp de pace, fisionomia buonomă, ochii sinceri, statura aplecată de sarcina cea grea a vieții. Dar vezi-le în revoluțiune. Vezi profunditatea acelui suflet teribil care zăceă sub masca buonomiei, vezi cum presupune, de nu știe, injuriile trecutului, vezi cum aruncă lanțurile mâinilor sale în fața stăpânilor fără de suflet. Și se tem stăpânii fără de suflet, și-și dau averile ca să și scape viața. Ci omul din popor nu vrea averile, geaba l-ai umpleă cu aur, geaba l-ai îmbracă în mătăasă. Pâinea ce i-ai luat-o de la gura copilului, i-ai cântărit-o cu aur, lacrimile lui de venin și sudorile lui de sânge i le-ai răscumpără cu surile mărgăritare ale Orientului, ci el nu vrea aurul și mărgăritarul tău, el vrea viața ta.

Și cine ar găsi-o nedrept, când tu ucizi pe cel ce ți-a biciuit secolii pe părinții tăi, pe cel ce ți-a ars în foc pe străbunii tăi, pe cel ce umple fântânile și râurile cu copilul sufletului tău? Legile care compun fundamentul eticei chiar te îndreptățesc de-a cere cât ți s'a făcut, pentru că numai așa se poate restitui echilibrul, dreptul pe pământ. Dar virtutea ar cere să nu-l ucizi. Nimeni nu-i obligat să fie virtuos, fie cine să fie drept, și când sentința, a celui drept, nu găsește carnefice, fă te singur carneficele ei. Un om de ucis, o literă necitită; un oraș de ars, o pagină de întors, iată cartea de legi a revoluționarilor, a dreptății lui Dumnezeu!

.....

(Aci sunt mai multe pagini rupte din manuscriptul lui Toma Ori că el le-a găsit de bine a le rumpe, ori că vr'o mână străină căreia i le dedese el să le citească, a avut indiscrețiunea de-a le găsi într'atâta de interesante, în cât să le rumpă spre păstrare. În orice caz nouă ne pare rău de-a nu fi în stare să dăm seamă publicului despre ceea ce conțineau acele pagini; ci vom continua cu urmarea de unde o găsim noi:)

..... că-l văzuse acasă. Ce eră să-i răspundă alta? Apoi decisiunea eră luată mai de mult, și avem de gând a o îndeplini fără chiar să-mi mai vină o asemenea veste. Moș Terinte îi tot dă: ca să vin în sat la ei, să mă fac popă. Scoate-or ei de la episcop carte ca să mă popiască, nu te teme. Revoluțiunea nu se sfârșise și n'aș fi avut de ce să nu mă fac popă, ci natura mea nu suferiă reverendă. Puțin după aceea eră să se declare pacea de restituită, cu toate că noi, garde ale Carpaților, nu ne disolvasem încă. Într'o zi îmi dă Terinte o oală, ca să mă duc să aduc apă dela o fântână din apropiere. Ziua

eră caldă și albă, codrii erau verzi. Atunci mă cuprinse mai mare dor de ducă. Ajuns la fântână, privii mult în fața apei din fundul fântânei, apoi lăsa să cadă oala înăuntru, iar eu apucaii spre munți la vale.

Satul nostru eră mai tot ars, pustiu și numai câinii satului urlau pe ici pe colo de foame, ori rodeau câte-un schelet de vită moartă. Venii în bordei. Mă aruncaii în brațele bătrânului meu tată, care mă crezuse mort. Am stat mult cuprinși ast-fel, tatăl și fiul; ochii bătrânului meu se umpluse de lacrimi, și nu vorbiă nici un cuvânt de cât îmi mângăia părul și frunța și mă sărută plângând și mut de bucurie. O zi și o noapte i-am tot povestit, dar el nu se mai sătură de auzit... Când îl întrebai cum se purtase el în respiriță, îmi arată surâzând cu viclenie o lance atârnată în cui. «Apoi am făcut și eu, cât am putut, bătrânul de mine! Nu mai e măduvă în oase! zise el voios. Il de-aș fi fost și eu ca tine.. numa' s bătrân, n'am ce-i face». Si mă măsură cu privirea lui fericită, din creștetet până 'n tălpi, par'că nu s'ar fi putut încrede de's eu ori de nu's eu.

Veni și Finița. Era logodită cu'n fecior nalt și frumos. li pomenii de nuntă și se roși până după urechi. Dar... știam eu că-i place.

Pacea eră deplină în țară. Finița se mărită și eu îi fusei nun mare, în iine am stat ce-am stat acasă, până ce într'o zi mă pomenii cu tata mort. Adormise de bătrânețe, și pentru totdeauna. L-am pus în mormânt alături cu mama, am așezat o cruce de lemn la capul lui și-am încununat-o cu busuioc. Finița, biata copilă, își ștergea lacrimile cu șorțul și-mi promise că va pune flori pe mormintele lor și va aprinde câte o lumină la zile mari, de sufletul celor morți. Intristarea-mi intrase în inimă, intristarea și pustiu.

Poesis.

M'am dus la Cluj. Am așteptat să vină noaptea, pentru ca să mă duc la casa ei să văd ce se întâmplase cu ea. Imi venise ideia să-i iert tot, trădarea ei, și de-ar fi fost o scânteie de amor în ea, s'o iau cu mine, s'o fac nevasta mea. Inima mea eră însetată de iubire, și ca cel ce se înneacă, imi plăcea să mă țin de un paiu chiar.

Noaptea eră cam ploioasă și norii zburau negri prin cer și numai prin rupturile lor groase se vedeă câte odată luna. Am luat o laternă mică cu mine, și ieșind pe străzi, am început a le străbate în plesnetul cel mărunțel și zuruitor al ploii și a o apucă, ieșit afară din oraș, peste câmpii inundate de șivoaie, cari galbene înecau iarba cea verde, și sfâșiind cu picioarele mele valurile ce nămoliau câmpia. Eră întuneric de nu-ți puteai vedeă mâna. Am ajuns la casa ei. Am scos laterna și aprinzând-o înaintea ușei de din față, voii să scutur ușa, dar văd că încuietoarea e sigilată de către autoritate. Ce să fie? Asemenea tutulor femeilor ce trec din viciu în viciu, ea o fi căzut în datorii și or fi vânzând pe cale judecătorească singura ei avere: căsuța. Ce-mi păsa mie, trebuia să mai intru în casă, să-mi mai readuc încă odată aminte de singurele fericiri ale vieții mele. Am rupt sigiliul de pe încuietoare și-am rupt și încuietoarea.

Am intrat înăuntru, și în camera ei. Eră ca în întâia zi a amorului meu. Piannul stă deschis și scaunul înaintea lui, înaintea gurei sobei stătea încă scaunul cu sprijoană al bătrânului. Patul ei alb și curat eră lângă perețele stâng. Pusei lampa pe masă, și privirea dadu de o epistolă sigilată cu ceara neagră. O lnai. Eră adresată mie și scrisă cu mâna ei cea fină. Am deschis'o cu repejune și am citit-o. Eră scrisă tremurat și cerneala șirurilor eră turburată de lacrimi căzute pe hârtie. O reproduc toată așa cum eră scrisă :

Amantul meu! dulcele meu amant!

M'ai crezut trădătoare, desfrânată și-ai luat lumea 'n cap. Da, am fost criminală, inima mea, criminală cum a fost Maria Magdalena. Tomo, nu mai cer iubirea ta, căci când vei citi aceste șire, n'ai mai putea iubi decât craniul cel îngropat și ochii cei morți ai unei fețe nebune, nebună de amorul tău, zdrobită de iubirea ce i-o impusese natura, de iubirea pentru bătrânul ei tată. Tata bolii, eu nu puteam câștiga nimic. Ce eram să fac? Să cerșesc, aș fi roșit. M'am vândut dar. Cu acest mijloc am câpătat bani mulți, prea mulți încă, căci tata a murit. Să ți descriu ce-am simțit, după ce l'am înmormântat? De câte ori am cugetat să mă duc la tine, să înconjur picioarele tale cu brațele mele, să te rog, să te conjur, să mă ierți. M'aș fi făcut sclava ta, căci te iubeam, te iubesc! Am fost la Ioan. L'am conjurat să te îngrijească, i-am dat banii ce'i aveam, dar i-am cerut jurământ să nu-ți pomenească nimic de mine. Înainte de a pleca el a venit la mine, și mi-a spus în ce stare te aflii, l'am trimis însă îndărăt, căci știam că prima ta cugetare va fi: sinucidere, doar știam că mă iubești, cum te iubesc și eu. Intr'una din zile tu ai dispărut. Ce-mi folosiă că mă vândusem, când tata murise, când tu te-ai dus?... Am scris testamentul meu, în care te-am pus pe tine moștenitor al mizei căsuțe... apoi am făcut foc în cămin, am închis ușile și am închis și oblonul, căci ideia-mi părea dulce, să mor de moartea de care-ai fi murit tu. În atmosfera înădușitoare ți am scris ceea ce vezi. Apoi șezând lângă piano, începui a cânta valsul cel molatec, dulce, pe care l-am cântat când capul tău cel negru și genial dormia în poalele mele. Să mai mângâi acea frunte de marmoră, nu mai puteam spera. Așa-i că tu mă ierți? De-ai fi fost numai tu și eu în lume... ce mult ne iubiam eu și cu tine. Traversam codrii cei verzi până muriam amândoi unul în brațele altuia, pentru ca în cealaltă lume să traversăm de braț, doi îngeri, stelele cerului. Adio, copilul meu! Te iubesc! Gândește la mine; de voi putea, voi gândi și eu numai la tine, numai. Nu mă respinge, copilul meu, lasă-mă să fiu a ta..

A ta, Poesis.

Am citit și recitit ce scrisese ea și apăsam plângând în hohot, ca un copil, șirurile ei, șterse de lacrimi, pe buzele mele vinete și arzătoare. Poesis! strigam eu strângând aerul camerei la pieptul meu! Poesis, iartă-mă! Mă așezai pe fotoliul de lângă piano, în care murise ea, atinsei clapele lui pe care fugise degetele ei așa de delicate, așa de frumoase; și durerea mea deveniă din ce în ce mai dulce, din disperare melancolie. Poate că sufletul ei curat adia dulce în jurul frunții mele. Poate că ea, aeriană, îmi atingea părul, îmi sărută fruntea. Umblai mult prin casă, bântuit de idei când dulci, când amare. Apoi desbrăcându-mă, mă culcai în patul ei cel alb. O visai alături cu mine, capul ei cel blond și dulce pe pieptul meu, gura mea fierbinte pe fruntea ei albă, și nu eră nimic! Strângeam cu unghiile mele perna infamă, până ce somnul avu milă de mine și-mi adormi mintea oboșită.

Ași fi putut să rămân în căsuța ei, care rămâne a mea, așa fi putut să-mi petrec toată viața citind și recitind într'o nebunie dulce acea epistolă plânsă, scrică cu mâna ei, s'o visez pe ea toată viața mea, s'o visez cum că umblă plin easa mea, cum că surâde florilor din fereastră, cum că veghiază cosând sau împletind asupra copilului meu. Aș fi putut să-mi creez o fericire iluzorie, o familie iluzorie, o femeie ideal, așa fi putut fi nebun. Dar la ce? Apoi, ori cât de lungă să îi fost acea nebunie, totuși fiecare își are momentele sale de trezie, momente în care sinuciderea e cugetarea cea dintâi, momente de urât, de scepticism, de decepțiune. De aceea am luat lumea în cap... Acea epistolă conținea toată istoria mea.

